

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП

ПЕДАГОШКИ ФАКУЛТЕТ - ШТИП

Втор циклус на студии- Социјална педагогија

**Фактори и облици на насилно однесување во основните училишта и
можни превентивни стратегии**

-Магистерски труд-

Ментор:

Доц.д-р Снежана Јованова-Митковска

Кандидат

Оливера Топалова

Штип, Февруари 2012

Оливера Топалова

**Фактори и облици на насилно однесување во основните училишта
и можни превентивни стратегии**

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

ТЕМА

**Фактори и облици на насилно однесување во основните училишта и
можни превентивни стратегии**

**ФАКТОРИ И ОБЛИЦИ НА НАСИЛНО ОДНЕСУВАЊЕ ВО ОСНОВНИТЕ
УЧИЛИШТА И МОЖНИ ПРЕВЕНТИВНИ СТРАТЕГИИ**

**FACTORS AND FORMS OF VIOLENT BEHAVIOR IN PRIMARY
SCHOOLS AND THE POSSIBLE PREVENTIVE STRATEGIES**

Комисија за оценка и одбрана

Ментор:

Име и презиме

Доц.д-р.Снежана Јованова- Митковска

Универзитет „Гоце Делчев“, Педагошки факултет

Член:

Име и презиме

Доц.д-р.Борче Костов

Универзитет „Гоце Делчев“, Педагошки факултет

Член:

Име и презиме

Проф. д-р Кирил Цацков

Универзитет „Гоце Делчев“, Педагошки факултет

Краток извадок

Еден од покомлексните проблеми кој се провлекува низ сите сфери на човековото опстојување, проблем кој се јавува како резултат на интеракцијата на индивидуата со други луѓе во одредена социјална средина, проблем кој има долга историја, проблем кој не ја одминува и младата популација, проблем доста актуелен во денешно време, е проблемот на насилно однесување.

Во тој контекст предмет на теориско и емпириско проучување, истражување ни беа факторите и облиците на насилно однесување меѓу учениците во основните училишта од нашиот град. Нашата цел беше да испитаме дали таквото општествено неприфатливо однесување постои и низ кои облици истото се пројавува во основното училиште, како и да утврдиме кои активности се превземаат од страна на стручните лица, наставниците, родителите, други лица вклучени во работата на училиштето за намалување, надминување на ваквото однесување.

Определбата за проучување на овој проблем произлезе и од тоа што во последно време од најразлични извори доаѓаат информации дека истиот е присутен и во дадени моменти добива актуелна димензија.

Основна цел во текот на работата ни беше одење чекор напред во изнаоѓање на решенија за надминување на таа појава, што подразбира поттикнување, будност и одговорност на училиштата во смисла почесто да се занимаваат со прашања од оваа област, а добиените резултати од истражувањето се основа за реализација на идни проектни активности.

Клучни зборови : фактори, облици, насилно однесување, училишна клима , превенција.

Short extract

One of the more complex problems which looms through all spheres of the human existence , a problem which appears as a result of the interaction of the individual with other people in a certain social environment, a problem with a long history, a problem which doesn't pass the young population, a problem very current nowadays, is the problem of the violent behaviour.

In this context a subject of theoretical and empirical study, research were the factors and forms of the violent behaviour of and among the students in the primary schools in our town. Our goal was to examine whether this socially unacceptable behaviour exists and what are the forms of its appearance in the primary school, as well as to confirm which activities are undertaken by the experts, the teachers, parents, and other people involved in the work of the school for reducing, overcoming this kind of behaviour.

The determination for studying this problem came from the fact that lately we get information from various sources that it is present and that in some moments it gets a current dimension.

The main goal in our work was to go a step forward in the finding out the solutions for overcoming of this issue, which means encouraging, vigilance and responsibility of the schools in terms of their more often engagement in issues in this area, and the results from this research to be the base of the realization of further project activities.

Key words: factors, forms, violent behaviour, school climate, prevention

I Дел
Вовед

1. Современото училиште и предизвиците на 21 век	5
1.1. Карактеристики на современото училиште	6
1.2. Современото училиште и појавата на неприфатливи образи на однесување на учениците во него	19
2. Што е тоа пореметување во однесувањето / нарушување во однесувањето?	21
3. Што е тоа насилно однесување?	26
4. Фактори за појава на насилно однесување во училишната средина	28
4.1. Општествено- економската криза во државата	28
4.2. Семејството - фактор за појава на насилно однесување	29
4.3. Карактеристики на личноста	32
4.4. Факторот средина и појавата на насилно однесување	32
5. Училишна клима	35
5.1. Фактори кои ја определуваат училишната клима	36
5.2. Структурни елементи на училишната клима	38
5.3. Училишната клима и појавата насилно однесување на учениците	41
6. Облици на насилно однесување во училиштата	44
6.1. Врсничко насилство	44
6.2. Насилство на вработените кон учениците	46
6.3. Насилство на учениците кон вработените	46
6.4. Институцијата училиште како насилник	47
7. Насилник, жртва на насилство	47
7.1. Како да се препознае насилник?	48
7.2. Кои ученици стануваат жртви на насилство?	50
8. Што е тоа превенција?	53
8.1. Видови превенции	57
8.2. Цели на програмата за превенција на насилството меѓу учениците	58
8.3. Задачи на превентивните програми	62
9. Програми во училиштето за спречување на насилното однесување	64
9.1. Програми наменети за жртвите	65
9.2. Програми наменети за врсниците	65
9.3. Програми наменети за наставниците	65
9.4. Програми наменети за насилниците	66
9.5. Како образовниот систем се справува со насилното однесување ?	67
10. Мерки за превенција на училишното насилство	71
11. Наставниците и нивната улога во превенцијата на училишното насилство	73
12. Улогата на родителите во превенирање на училишното насилство	75
13. Некои аспекти на релевантни истражувања	79

II Дел

1.Предмет на истражување	79
2.Цел и карактер на истражувањето	79
3.Задачи на истражувањето	81
4.Хипотези	82
5.Методи, техники и инструменти на истражување	84
6.Популација и примерок на истражувањето	85

III Дел

1.Анализа и интерпретација на податоците по пат на интервју	87
1.1. Анализа и интерпретација на податоците добиени по пат на интервју на стручните соработници	87
1.2.Анализа и интерпретација на податоците добиени по пат на интервју на родителите членови на училишниот одбор	
2. Анализа на податоците добиени по пат на анкетање	100
2.1.Анализа на податоците добиени по пат на анкетање на учениците	100
2.2.Анализа на податоците добиени од анкетањето на наставниците	114
14. Заклучок	138
15. Препораки	141
16.Прилог	145
17.Користена литература	159

Вовед

Училиштата како воспитно - образовни институции се грижат за создавање на услови и можности за индивидуален и социјален развој на учениците соогласно со нивните предиспозиции и возрастни карактеристики, оспособувајќи ги за понатамошно образование и живот.

Но што се случува во нашите училишта? Постојано слушаме, и сме сведоци на насилно однесување на учениците токму во училиштата, училишните дворови.

Насилството во училиштето опфаќа широк спектар на разновидни однесувања кои се случуваат меѓу учениците, од решавање на судирите преку насилен пат, неприфатливо изразување преку лутење или фрустрации до сериозни инциденти и употреба на оружје. Училиштето како институција во прв план ги става двете партнерски страни во воспитно-образовниот процес: учениците и наставниците. Затоа, на наставниците не треба да се гледа само како на предавачи или пренесувачи на знаење, нивната улога не е само тоа. Тие имаат улога да ги оспособуваат учениците за понатамошно образование и живот.

Меѓу наставникот и ученикот се јавуваат цела низа на активности, права и обврски кои ја опишуваат нивната интеракција. Наставниот кадар со своето однесување е важен фактор во спречувањето и следењето на насилни однесувања меѓу учениците, како и промена на асоцијалните облици на однесување во просоцијални однесувања.

Училиштето и одделението како средина во која се одвива ученичката интеракција, влијаат на тоа во која форма и со кој интензитет насилното однесување ќе се случува и каква моќ на влијание ќе имаат можните заштитни фактори и факторите на ризик.

За да се добие сознание кои карактеристики на училишната ситуација имаат силно влијание за појава на насилно однесување, потребно е да се направи разлика помеѓу две групи на фактори врзани

за училиштето: едната група на фактори се означува како училишен контекст, а другата група на фактори како училишна клима.

Училишниот контекст се однесува на структуралните карактеристики на училиштето, како што е големината на училиштето, број и големина на одделението, локацијата на училиштето, етничката, расната структура и сл.

Училишната клима е една од компонентите на внатрешната структура на училиштето. Училишната клима се однесува на организацијата на училишниот живот или поточно речено на атмосферата која владее во училиштето, амбиентот во кој се реализира наставата. Факторите кои ја одредуваат позитивната училишна клима се односите меѓу наставникот, ученикот, родителите и заедницата како и начинот на спроведување на дисциплината, начинот на оценување, комуникацијата меѓу вработените, задоволство или незадоволство од работата итн. Таа ги опфаќа интерперсоналните односи на сите учесници во наставниот процес. Тука спаѓа и постоечкиот систем на норми и вредности, меѓу кои и сосема специфичните норми врзани за ставот на учениците и наставниците кон насилството.

Може да се каже дека училишната клима е резултат на базичните процеси на поврзување, регулирање и автономија. Училишната клима е структура, процес на вредности и норми во насока на успешно учење и поучување со цел поголема ефективност или подобрување на наставниот процес (амбиент во училиштето).

Факторите кои ја чинат училишната клима покажуваат поврзаност со степенот на насилно однесување во училиштето. На степенот на училишното насилство и другите облици на антисоцијално однесување влијаат и карактеристиките на училишната ситуација (етос на училиштето): јасни училишни норми, општоприфатени училишни вредности, начин на работа на наставникот во одделението (начин на организирање на часот, предавања и оценувања, начин на критикување и пофалување на учениците, доследност во реагирањето на знаците на

недозволено однесување, градење почит и доверба, толерантност, точност, соработка, отвореност и друго).¹

Училишната клима ја произведуваат вработените во училиштето зависно од нивната стручност и мотивација, но од поширока перспектива зависи и од тоа каква улога му се придава на училиштето во едно општество и какви односи владеат во самото општество.

Определбата да се проучува насилното однесување меѓу учениците во основните училишта, меѓу другото произлезе од фактот што во последно време од најразлични извори (ученици, родители, директори, наставници, медиуми) доаѓаат информации дека истото е присутно во нашите училишта и повремено добива актуелна димензија .

Оттаму и си ги поставивме прашањата: Кои се факторите за појава на насилно однесување меѓу учениците во основните училишта? Какви облици на насилство постојат помеѓу учениците во основното училиште? Кои субјекти треба да се вклучат за да се надмине оваа состојба? Каква политика на превенирање креира училиштето за надминување на оваа појава - насилно однесување ?

¹ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd : Radonić, 171

1. Современото училиште и предизвиците на 21 век

Педагошката наука се обидува да го следи современиот начин на живеење преку поставување на нови барања и цели кои ќе бидат во согласност со современите општествени текови. При тоа, таа се определува за модернизирање на воспитно-образовниот систем во целост, за модернизирање на училиштето и наставата и промена на нејзините основни аспекти.

Поимот современо, изворно води потекло од латинскиот јазик (modernus) со значење сегашен, денешен, во духот на новото време, современо кое има обележје на нешто ново.²

Училиштето е институција за организирано воспитување на човекот. Самиот збор има грчко потекло чие првобитно значење е „време на неработа“. Подоцна поимот (shola) значи место на кое се изведува учењето во слободното време.³

Училиштето има своја долга еволуција. Секогаш било одраз на одредени општествено економски односи, кои односи имале влијание на карактерот, на смислата, како и на целта и задачите во воспитанието и образованието. Со менувањето на општеството се менувало и училиштето. Функциите на училиштето се менувале во зависност од потребата на општеството.

Сепак, во денешно време е мошне значајно и потребно училиштето да ја остварува својата функција, да биде институција за целосно формирање и изградување на учениковата личност. Основната функција на училиштето е да ја остварува целта и задачите на воспитанието. Тоа значи дека воспитанието во училиштето е организирано, систематско, намерно и планирано и секогаш се тргнува од фактот дека училиштето е една од најстарите воспитно образовни институции, која со текот на постоењето постојано се менувала и развивала во согласност со општествените барања и потреби.

1.1. Карактеристики на современото училиште

² Вујаклија, М. (1974). *Лексикон страних речи и изрази*, Београд : Просвета, 585

³ Група автори, (1996). *Општа педагогија*, Београд : Учителски факултет, 241

Училиштето најчесто се определува како сложен, комплексен, динамичен, отворен, целесообразен систем. Сложен систем е бидејќи вклучува работа со живи луѓе; отворен е бидејќи постојано е подложен на внатрешни и надворешни влијанија; целесообразен е затоа што во секој момент и на секое место секој негов член е насочен кон една заедничка крајна цел т.е. едукација на кадри; комплексен затоа што содржи низа елементи и фактори кои се во аналогна врска; динамичен затоа што постојано се менува.⁴

Образованието во сегашното училиште е екстензивно, школувањето трае предолго, осипувањето на учениците е големо, наставните планови и програми се предимензионирани, недоволно селективни, методите и техниките во наставата се застарени, односот наставник – ученик не задоволува и итн.

Денес, сè уште се чувствува потребата од промени во училиштето, промени кои ќе водат кон модернизирање и осовременување на училиштето.

Влегувањето во постмодерно општество бара реконструкција на традиционалното училиште. Забелешките на традиционалното училиште се однесуваат на :

- недоволната материјална опременост на училиштата;
- преполни училници, двосменско работење;
- неповолна материјална положба на наставниците, а со тоа и недоволна мотивираност за работа;
- обемни наставни програми;
- негување стил на работа во кој доминира наставникот, а ученикот е само слушател и набљудувач;
- планирање на наставниот процес согласно т.н. просечен ученик при што сите ученици посетуваат иста настава и напредуваат со очекувано темпо;
- користење на учебникот како единствен извор на знаење;
- недоволна тимска работа во училишниот колектив;
- недоволна ангажираност на родителите во работата на училиштата;

⁴ Петрова Ѓорѓева, Е. (2005). *Современото училиште и моралното воспитание*, Штип: Педагошки факултет „Гоце Делчев“, 69

- недоволна ангажираност на членовите на училишниот одбор во работата на училиштата;
- недоволна ангажираност на претставниците на локалната заедница во работата на училиштата итн.⁵

Постојаните и брзи промени во секојдневното живеење ја наметнуваат мислата дека училиштето треба да се сфати како „мала лабораторија“, во која се раѓаат иновациите во образованието, се градат нови пристапи, се воведуваат нови стратегии на учење и поучување, се користат нови, иновативни наставни средства и помагала. Современото училиште ги турка границите на класичниот, традиционален воспитно – образовен систем кој трае уште од Коменски, при што не се менува формулата на дидактичкиот триаголник ученик – наставник - наставна програма, туку значајно се менуваат нивните улогите.

Училиштето е институција во која младата личност почнува да ги добива првите целосни и систематски знаења, способности и навики.

Сегашната задача на училиштето е: воспитание и образование на младите.⁶

Кога станува збор за воспитанието како процес, тоа започнува од моментот на раѓањето на детето и трае до крајот на животот на човекот. Процесот на воспитание се одвива во правец на изградување, формирање и развивање на целокупноста на човековата личност. Во таа смисла целокупноста на личноста ја чинат нејзината интелектуална, физичка, морална, естетска и работна страна. Секогаш кога се одвива процесот на воспитание тој е насочен најмалку кон една страна на личноста, а може истовремено да биде насочен и кон повеќе аспекти на личноста при што се реализира барем една од трите основни задачи на воспитанието:

- материјална (воспитаникот за нешто се информира, при што ги усвојува фактите, знаењата, умеењата кои му се презентираат т.е. тие стануваат составен дел од неговиот систем на знаења, умеења, вештини).

⁵ Soros Foundation work shop.(1996).*Managing programs for building educational leadership and improving schools*,Budapest

⁶ Stevanović,M.&,Ajanović,D.(1977).*Skolska Pedagogija*,Varaždinske toplice, 113

- функционална (воспитаникот е во процес на развивање на сопствените физички и интелектуални способности, што ќе рече дека тој има усвоено знаења и умеења, а сега нив ги развива и усовршува во пракса).
- воспитна (специфичен процес кој се однесува на посебен аспект на личноста: естетски, морален, емотивен).

Образованието како процес се однесува на она што значи формирање на поглед на светот, се разбира научен, на стекнување системи на знаења, основни поими, претстави за некои процеси, предмети и случувања. Воспитниот процес пак во поголема мера се однесува на моралниот аспект на личноста, на формирањето на трудовиот и естетскиот аспект на личноста, на работа врз човековата мотивација, како и на формирање убедувања и уверувања, идеали и слично. Допирната точка на овие два процеса е наставниот процес, кој се одвива преку однапред определени планови и програми, со прецизно операционализирани цели и задачи, со предвидени методи и средства со чија помош ќе се реализираат целите и задачите.

Воспитанието и образованието се педагошки акти, тие се оние процеси кои овозможуваат човекот да го оцениме како човек кој од беспомошно суштество станува зрел, одговорен човек кој се носи со тежината на сопствениот и општествениот живот.

Во поранешниот период образованието било насочено на вербално учење и помнење. Афирмиран бил дидактичкиот материјализам кој имал за цел ученикот да го обезбеди со што повеќе информации. Во поново време овие гледишта се надминати, но и понатаму на ученикот му се потребни знаења кои не се сами по себе цел, туку се такви што на ученикот ќе му помогнат да решава сè поголеми, посложени и непредвидливи проблеми во својот понатамошен живот и професија. Затоа традиционалната предавачка работа се пренасочува на такви стратегии кои на учениците им овозможуваат да се оспособат за самостојно планирање, учење, истражување, решавање проблеми итн. Наставата е насочена кон ученикот и неговото активно учење и самообразование.

Училиштето е педагошка, културна и социјална заедница на учениците, наставниците, родителите и сите други кои придонесуваат за реализација на нејзините програмски содржини. Има за цел на учениците да им ги пружи потребните знаења, умеења, ставови и навики кои се потребни за живот и понатамошно школување. Основна задача на училиштето е да го осигура континуираниот развој на учениците како духовни, интелектуални, телесни, општествени и пред сè морални суштества со нивните способности и наклонетости.⁷

Во училиштето се организираат разновидни општествени, културни, работни и забавни активности кои имаат цел да помогнат на вклучувањето на учениците во општествениот живот и истовремено да ги подготват за понатамошниот живот.

Училиштето е современа педагошка заедница во која се планираат, координираат и реализираат програмски содржини со кои се стекнуваат знаења, се поттикнува складниот развој на личноста, се изградува погледот на свет и се стекнуваат елементарни знаења за демократската, плуралистичка и мултиетничка заедница, знаења кои се потребни во современиот живот и работа во мултикултурното општество.

Училиштето во принцип е создадено да ги подготвува младите за живот на возрасен човек.⁸ Затоа се потребни внатрешни и надворешни организациски решенија. Училиштето мора да биде отворено и да води сметка за спротивностите кои ги носи 21 век, а тоа се: спротивности меѓу глобално и локално, меѓу универзално и индивидуално, меѓу традицијата и современоста.

Современото училиште има за цел да ги подготвува младите за иднината, да ги оспособува за перманентно образование за сестран развој. Тоа станува отворена институција за нови содржини, организациски модули и кадровска соработка со сè што го опкружува.⁹ Училиштето повеќе не го карактеризираат крутите програми, дидактичките методи и постапки. Училиштето сè повеќе соработува со средината, отворено е спрема сè што е ново и вредно „ги асимилира новите педагошки идеи“, позитивно влијае на локалната средина, ја

⁷ Stevanović, M. & Ajanović, D. (1977). *Školska Pedagogija*, Varaždinske toplice, 113

⁸ Lobro, M. (1979). *Obrazovanje pre svega*, Beograd: BIGZ, 89

⁹ Stevanović, M. & Ajanović, D. (1977). *Školska Pedagogija*, Varaždinske toplice, 113

менува и станува центар за успешно воспитно-образовно дејствување и е во согласност со поставените општествено – педагошки цели. На тој начин за разлика од традиционалното училиште од затворен и формален карактер, доаѓаме до нов тип на училиште - „отворено училиште“.

Досега се развиле три модели на отвореност на училиштето :

- 1.Отвореност на училиштето спрема учениците;
- 2.Отвореност на училиштето спрема општествената средина ;
- 3.Отвореност на училиштето спрема учениците и општествената средина.¹⁰

Современото училиште има потреба од нов тип на наставник. Стручното, педагошко-психолошко, дидактичко, методско и практично оспособување на наставникот за водење на наставниот процес е од пресудно значење. Во современото училиште наставникот врши повеќе улоги кои се важни и незаменливи и се однесуваат не само на неговата работа во училиштето туку и надвор од неа во воннаставните активности. Современото училиште бара креативни и одговорни наставници, нови облици на интеракција помеѓу наставникот и ученикот. Современото училиште бара тимска работа, нова улога на наставникот во смисла на способност за промена на начинот на размислување, во согласност со одредена ситуација.

Улогата на наставникот може да се набљудува од две гледишта: од традиционално и гледиште на современоста.

Во традиционалното училиште наставникот е медијатор, посредник помеѓу наставните содржини и учениците. Тој е единствен организатор на воспитно-образовниот процес, а односите на релација наставник–ученик се хиерархиски подредени. Ученикот е во позиција на објект и во подредена положба.

Современиот наставник го карактеризираат следниве улоги:¹¹

1. Улога на образувач (поучување на учениците со цел да се стекнат знаења, вештини и развој на способностите);

¹⁰ Ѓорѓевиќ, Ј. (1966). *Настава и учење у современој школи*, Београд , 520

¹¹ Петрова Ѓорѓева, Е. (2005). *Современото училиште и моралното воспитание*, Штип : Педагошки факултет „Гоце Делчев“, 74

2. Улога на воспитувач (поучување на учениците со цел да ги усвојат или променат вредностите, ставовите и навиките);

3. Развојна улога (наставникот е учесник во процесот на развој на училиштето т.е. во развојот на процесот на образование и воспитание заедно со другите членови на образовната организација, инспектори, советници итн).

Во наставно–воспитниот процес, помеѓу наставникот и ученикот се воспоставуваат одредени односи.

Педагошкиот однос во целина, па и односот помеѓу наставникот и ученикот како негов составен дел е само еден од многуте сегменти на односи што го сочинуваат општествениот систем. Токму затоа тие кореспондираат со општествените односи, се усовршуваат и менуваат паралелно со нив.

И воспитувањето според својата суштина е општествен процес кој најорганизирано и најсистематски се остварува преку наставата, што подразбира заедничка работа на наставникот и ученикот под раководство на наставникот. Раководната улога на наставникот се состои во помагање, организирање, мобилизирање, посредување и друго.

Многу често во педагошката теорија односот на наставникот кон ученикот се изразува со релацијата објект-субјект, што подразбира пасивност, потчинетост, еднонаочно влијание, квалификации, израз и одраз на односите на класните општества каде ученикот претставува објект, а наставникот субјект.

Статусот на објект во воспитно-образовниот процес ученикот го стекнал со самиот настанок на училиштето и помалку или повеќе суштински го задржал сè до денес. Статусот на субјект е само декларативен, сè уште е само цел, а не реалитет, а наставникот е единствениот и апсолутен субјект, бидејќи тој планира, тој ги оценува и вреднува знаењата на учениците, тој е главен арбитар во сите спорни ситуации, а неговиот збор е одлучувачки за низа активности. Наставникот има улога на мандатор во општеството и посредник помеѓу него, односно државата и учениците. Општеството преку наставникот ги

остварува своите цели со помош на посебни планови и програми, а учениците преку нив се оспособуваат за живот и работа.

Сè поактуелно е на ученикот да се гледа како на активен субјект, кој презема иницијатива, партиципира во изборот на содржините, напредува според своите можности, соработува со сите учесници во воспитно – образовниот процес.

Во педагошката теорија и практика се издиференцирани три стилови на однесување на наставникот кон личноста на ученикот и тоа:

- 1.Авторитарни (хиерархиски);
- 2.Демократски (соработнички);
- 3.Анархични или анархолибералистични (лесефер).

Авторитарните односи се односи во кои владее авторитетот, диктатот, наредбата и моќта на наставникот, а послушност, потчинетост и подреденост на ученикот. Наставникот е фиксиран еднострано во улога на субјект со еднонасочна комуникација, со улога на управување и владеење со учениците наместо со раководење. Ученикот пак, е фиксиран во улога на објект, потиснат, несамостоен – недораснато суштество кое само прима, а не дава, кое е во сенка на наставникот со позиција на постојана рецептивност, пасивно набљудување, примање и извршување.

Авторитарното однесување на наставникот кон ученикот е обусловено и поврзано со личноста на наставникот, неговите сфаќања и неговиот доминантен стил на однесување во животот во целина.

Демократските соработнички односи се карактеризираат со: заемна интеракција во која ученикот и наставникот може да се каже дека се рамноправни субјекти, се признава автономија на ученикот во согласност со автономијата на наставникот, се почитува личноста на ученикот со респектирање на неговите права, желби, потреби, планови, поттикнување и прифаќање на сè она што води кон создавање основа за здрава, способна и креативна личност.

Демократскиот однос помеѓу наставникот и ученикот подразбира уште и двонасочна комуникација со емоционална димензија која се гледа во взаемното манифестирање на срдечни и топли односи кои водат кон соработка, заедничко договарање и одлучување. Демократскиот однос

на наставникот не значи губење на неговата раководна функција, изразено самоволие на учениците и анархија. Напротив тој води со наставниот процес, бидејќи пред општеството е одговорен за успехот на учениците, не е возвишен и недостижен, учениците за него не се само броеви и материјал, не е само човек од катедра кој самоволно дели милост и немилост, туку напротив, целокупната негова активност е посветена на учениците не штедејќи никакви напори, лични жртви и одрекување.

Анархично (*laisser-faire*) или рамнодушно однесување се карактеризира со тоа што наставникот не е заинтересиран за работата на ученикот, пасивно ја набљудува истата, на учениците им дозволува слободно да одлучуваат и да прават она што тие сакаат. Со учениците не постои никаква соработка ниту договор. Во една ваква атмосфера тешко може да се реализираат целите и задачите на наставата.

Современиот наставник мора да реализира многу задачи како: нови наставни содржини, нови наставни стратегии, користење на разни извори на знаење и оспособување на учениците за перманентно образование. Улогата на наставникот во современото училиште е поинаква од постоечките училишни стандарди. Тој сам ги планира, организира и реализира сите активности со учениците. Секојдневно се соочува со потребата да донесува одлуки за својата работа и работата на учениците.

Кога станува збор за современо училиште наставникот мора да има многу пошироко и поразновидно образование од наставникот во минатото, потребно му е многу поширока дидактичко-методска култура, добро познавање на психичкиот развој на учениците, повеќе креативност и создавачки способности, добра волја и мотивација за работа. Наставниците мора да се оспособени за наставната дисциплина која ќе ја предаваат, да знаат да раководат со наставниот процес во различни ситуации, доживотно усовршување, воведување и подготовка за иновации и тимска работа, како и придржување кон професионалната етика.

За современиот наставник важно е да биде оспособен за педагошки пристап кон проблемите во својата работа, која се темели на

способноста за набљудување на учениците и воочување на педагошката ситуација. Во својата секојдневна работа наставникот решава низа релевантни прашања како што се проблемите на прилагодување на учениците, рационални и организациони форми на стекнување на знаења, способности и навики, мотивација на учениците за воспитно – образовна активност, самостојна работа дома, помош на учениците во регулирање на работата, одморот, играта и корисната работа, како и биолошкиот, медицинскиот и психолошкиот раст и развој на ученикот.

Мора да се развие доверба и соработка меѓу наставникот и ученикот.

Во современото училиште наставната програма треба да се прилагоди на сите промени, особено на промените на науката и уметноста чиешто темпо на развој е брзо и непредвидливо. Наставните содржини во современото училиште концепциски се поставени така што со помош на нив можат да се остварат скоро сите задачи на наставата и воспитанието. Тоа значи дека наставните содржини се многу посложени, покомплексни и разновидни и дека затоа е потребна поголема стручност и способност на наставникот. Покрај тоа тие се и под влијание на сè побрзиот научно-технолошки прогрес и се подложни на постојани промени и имаат многу значајна улога.

Покрај новите улоги на наставникот и ученикот и прилагодувањето на наставните програми на сите промени во училиштето, за да ја добие карактеристиката на современо училиште, тоа мора да се води сметка и за создавање на здрава училишна клима и училишна култура.

Училишната клима ја формираат директорот, наставниците, учениците со своите ставови и однесувања, како во училиштето така и надвор од него. Училиштата со позитивна клима се карактеризираат со воспоставена, пријатна и уредна средина за работа, воспоставен систем на ред и дисциплина, воспоставена соработка со родителите, воспоставена соработка со членовите на училишниот одбор, со локалната заедница и сл.

Мошне важна е и училишната култура по која се препознава секое училиште и она што му дава белег на секој наставник и ученик. Зборот култура доаѓа од латинскиот збор „coleze“ што во превод значи негување,

развивање и облагородување. Училишната култура се создава со текот на времето, евалуира и се збогатува. Истата, опфаќа систем од норми, процедури, правила на однесување, правила на игра, начин на комуницирање меѓу персоналот, воспоставен ред и дисциплина. Најодговорен за воспоставување и одржување на училишната култура е неговиот менаџмент или поточно директорот на училиштето. Суштината на училишната култура е во односот меѓу менаџментот и вработените, од една страна, како и учениците и нивните родители, од друга страна.

Основни проблеми во тие односи се:

- Начинот на комуницирање;
- Начинот на решавање на конфликтите;
- Учеството на наставниците, учениците, нивните родители и претставниците на заедницата при одлучувањето;
- Начинот на користењето на власта и моќта во рамките на училиштето;
- Начинот на оценување на квалитетот и успешноста итн.

Секое училиште е различно и културата на училиштето е она што го прави училиштето да биде поинакво од другите, заедно со целокупниот свој персонал и учениците. Само на тој начин училиштето може да гради своја иднина. За градењето на училишната култура, а со тоа и перспектива, потребно е време и труд, напор и имплементација на промените во училишната култура преку позитивни ставови на учениците, наставниците и заедницата. На тој начин се креира современо училиште.

Училиштето добива карактеристика на современо училиште ако во него има воспоставена здрава училишна култура и училишна клима.

Но, во современиот свет на информатиката и на електронската технологија на знаење сè брзо се менува и не е можно да се располага со сите информации. Затоа училиштето учи како да се учи (перманентно образование) и како учениците можат самостојно да го следат протокот на информации и на кој начин најбргу можат да дојдат до нив.

Но, училиштето не е имуно на промените и проблемите кои се случуваат во општествениот живот, посебно проблемите со младите

луѓе кои се дел на училиштата. Проблемите врзани со училиштето се чести во сите возрасти, а посебно во периодот на адолесценција. Најчести проблеми на адолесцентите врзани за училиштето се: фобија од училиштето, отсуство од часовите и напуштање на училиштето, незадоволителниот успех во училиштето, проблеми во учењето како и проблеми врзани за однесувањето во училиштето, проблеми поврзани со развојните периоди, проблеми на денешницата.

Фобијата од училиштето претставува постојан и ирационален страв на ученикот, поврзан за училиштето воопшто или за одредена личност или случка во училиштето. Учениците кои отсуствуваат од часовите или го напуштаат училиштето, го прават тоа свесно. На бегањето од часови и напуштањето на училиштето обично му претходат незадоволителниот училишен успех и различните облици на ризично однесување: злоупотреба на алкохолот и дрогата, промискуитетот, бегањето од дома, вклучување во банди и насилство. Голем број на ученици имаат незадоволителен успех во училиште. Причините се бројни: неизградени работни навики и други потребни вештини, недостаток на мотивација, проблеми во семејството или со врсниците, емоционални и психолошки проблеми, проблеми во учењето, пореметување на вниманието и хиперактивност, хронични болести и друго.

Адолесценцијата е време на бурни психички и физички промени кај младиот човек кој е дете, а сака да биде третиран како возрасен. Периодот од 11 до 14 годишна возраст е период во кој доминира силната нестабилност, а особено 12 годишната возраст кога учениците почнуваат да експериментираат со средствата на зависност.

Алкохолот и пушењето се првите средства на зависност кои младите ги пробуваат и со кои најчесто прв пат се среќаваат во семејниот дом. Родителите ги предупредуваат децата на опасноста од пушењето, може да имаат негативен став кон пушењето и од децата да бараат да не пушат, но сами пред нив пушат и со таквото однесување ги збунуваат децата. Децата и младите пушат заради чувство на смиреност и опуштеност, потоа од забава, љубопитност, пријателство со оние кои пушат, за имитирање на возрасните или пак заради тешкотии од општествена прифатеност.

Ризична група за почнување со пушење, претставуваат децата кои се чувствуваат несигурни и неприфатени во родителскиот дом, во училишната средина без потребната љубов и внимание од родителите и комуникација со родителите, соучениците и наставниците. Таквото дете ја прифаќа приликата да склопи пријателство со оние кои го разбираат, жртвувајќи ја својата личност. Ако таа личност е пушач, тогаш постои голема веројатност дека и детето ќе почне да пуши.

Пушењето во почетокот е навика која подоцна преминува во психичка и физичка зависност.

Во зависноста од алкохол се влегува полека и незабележливо. Алкохолот се употребува во почетокот на „општествено дозволен“ начин и главно се практикува со некаква цел: да се постигне пријатно расположение, кај напнатите личности со цел да се опуштат, кај младите - со цел да се докажат, за добивање на лажна сила и самодоверба. Сите наши обичаи - свадби, забави, родендени, слави, секогаш се проследени со прекумерна конзумација на алкохол и ретко кој гледа нешто лошо во тоа. Алкохолот предизвикува т.н. пораст на толеранцијата кај лицата кои често го употребуваат и во еден момент неосетно човекот станува зависен од алкохол и повеќе не пие само од задоволство, туку затоа што мора.

Европската Повелба за алкохол¹², усвоена од земјите членки во 1995 година, ги постави денешните водечки принципи и цели замагање, заштита на здравјето и благосостојба на сите луѓе. Оваа Декларација има за цел да ги заштити децата и младите од притисокот да се напијат алкохол и да ја намалат штетата што им е нанесена, а директно или индиректно е поврзана со алкохолот.

Зависноста од дрога претставува сериозен и тежок општествен проблем во многу развиени и неразвиени земји. Оваа, во прв ред социјално-патолошка појава, има и медицински, психолошки, психијатриски, идеолошки и политички димензии. Зависноста по правило има прогресирачки тек, предизвикува оштетување на душевното и телесното здравје, како и појава на криминално однесување.

¹² Петрова Ѓорѓева, Е. (2005). *Современото училиште и моралното воспитание*, Штип: Педагошки факултет „Гоце Делчев“, 53

Најчесто, младите луѓе прв пат се среќаваат со дрога на забавите - дома, во кафуле, во дискотека, а не ретко и во училишните дворови. Марихуаната се пуши речиси на отворена сцена. Првите обиди се прават од љубопитност и под влијание на другарите за да се остави впечаток на повозрасен, да се заборават проблемите и сл. Иако причините за користење дрога се различни, заедничко за сите кои почнале да употребуваат дрога е дека никогаш нема да станат зависни од неа. Сепак, неколкукратните обиди за користење на опијати создаваат зависност со сериозни последици по личноста, семејството, училиштето, работата и сл. За да се прекине користењето на дрога не е потребно да се поседува само цврст карактер и волја, туку е потребна соодветна медицинска помош и долгогодишен третман. За да му се помогне на младиот човек да не тргне по патот на дрогата, слободното време би требало да му се организира во рамки на воннаставните ученички активности, во детските и младински организации, во невладини организации, во аматерски клубови. Да не се дозволи неконтролирано користење на интернетот кој им нуди на младите не само корисни информации, туку и информации за недозволени дроги т.е. начин на нивно набавување и подготовка. Постојано треба да им се укажува на младите за ефектите и ризиците од користењето на дрога, информациите да бидат квалитетни и претставени објективно, критички и соодветно на возраста на ученикот. Многу важно е училиштето, како и семејството, да изградат кај децата и младите соодветно мислење, вредносен апарат и начин на однесување кој ќе им помогне во конструктивното решавање на секојдневните животни ситуации кои ги чинат не само конфликтите и дилемите, туку и спротивно - задоволството, релаксирањето, забавата и слично.

1.2. Современото училиште и појавата на неприфатливи облици на однесување на учениците во него

Училиштето, училишната организација треба да се место во кое на учениците ќе им се обезбеди сигурност, солидна средина за учење, место во кое секој ќе може да го достигне максимумот од својот развој. Но, и покрај тоа, на многу ученици им се случува училиштето да им биде место на кое ќе се сеќаваат по тоа што во него биле предмет на

критикување и навреди, место каде добивале ќотек или биле застрашувани и каде што спознале што е тоа социјална изолација, страв и понижување. Најразличните облици на меѓусебно малтретирање произлегуваат од интеракцијата помеѓу учениците, како и од интеракцијата на учениците со возрасните. Во тој случај станува збор за појава на нарушувања во однесувањето на учениците во училиштето.

Проблемот со нарушувањата во однесувањето на учениците е глобален проблем. Збирот на елементи како што се пол, старост, социјален статус, ниво на интелигенција, влијанието на телевизијата, моменталната економска ситуација, образовниот систем, распадот на семејството, продлабочениот јаз меѓу богати и сиромашни, неизвесноста на општеството се дел од комплексот на фактори кои може да влијаат на појавата на нарушувањата во однесувањата на децата. Насилното однесување во училиштето, кое се повеќе ја возбуждува јавноста е израз на конфликтот и постоењето на насилно однесување во семејството на ученикот, наставната програма која е преобемна па учениците се поставени во ситуација целото вон – наставно време го поминат во учење со цел подготвување за настава за наредниот ден; стилот на настава кој се изведува и практикува во училиштето; насилното однесување на работното место и институциите во кои се вработени родителите на ученикот, како и насилното однесување на улица во градот каде живее ученикот или во чие опкружување се наоѓа ученикот. Со тоа се создава поволен амбиент да се прошират и зацврстат сите облици на нарушено однесување на децата, учениците, младите и возрасните, при што многу од нив се претвораат во насилници и се однесуваат насилно, а голем дел стануваат нивни жртви, жртви на многубројни облици на насилно однесување.

Узелац,С.¹³ меѓу облиците на однесување кои се невообичаени за децата на основноучилишна возраст и значат еден вид негативни девијации ги набројува:

- однесувања типични за училишната средина: неоправдани изостаноци од одделни наставни часови, своеволно напуштање на наставата,

¹³ Bouillet,D.&Uzelac,S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije* , Zagreb : Školska kniga ,186

неоправдани целодневни изостанувања од настава, додворување на наставникот, кодошење на соучениците, противење на колективните акции, препишување во училишни испитни ситуации, прекини во школувањето и сл.;

- зависнички однесувања: земање таблети, консумирање опојни дроги;

- претежно активни облици на однесување: противење, вербална агресивност, физичка агресивност, лажење, напуштање на кругот на семејството (бегане од дома), продажба или подарување на лични работи, кражба, дружење со личности со асоцијално однесување, просење, скитање, злонамерно лажење, препродажба на вредни предмети;

- претежно пасивни облици на однесување: плашливост, повлеченост, потиштеност, плачливост, немарност (мрзеливост), незаинтересираност (досада), разгаленост, емоционално студенило.

Иако активните облици на пореметување во однесувањето се почести кај момчињата, а пасивните облици кај девојчињата, зачестеноста во манифестирање на поодделните однесувања кај момчињата и девојчињата зависи од возраста.¹⁴

Не е можно да се набројат сите разновидни облици на манифестирање на пореметување на однесувањето, а во пракса многу ретко се среќава дете или млада личност која манифестира само еден облик на пореметување во однесувањето.

¹⁴ исто,187

2. Што е тоа пореметување во однесувањето/нарушување во однесувањето?

Самиот термин однесување се користи кога се сака да се предупреди на нечие држење, владеење, однесување, постапување и слично, па често под поимот однесување се подразбира постапување спрема некој.

¹⁵

Однесувањето во поширока смисла може да се одреди како општ назив за сите сложени и структурирани облици на мускулни и жлездени реакции на организмот на дразби или ситуации, а во потесна смисла однесувањето се однесува на оние реакции на организмот кои може да се набљудуваат и објективно проучуваат.¹⁶

Меѓу бројните дефиниции за однесувањето Узелац, С. упатува на употребата на терминот акт, притоа истакнувајќи ги оние дефиниции кои го опишуваат како психолошка единица на дејствување без прекин помеѓу живиот организам и неговата околина, единица на психолошка активност, конкретен случај на она што еден организам или една личност го чини, збир на однесувања со одлука на единство, која го одредува видот на впечатокот на надворешниот свет.

Во психолошка смисла однесувањето е еден од начините на кој се изразува човековата личност, која е сфатена како една целина, интеграција на особини на поединци во релативно стабилна и единствена организација која ја детерминира неговата активност во

¹⁵ Bouillet, D. & Uzelac, S. (2007) . *Osnove socijalne pedagogije* , Zagreb : Skolska kniga, 121

¹⁶ Исто, 121

променлива околина и се обликува и менува под влијание на тие активности.¹⁷

Glasser W., авторот на теоријата на избор и реалитетна терапија, однесувањето го дефинира како начин на кој некој владее со себе. Таа дефиниција авторот ја аргументира од стојалиште на теорија на избор, дека постојат четири неделиви компоненти на однесувањето кои заедно го чинат начинот на кој некој владее со себе. Првата компонента е активноста (шетање, зборување, јадење и сл.) втората компонента е мислењето, третата компонента чувствата (емоциите), а четвртата компонента е физиологијата. Сите четири компоненти на однесувањето меѓусебно се поврзани, па промената во една од компонентите на однесување, соодветно на теоријата, предизвикува промени во целосното однесување.¹⁸

Разгледувањето на пореметувањето во однесувањето општо, па и пореметувањето на однесувањето на децата и младите од социјално педагошка перспектива, нужно се потпира на бројни биолошки, психолошки, социолошки, педагошки, правни и други објаснувања на човековото функционирање во дадени општествени околности.

Следна теза на горе споменатата теорија на избор, е дека секое наше однесување е наш најдобар избор во моментот кога одбираме како ќе задоволиме една потреба или повеќе основни потреби: за преживување, за љубов и припаѓање, потреба за моќ, за слобода, за забава. Луѓето избираат однесување со кое ќе можат да ги задоволат своите потреби, при што можат да одберат однесување кое има обележје на пореметување во однесувањето.¹⁹

Како основни критериуми за препознавање на постоење на пореметување во однесувањето се: отстапување (во одредена средина), штетност и потреба за интервенција. Тие критериуми поблиску ги опишуваат N.Koller-Trbovic, A.Zizak и Basic, кои наведуваат дека пореметувањето во однесувањето го чинат сите оние однесувања на децата и младите луѓе кои на некој начин ги попречуваат во редовното

¹⁷ Исто, 121

¹⁸ Bouillet, D. & Uzelac, S. (2007) . *Osnove socijalne pedagogije* , Zagreb : Skolska kniga , 121

¹⁹ Исто, 122

функционирање, а можат да бидат штетни и опасни за тој поединец или неговото опкружување и истовремено се однесуваат на:

- отстапување од вообичаените норми на однесување за таа возраст, пол, ситуација и опкружување,
- можат да бидат присутни на личен план и/или во социјалното опкружување,
- кај нив се јавува потреба од стручна помош.²⁰

N.Koller-Trbovic, A.Zizak и Basic²¹ исто така нагласуваат дека постоењето на одредени пореметувања и отстапувања во однесувањето во секојдневното функционирање не мора секогаш да значи и пореметување во однесувањето. За таква категоризација потребно е да се задоволат бројни критериуми, меѓу кои особено се истакнуваат следниве:

- траење на пореметувањето, при што за пореметување на однесувањето може да се зборува ако одредени пореметувања траат подолго време или ако настане брза промена во однесувањето;
- интензитетот, односно тежината на пореметувањето;
- присутност на пореметувањето во одредена средина, при што опасни и тешки се пореметувањата кои се појавуваат во повеќе различни средини (на пр. во семејството, училиштето, друштвото на врсници);
- присутност на поголем број различни пореметувања, при што се смета дека за моносимптоматските пореметувања подобра е прогнозата во поглед на успехот во третманот (познато е дека пореметувањата се интензивираат и дека се појавуваат нови облици ако не се интервенира);
- социјални или културни критериуми, што значи дека одредени пореметувања не се проценуваат на ист начин во различни средини или различен пол или возраст и слично;
- итност на интервенцијата;
- претходно преземените интервенции и нивни резултати;

²⁰ исто, 130

²¹ исто, 130

Узелац,С. ја цитира познатата класификација на Ch.Buhler, според која девијантните однесувања на децата и младите може да се сведат во едно од овие три нивоа : ²²

- Првото ниво опфаќа однесување кое вообичаено го нарекуваме недисциплинирано. Всушност, станува збор за непочитување или кршење на пишаните и напишаните правила на однесување во училишните простории или во училишни ситуации. За однесувањето на ова ниво карактеристична е т.н. лесна етиологија. Искуствата покажуваат дека ваквите однесувања може успешно да ги разреши секој наставник или било кој стручен работник во училиштето на „лице место“, применувајќи при тоа животно искуство и општи педагошки знаења. Девијантните однесувања на ова ниво се најчести и не прават посебни тешкотии, ниту на самото дете, ниту на општествената заедница.

- Второто ниво се препознава во три различни варијанти:

а) често повторување исти облици на однесување кај исто дете, од првото ниво, кои сами по себе воопшто не се интересни, освен ако не се јавуваат често;

б) наизменично појавување на различни облици на однесување од првото ниво кои сами по себе не се ништо посебно, доколку не ги покажува едно исто дете;

в) појава на еден единствен облик на однесување кој, било по тежина на причината, условите или поводот кои му претходе, било по тежината на самиот феномен на однесување или по последиците од таквото однесување, бара дополнително стручно внимание кое ја преминува можноста на наставникот или на другите стручни работници во училиштето. Девијантното однесување на тоа ниво има карактер на пореметување во однесувањето.

- Третото ниво се однесува на најтешките облици на девијантно однесување кое има обележје на антисоцијално или пак автоагресивно. Таквото однесување е врзано за особено „тешка“ етиологија, како поради долготрајното делување на неповолните етиолошки елементи, по

²² Bouillet,D.& Uzelac,S. (2007) .*Osnove socijalne pedagogije* , Zagreb : Skolska kniga,130

правило биолошко-психосоцијалните, што не е секогаш случај со облиците на однесување на претходните две нивоа.

Една од највообичаените социјално педагошки поделби на пореметувањата на однесувањата на децата и младите е поделбата на две основни групи:²³

1.Екстернализирани или претежно активни пореметувања во однесувањата кои се однесуваат на доволно контролирани и кон други насочени однесувања (на пр.наметливост и лажење, хиперактивност, непослушност, бегане од дома и други воспитни средини, спротивставување, непокорност, агресивност, деструктивност, деликвенција);

2.Интернализирани или претежно пасивни пореметувања во однесувањето, кои се однесуваат на однесувања кои претерано се контролираат и се насочени спрема себе (на пр.плашливост, повлеченост, немарност).

Кај младите луѓе на различни начини се испреплетуваат различните облици на пореметување во однесувањето и истите без јасни граници преминуваат од едни во други.

²³ Bouillet,D.& Uzelac,S. (2007) *Osnove socijalne pedagogije* , Zagreb : Školska kniga,137

3. Што е тоа насилно однесување?

Насилството не е проблем само на големите градови, тоа нема градски, приградски или рурални граници, тоа едноставно е присутно насекаде. Насилството претставува комплексен проблем, ги зафаќа сите сфери на човековото постоење. Тоа е резултат на интеракцијата на човекот со другите околу него, неговите односи со другите луѓе и со постојните општествени групи, како и социјалните и културните норми.

Терминот насилство различно е дефиниран. Dollard го дефинира како „однесување чија цел е повредување на личноста кон која нашето однесување е насочено“, а Berkowitz како „однесување со намера другата личност физички или психички да се повреди“.²⁴

Jelena Srna²⁵ најпрво одговара дека тоа е нелегална и неморална употреба на сила со која се наноси штета - на себе, друг или на средината.

„Насилството се врши со (реална или забележана) намера да се нанесе болка или повреда на некој друг. **Значи за насилен акт се карактеристични две работи: намера и повреда**“.²⁶

Milosavlevic под насилство подразбира „различни облици на однесување на поединци, групи, општествени институции, организации или општества во односите кон луѓето, кои вклучуваат примена на физичка, психичка, политичка или некоја друга сила и на кои им се загрозува физичкиот, психичкиот или социјалниот интегритет на човекот и предизвикуваат различни психички и физички оштетувања и други неповолни последици“.²⁷

Под „насилство ќе подразбираме неоправдано нанесување на штета на некој друг“, Olweus²⁸

²⁴ Popadić, D. (2009), *Nasilje u školama*, Beograd: Radonić, 14

²⁵ исто, 31

²⁶ исто, 31

²⁷ исто, 31

²⁸ исто, 13

Однесувањето со кое се нанесува штета на некој друг може да биде вербално и невербално, може да се состои од физичко повредување, нанесување на материјална штета или психолошко повредување како што е застрашување, срамотење, социјална изолација и слично. Неоправданоста се состои во нелегитимноста, незаслуженоста, прекумерноста на таквата постапка.

Според Olweus,D., **насилството** е посебен облик на агресивност, при што доминантниот поединец (насилник) повторно се однесува насилно кон помалку доминантниот поединец (жртва) и тоа подолго време. Во основа на насилното однесување е агесијата.²⁹

Поимите агресивно и насилно однесување често не се доволно разграничени или дури се употребуваат како синоними. Во основата на насилничкото однесување е агесијата, но за насилно однесување може да се зборува дури тогаш кога некоја личност својата агесија повторно ја применува за да оствари моќ и доминација над друга личност. Агресивното однесување често е мотивирано со чувството на лутина (бес) која во предучилишна возраст најчесто ја предизвикуваат фрустрациите во однос на хранењето, спиењето и вниманието, во процесите на навикнувањето, потребата од делење на предмети со други деца и сл. Децата на училишна возраст се осетливи на лажење, задевање и заповедување од возрасните или други драги личности, критикување, неправедно казнување, занемарување и игнорирање, на сопствената немоќ (на пр. лоши оценки на училиште), секое нарушување на правичноста и оневозможување на нивната желба за независност. Агресивното однесување опфаќа широк распон на специфични однесувања, за кои заедничко обележје е можно нанесување на штета или повреда на други личности или предмети како и намерата да се нанесе штета.

Во пракса се обрнува внимание на однесувањето со кое неоправдано е нанесена штета и намерата била да се нанесе штета, значи внимание на нешто што е и агесија и насилство.

²⁹ Popadić,D. (2009), *Nasilje u školama*, Beograd: Radonić,13

4. Фактори за појава на насилно однесување во училишната средина

Истражувачите и теоретичарите кои се занимаваат со проблемот на насилното однесување во училишната средина, сметаат дека насилното однесување меѓу учениците е одраз на целокупната ситуација во едно општество. На појавата на училишното насилство влијаат сите промени кои се случуваат во политичките, социјалните, научните и образовни структури во општеството. Насилни (и ненасилни) ученици има во сите општествени слоеви, а исто важи и за учениците кои се жртви.

Дали некој ученик насилно ќе се однесува зависи од голем број на фактори:

4.1. Општествено- економската криза во државата

Осиромашувањето на општеството, невработеноста, оневозможувањето да се задоволат основните потреби, одредени воени состојби, миграциите и друго се причини кои младите ги доведуваат до безнадежност и депресија. Со тоа се создава поволен амбиент да се прошират и зацврстат сите облици на девијантно однесување на децата, учениците, младината и возрасните. Тоа е и една од причините зошто дел од младите стануваат насилници и се однесуваат агресивно, а голем дел од нив стануваат нивни жртви, жртви на многубројни облици на насилство.

Живееме во време кога родителите се ангажираат и размислуваат единствено за обезбедување на средства за егзистенција за нив и нивните деца, кога просветните работници не обрнуваат многу внимание на воспитувањето на учениците, бидејќи и самите се оптоварени со истите проблеми, децата се препуштени сами на себе, на својата свест и совест, препуштени сами да го организираат својот живот, учењето и слободното време. Децата пак недоволно созреани да го разберат тоа, борбата на нивните родители за егзистенција, сонуваат за живот кој го запознаваат од филмовите, а тоа е животот во раскош, живот без финансиски проблем и сл.

За жал нивните родители не се во состојба да им го овозможат сето тоа, а со самото тоа тие го губат угледот во очите на своите деца кои не сакаат да се идентификуваат со нив, да бидат како нив, не ги почитуваат, ги обвинуваат за условите во кои живеат. Модели за нивна идентификација се лицата криминалци кои лесно заработуваат, најчесто на незаконски начин, лицата кои не ги почитуваат општествените норми, станале лесна жртва на многу пороци чиј животен стил се филмските остварувања.

4.2.Семејството - фактор за појава на насилно однесување

Семејството не е прост збир на одделни негови членови, туку сложен систем на индивидуи кои живеат, комуницираат и функционираат во една заедница. Семејството постојано расте, се развива, а со тоа и се менува, како по бројот на членовите, така и по начинот на функционирање. Во семејството секој член има своја улога која определува права, но и должности во семејното функционирање. Семејството како основна институција претставува значаен фактор во воспитувањето и формирањето на детската личност. Најголемиот дел од времето детето го поминува во семејството. Затоа однесувањето на родителите и останатите членови во семејството влијаат на интелектуалниот, личниот и социјалниот развој на детето. Во училиштето детето ја продолжува веќе започнатата социјализација, учи, стекнува нови навики и одговорности, учи за правилата на новата средина. Преку детето и во семејството се пренесуваат програмите, барањата и ставовите на училиштето. Детето е ставено во ситуација да ги воочува сличностите и разликите од двата система во кои го минува најголемиот дел од своето време, во кои расте, се развива и се формира како личност.

Во современото општество, семејството е соочено со проблемот на интензивно намалување на неговата основна воспитна функција, пред се поради појавата дисфункционалност на семејството изразена преку :

- пореметени семејните односи;
- презафатеност на родителите со бизнис или престој во странство;
- постоење на конфликт, агресија;
- развод на брак;

- наркоманија;
- секаков вид на насилство;
- запоставување или занемарување на децата (глад, нехигиена и сл.);
- неповолни материјални услови во семејството.

Неможноста да се задоволат секојдневните, како и зголемените потреби на младите, влијаат тие лесно и брзо да манифестираат различни развојни проблеми како на пример: училишна фобија (страв од училиште, немање желба да одат на училиште), проблеми во однесувањето (нетрпеливост, нетолеранција, нервоза, агресија), проблеми со училишниот успех (немотивираност, отсуство на внимание и концентрација), ноќни стравови, ноќни мокрења, емоционални проблеми, тикови и слично.

Но, семејството како природна средина за развој на децата треба да им овозможи заштита, помош и атмосфера на среќа, љубов и благосостојба.

Семејството како основна клетка поврзана со општеството го губи својот авторитет и влијание. Грешката кај родителите е во пренагласувањето на значењето на материјалните вредности, па често се случува воспитувањето на децата да го остваруваат претежно со материјална стимулација, наместо со сопствен пример на љубов, доверба и одговорност. Во ориентацијата за материјалните вредности многу малку време останува за децата, па така тие недоволно контролирани во домот и училиштето многу рано почнуваат со непримерно однесување.

Исто така, соработката меѓу училиштето и семејството затајува. Транзиционите движења негативно се одразија и на економската и на социјалната моќ и цврстина на семејството. Со семејството како столб во воспитувањето на децата треба да се работи. Важна улога при тоа треба да има училиштето. Меѓутоа, училиштето со години, на семејството не му го посветува соодветното внимание. Институциите на системот сè уште на соработката на семејството и училиштето не сметаат како на фактор кој може во многу нешто да помогне во заштитата на децата и младите.

Врз основа на податоците до кои дојдовме, поврзани со спроведеното лонгитудинално триесетгодишно истражување од страна на Џералд Патерсон³⁰, се утврдило дека родителското воспитание во семејството и условите на одгледување на децата делуваат на создавањето на насилник имајќи во вид четири различни фактори.

Првите два фактори се однесуваат на димензијата родителство, на *родителската топлина* и родителскиот надзор. Родителите кои не им даруваат топлина на своите деца, кои не се емоционално осетливи на потребите на децата, родителите кои на децата им пружаат малку емоционална поддршка, внимание и имаат мал интерес за нив, можат да придонесат нивните деца да станат непослушни, агресивни и да покажуваат проблеми во однесувањето. Особено важен е базичниот емоционален однос на родителите. Базично негативниот емоционален пристап, чија карактеристика е недостаток на топлина и внимание недвосмислено ја зголемува опасноста од подоцнежна детска насилност и непријателство кон другите.

Втората димензија на родителскиот стил е *родителскиот надзор*, степен во кој детето е надгледувано, дисциплинирано и насочувано. Родителите кои кај своите деца не воспоставуваат јасни граници на однесување, не ги учат што е дозволено, а што не, во своето однесување кон врсниците, браќата и возрасните, односно родители на деца кои се рамнодушни кон искажувањето на агресивност од страна на нивните деца, ќе ја зголемат детската агресивност, а со тоа ќе ја зголемат опасноста од подоцнежна насилно однесување. Всушност, заради изостанување на казни за детето, поради агресивно однесување, истото ќе ги зацврсти во својот репертоар агресивните реакции и тоа преку неусвојување на механизмот на агресивна инхибиција.

Третиот фактор на воспитание кој го зголемува ризикот од подоцнежна насилно однесување е *емоционалното* и *физичкото* злоставување од страна на родителите или старателите. Присуството на насилство во семејството е фактор на ризик за манифестирање на агресивно однесување, а во согласност со тоа и насилно однесување

³⁰ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*, Beograd: Radonić, 190

во училишната средина. Ваквите видови на злоставување на децата, особено емоционалното злоставување и присуството на насилство во семејството воедно претставуваат и фактори на ризик детето да стане жртва на насилство. Всушност таа поврзаност не е директна, туку кај тие деца доаѓа до намалување на самодовербата, депресија, страв и слично. Тоа може да доведе до оддалечување од групата на врсници и изолација на децата, што во значајна мера ја зголемува веројатноста детето да стане жртва.

Четвртиот фактор на воспитание кој го зголемува ризикот детето да стане насилно е *темпераментот* на детето. Според некои истражувања децата кои со одредени потешкотии се воспитуваат, од најразлични причини, имаат повеќе проблеми во однесувањето. И бројните стресови (развод на родители, алкохолизам на родителите, хронични болести на членовите на семејството) на кои детето може да биде изложено во текот на одреден период од животот може да резултираат со зголемена агресивност.

Децата кои со потешкотии се воспитуваат, во интеракција со недоволно осетливи, недоволно стрпливи, недоволно истрајни и недоволно стабилни родители, може да развијат несигурна приврзаност со родителите, а родителите пак да реагираат агресивно на детето.

Родителите треба да му помогнат на своето дете да создаде однос кон сопствените обврски, да ги препознае сопствените можности и да изгради самопочит и самодоверба. Затоа од големо значење е родителите да се научат како да родителствуваат: да бидат пример на позитивно однесување, да внимаваат на првите предупредувачки знаци кои ги манифестираат нивните деца кога нешто им се случува, да се научат на своите деца да им пружаат помош, а не казна. Потребно е да им се покаже како и кога можат да се вклучат во работата на училиштето. Родителите можат да им помогнат на своите деца само ако се информирани, едуцирани и збогатени со идеи за помош на нивните деца.

4.3. Карактеристики на личноста

Карактеристиките на личноста како што се: пол и возраст, тешкотии во

емоционалното и социјалното созревање, преживеаните стресови, недостатокот на самопочит, негативната идентификација (искривен модел), негативното влијание на врсниците, депресијата, намалената комуникативност, недовербата кон непознати, желбата за доминација, пасивноста, ограничените интереси, несигурноста, некритичноста, недоверливоста, начинот на соочување со стресот, отсуството на вина и срам, непочитувањето авторитети и сл., можат да бидат причини за појава на насилно однесување.

Во контекст на ова мора да се напомене дека наставниците, родителите и стручните соработници мора да ја поттикнуваат емоционалната интелигенција кај ученикот (сигурноста, љубопитноста, целисходноста, самоконтролата, поврзаноста, способноста за комуникација, спремноста за соработка) со што ќе се постигнат позитивни ефекти во развојот на емотивно здрава, отворена, слободна, креативна и комуникативна личност на ученикот. Само така ученикот успешно ќе комуницира со сите субјекти во училиштето и надвор од него.

4.4.Факторот средина и појавата на насилно однесување

Срединскиот фактор ги опфаќа влијанијата на средината врз ученикот, лошото друштво, улицата како и неорганизираното користење на слободното време. Во услови на невоспоставени јасни граници на однесување, насочување и укажување на вистинските вредности на човекот, неорганизирано слободно време, постојат реални предуслови учениците да се пројават со нарушено однесување.

Од училиштето како воспитно – образовна институција се очекува во најголема мерка да го намали насилното однесување од страна на учениците и истите да ги оспособи за морално и општествено одговорно однесување во училиштето и надвор од него, како спрема наставниците и родителите така и во меѓусебните односи.

Мора да се спомене недоволната ангажираност на воспитно образовниот кадар кој доволно не настојува да го канализира и организира времето на учениците во училиштата и другите воспитно-

образовни институции. Запоставена е воспитната компонента која е важен фактор и која секако има свој придонес во зголемувањето на асоцијалното однесување на младите. Поголем број на негативности кои се поврзани со однесувањето на младите не се предизвикани од новото време во кое тие ја живеат својата младост, туку се стандардни или стабилни законитости поврзани со растежот и созревањето на секоја генерација. Како младите ќе растат, ќе се развијат и оформат зависи од општествената стварност. Како младите ќе се однесуваат во училиштето зависи пред сè од тоа дали тие се однесуваат според вкупната морална клима што владее во училиштето, дали отстапуваат од неа и во која насока се движат.

5.Училишна клима

Организациската клима е чувство за организацијата, односно индивидуалните и споделените перцепции и ставови на членовите на организацијата. Додека организациската култура има длабоки корени во природата на организацијата коишто се резултат на долгорочното постоење и опстојување на формалните и неформалните системи, правилата, традициите и обичаите, дотогаш организациската клима е

краткорочен феномен создаден од постојното водство. Климата ги одразува верувањата за чувство, што за организацијата го имаат нејзините членови.

Создавањето на пријатен амбиент во кој се остварува воспитно – образовниот процес, вклучувајќи ги тука покрај материјално – техничките услови и меѓусебните односи на сите учесници во реализацијата на процесот, ја претставуваат климата на училиштето. Во училиштата во кои недостига заемна доверба помеѓу вработените, каде што постојат конфликти, вработените се збунети и затворени за соработка. Најголемиот дел од својата енергија ја трошат на решавање на проблемите кои произлегуваат од нивната ниска самодоверба и почит. Заемната доверба и соработка помеѓу вработените е неминовна за успешна работа. Ученикот може да биде успешен согласно своите интереси и развојни predispositions и затоа треба да се организира таква работна средина која ќе овозможи добри услови за работа на учениците и на наставничкиот тим.

Климата на едно училиште е дел од организациската структура и практично се занимава со амбиентот во него.

За да се изгради позитивна клима потребно е директорот на училиштето одлично да владее со сите пет карактеристики на однесување на водач и тоа: стручна, кадровна, едукативна, симболичка и културна. Но, покрај директорот за создавањето и одржувањето на климата во училиштето секако допринесуваат и наставниците и учениците со своето однесување во него и надвор од него. Воспоставувањето на чести контакти со родителите исто така оди во прилог на подобрување на училишната клима, како и верувањето дека секое дете може да биде добар ученик. За едно училиште велиме дека има добра клима кога тоа има:

- воспоставена уредна и пријатна средина за работа;
- воспоставен систем на вредности и систем на наградување;
- воспоставена атмосфера на ред и дисциплина;
- воспоставена добра соработка со родителите;
- воспоставен систем за развивање на позитивни ставови кај персоналот;
- воспоставен систем за донесување и спроведување на одлуки и

- воспоставен систем на отворени и чесни комуникации.

5.1. Фактори кои ја определуваат училишната клима

Секој сака да постигне што поголема ефективност во својата организација . Атмосферата во која се работи значително влијае на резултатите.

Фактори кои меѓусебно преплетувајќи се ја детерминираат организациската клима, кога станува збор за училиштата –училишната клима се :

- материјално – техничките услови,
- финансиските услови,
- човечкиот фактор.

Материјално-техничките услови произлегуваат од училишниот објект во кој се изведува наставата, неговата непосредна околина, опремата и нагледните средства со кои располага, уреденоста и пространоста на просториите каде што се изведува воспитно – образовниот процес и нивната употребливост заради олеснување на секојдневните активности.

Финансиските услови се уште еден предуслов за создавање и одржување добра училишна клима. Тука спаѓаат финансиските примања, бенефициите кои може да ги овозможи организацијата во корист на работникот како резултат на воспоставениот систем на вредности и награди.

Приматот меѓу факторите сепак го има човекот. Меѓучовечките релации кои се актуелни во колективот придонесуваат за создавање или намалување на ефективноста на училиштето. Начинот на комуникација, прифаќање на училишните добра и посветеноста кон организацијата се дел од изградената училишна клима. Кога се мисли на човечкиот фактор во едно училиште не се мисли само на наставниците туку, тука спаѓаат и учениците, родителите и директорот. Нивните комуникациски релации секојдневно се преплетуваат заради исполнување на работните задачи и влијаат еден на друг.

Едно современо училиште не може да се замисли без соработка со родителите на учениците, нивното организирање и неизбежното

континуирано контактирање. Со тоа и потребата од одржување на позитивна клима во тие релации е доста значајна.

Факторите на училишната клима се меѓусебно испреплетени така што постојано делуваат еден врз друг.

Современиот начин на живеење бара од училиштата современ приод во воспитно-образовниот процес. За таа цел иновациите во образованието стануваат секојдневие. Разновидните проекти кои се имплементирани во наставата овозможуваат во центарот на истата да се најде ученикот и неговите индивидуални потреби, секако во сооднос со потенцијалот, интересот и способностите на ученикот.

За успешно работење на училиштето, за постигнување на повисоки резултати, за да можат учениците полесно да се развијат и да ги задоволат своите потреби, потребна е блиска и непосредна соработка со семејството.

Секојдневната реалност покажува дека времето што родителите и децата го поминуваат заедно во текот на денот е сè помало. Речиси сите родители се наоѓаат во ситуација да балансираат помеѓу сопствените работни задачи и потребите на семејството. Училиштата мора да одговорат на потребите на родителите и учениците преку воспоставување на партнерски односи со семејствата, преку вклучување на родителите во животот на нивните деца.

Вклучувањето на родителите во работата на училиштето е од голема важност како за учениците и родителите така и за училиштето, а имајќи предвид дека истото функционира и живее во локалната заедница, повлекува важност и за заедницата пошироко. Инволвирањето на родителите во воспитно-образовниот процес неминовно доведува до зголемена меѓусебна помош во постигнувањето на повисоки образовни резултати, квалитетно решавање на тековните и заедничките проблеми, размена на искуства и идеи и до подобрување на условите за работа во училиштето. Имајќи го во предвид значењето од поврзаност на учениците и родителите во процесот на образование кое се потврдува со постигнатите резултати на учениците, нивната редовност и однесување, се поставува прашањето како да се вклучат родителите во училиштето. За таа цел потребно е во училиштата да се креира позитивна училишна

клима која ќе им овозможи на родителите пријатно да се чувствуваат во училишните простории, а кон нив да се гледа со почит и доверба. Училиштата кои што креираат клима на добредојде за родителите стануваат ефективни и се во состојба да воспостават партнерство со семејствата.

5.2. Структурни елементи на училишната клима

Постојат елементи кои се од фундаментално значење за создавање и одржување на училишна клима. Некои од нив се многу блиски по значење, а некои се преплетуваат до толку што невозможно е да се замислат едни без други. Така во училиштата во кои има изградена здрава клима за работа се подразбира дека се инкорпорирани веќе поголем дел од елементите на училишната клима, а тоа се: колегијалност, толерантност, флексибилност, несебичност, заемна соработка, доверба, совесност, одговорност, самопожртвуваност, самоконтрола, отвореност, чесност и аргументираност. И обратно, во училиштата каде што недостасува еден елемент на училишната клима, реално е да се очекува дека недостасуваат барем уште половина.

За да постои *колегијалност*, потребно е да постои меѓусебна почит и тимска работа. Исто така важни се состаноците на активите, постоење интерна обука од страна на менторите на одделни проекти, заради размена на мислења и пренесување на сопствените знаења и искуства, преку континуирана комуникација, одржување на отворени часови, размена на материјали поради искористување на креативноста на колегите итн. Апсурдно е да се зборува за колегијалност и другарување во еден колектив, ако во истиот не постои толерантност, флексибилност и несебичност.

Толерантноста значи градење и постојано негување за прифаќање на туѓите мислења и постапки. Тоа е единствено можно со покажување на висок степен на трпеливост, попустливост, обзирност и респектираност од страна на вработените.

Флексибилноста може да се развие во две насоки. Едната, кон приспособување и еластичност поради добрите колегијални односи, а другата во насока на променливост, снаодливост и пластичност на

вработените во училиштето кон позитивните промени во воспитно-образовниот процес.

Несебичноста претставува постојано и целосно „давање“ себеси, своето знаење и способности заради соработка и соживот меѓу вработените. Сето тоа е во интерес на заедништвото.

Заемната соработка доведува до атмосфера на размена на идеи и разни искуства меѓу вработените во училиштето, стекнати врз база на примената на различни наставни форми, методи и нагледни средства. Тоа не би можело да се оствари доколку во училиштето не постои заемна почит што зборува за изградено чувство за меѓусебно респектирање и уважување меѓу вработените во однос на нивната личност, како и во однос на нивната работа.

Еден од поважните елементи за пријатна училишна клима е *довербата*. Се темели на соработка и тимска работа, заемна почит и добронамерна критика, искреност и самокритичност, колегијалност, несебичност и чесност, меѓусебно разбирање, толерантност и флексибилност, размена и примена на искуства, како и постоење пофалби и награди што ќе доведат до мотивација и охрабрување за натамошен позитивен однос кон работата. Присуството на доверба во колективот доведува до градење, зацврстување и зачувување на односите на сигурност меѓу вработените, а во исто време значи создавање подлога за искрена комуникација, метакомуникација, како и дискреција во контекст со потребите и барањата кои ги наметнуваат работните задачи.

Совесноста не може да се замисли без: колегијалноста, одговорноста, чесноста, самокритичноста и точноста.

Одговорноста може да се разгледува од два аспекти:

- одговорното однесување кон работните задачи и кон се она што се случува во училиштето и подразбира навремено извршување на активностите што понатаму ќе произведе лично и колегијално задоволство, лична сатисфакција и професионален напредок на поединецот, а преку него и на колективот во целост;
- неодговорно однесување кон работата, како доцнење, неизвршување или навремено извршување на работните задачи, повлекува

непочитување на своето и времето на другите, нервоза и попречување на целокупната работа, лош пример за учениците, новите наставници и останатите субјекти, оштетување на учениците во однос на времетраењето на часот итн. Затоа во контекст на одговорноста и совесноста не смее спогодбено да се разговара.

Што се однесува до *самопожртвуваноста* во комуникацијата треба да биде постојано присутна затоа што недостатокот на *самоконтрола* значи грешно работење. Во процесот на комуникација кај вработените од исклучително значење е добронамерната и ненавредлива критика. Умешноста е да може да се разликува она што е добро и вредно, од она што е лошо и некавалитетно. Критиката треба да има корективна цел. Слично е и со *самокритичноста* која е особина на работник со високи перформанси .

Отвореноста и *чесноста* ќе овозможат целосно елиминирање на дволичноста и лицемерието, а ќе се гради и шири атмосфера на задоволство и отворена и чесна комуникација како еден од условите за унапредување на воспитно-образовниот процес.

Аргументираноста треба да е присутна во секојдневната комуникација во колективот со што ќе се постигне повисока стручност и неразводнување на дискусиите. Често вработените инсистираат на сопствена *доследност* во извршувањето на обврските или во поглед на сопствените ставови, упорност во реализирање на обврската без оглед на тешкотиите и препреките на кои ќе се наиде.

Сите елементи претставуваат унија на култура на однесување во еден колектив.

5.3. Училишната клима и појавата насилно однесување на учениците

Соработката меѓу родителите и училиштето затајува. Родителите многу малку се ангажирани во решавањето на проблеми во и околу училиштето. Транзиционите движења негативно се одразија и на економската и на социјалната моќ и на цврстината на семејството. Освен времето поминато со обврските на училиште, учениците често неорганизирано го поминуваат слободното време и остануваат без контрола на родителите или наставниците. „Вредностите“ помеѓу

младите не се доброто поведение и знаење, туку бегањето од часови, самоистакнување преку правење проблеми во одделението, покажување физичка сила и сл. Учениците не го почитуваат системот на напредување и оценување, а неучеството на родителите и несоработката со училиштето ги тера родителите да не се мешаат во работата на училиштето за да не се замерат и да не го расипат успехот на своите деца. При такви несредени односи и непочитување на основните морални норми, учениците се стекнуваат со создавање навики за давање на отпор најпрво кон родителите, а потоа и кон наставниците.

Училиштето на децата треба да им обезбеди знаења кои ќе бидат функционални и ќе им послужат во животот. Знаењето на учениците го следат наставниците. Во согласност со законската регулатива, за секој ученик наставникот јавно определува оценка. Оценката има силно мотивирачко влијание врз учениците. Стана традиција, во семејството возрасните да ги плашат децата од училиштето и оценките. Од децата се бара да бидат послушни и да учат. Од секое дете се бараат одлични оценки без оглед на капацитетот на детето. Потфрлувањето на училиштето и доделувањето на незаслужени оценки на крајот на учебната година го рушат угледот на наставниците пред учениците, а тоа доведува до разочарување кај вредните ученици.

На многу работи не им се обрнува должно внимание. Во училишната средина каде што се изведува воспитно – образовниот процес конфликтните ситуации се дел од секојдневниот живот. Нарушената комуникација е честа причина која доведува до конфликтна ситуација во училишната како на релацијата ученик – ученик, така и на релацијата ученик – наставник. Предмет може да биде содржината на воспитните или образовните пораки, како и емоционалната димензија на меѓусебните односи. Потеклото може да биде од самото училиште и надвор од него. Таквите ситуации во училишната се јавуваат како резултат на различни причини: искривени убедувања, проблеми со меѓусебно вреднување, фрустрација, различни критериуми од страна на наставникот кон учениците, погрешни проценки, страв, напнатост, предрасуди, нетолеранција, а понекогаш и недостаток на смисла за

хумор, го оневозможува правилното сфаќање на пораките. Ако наставникот сака да има успех, во комуникацијата со учениците треба да се негува атмосфера на меѓусебно разбирање и почитување.

Во едно училиште со позитивна и топла клима во која децата се чувствуваат сигурни и слободни, со развиена самопочит, одговорност и општествени вештини, не треба да постои: дискриминација на учениците (во зависност од пол, место на раѓање, општествена позиција на родителите, успех на учениците); некоректно однесување на наставниците кон учениците (заради тоа што модерно и скапо се облекуваат, не се потстрижуваат, доаѓаат на училиште шминкани); неприродни односи меѓу наставниците и учениците (страв, анксиозност, разни видови повреди на нивната личност, фрустрација, тензија); субординација (барање послушност и покорност од учениците).

Во спротивно учениците ќе покажат облик на насилно однесување кон училиштето, нивниот револт ќе биде насочен кон училиштето или наставникот кој во очите на учениците се крута „училишна норма“. Учениците ќе се чувствуваат неуспешни, често понижени од наставникот и училиштето во целина, кои ги етикетаат како „непоправливи“, „глупи“ итн. Овие „тешки“ ученици ќе се „афирмираат“ создавајќи една хиерахија на инверзни вредности во однос на оние во училиштето и училишните норми кои ги пропишува државата. Учениците ќе се спротивставуваат на наставниците, при тоа, индиферентно ќе се однесуваат спрема казната, повикувајќи се на поредокот кој и тие самите го отфрлаат. Така ќе се појават ученици кои ќе ги застрашуваат наставниците упатувајќи им лични навреди, а кон другите ученици во одделението ќе наложуваат закон на молчење.

6.Облици на насилно однесување во училиштата

Насилството и стравот од насилство се реални проблеми во нашите училишта, имајќи во предвид колку ученици и наставници секој работен ден го поминуваат во училиштето во еден мошне тесен ограничен простор.

Ги посочуваме следните облици на насилство во училиштето:

- 1.Врсничко насилство (bullying);
- 2.Насилство кон учениците од страна на вработените во училиштето;
- 3.Насилство на учениците кон вработените во училиштето;
4. Институцијата училиште како насилник.

Насилството во училиштето има различни облици и не се исцрпува во најчесто испитуваното, насилство меѓу учениците (врсничко насилство).

6.1. Врсничко насилство

Насилството во училишната средина е појава кога еден ученик или група ученици трајно и зачестено е изложен/а на малтретирање од страна на еден или повеќе ученици, кои намерно сакаат физички да ги повредат, понижат или изложат на други психолошки и социјални непријатности.³¹

Посебно значаен облик на врсничко насилство во училиштето е она кое се состои во повторено малтретирање на учениците. Оваа појава се нарекува силециство (или уште злоставување, малтретирање) што ќе се користи и како превод на англиските зборови *bullying* и *mobbing*.

Терминот *bullying* се користи кога се зборува за врсничко насилство. Првите пионерски истражувања на врсничкото насилство во училиштата ги започнале истражувачите од скандинавските земји во раните седумдесетти години на 20-от век, а првиот термин кој бил користен во тој контекст е терминот мобинг (*mobbing*), кој се однесува на насилството на групата кон поединецот и во тоа значење е употребуван. Психологот Даниел Олвеус започнал да се занимава со проблемот на насилство во скандинавските училишта и тој во првите трудови го користел терминот мобинг. Меѓутоа покасно влегува терминот *bullying* и означува агресија на појакот над слабиот, при што напаѓачот и нападнатата страна може да биде и поединец и група. Олвеус подоцна го користи овој термин и заслужен е за неговата широка употреба.

Карактеристики на *bullying* се :

- Однесувањето е постојано, насилникот е истраен и систематичен;
- Однесувањето предизвикува страв кај жртвата ;
- Однесувањето е базирано на нерамнотежа или злоупотреба на моќта ;
- Однесувањето обично се одвива во групен контекст.

Врсничкото насилство може да се појави во различни облици:

- **вербално** – нарекување со погрдни имиња, карање, омаловажување, навредување, дофрлување, исмејување и друго;
- **физичко** – ударање, туркање, буткање, одземање и уништување на предмети;

³¹ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*, Beograd: Radonić, 26

- **социјално** – оговарање, избегнување, игнорирање, изолирање, ширење на лаги и гласини, одвојување на поединци од другите на основа на различност, неприфаќање по било кој основ;

- **психичко** – заканувачки погледи, гримаси, исмејување, несакани допири и коментари, следење, изнудување пари, уцена;

- **сексуално** – подразбира несакано допирање, на несакан начин и по несакани места на телото, изнудување сексуални услуги, принуда на сексуален чин, подведување итн.

- **расистичко** (racial bullying) – одвојување на поединци на основа на расна, верска, национална припадност, доведување во позиција на нерамноправност и нееднаквост;

- **електронско насилство** (cyber bullying) – преку мобилни телефони и интернет.

Учесници во врсничко насилство, без кои нема bullying се: насилник, жртва и набљудувачи.

6.2. Насилство на вработените кон учениците

Иако постои закон кој ги регулира правилата на однесување на вработените во училиштата, се случува некои вработени со своите постапки и однесување да вршат насилство врз учениците. Освен физичко, најчест вид на насилство над учениците е емотивното, психолошко насилство кое се манифестира преку : нејасно и неаргументирано оценување, исфрлање од час, омаловажување, викање, уценување, давање погрдни имиња, „ловење“ на незнаење, намерно поставување на нејасни прашања, давање слаби оценки од предметот заради недисциплина, присилување на кодошење, етикетирање, игнорирање на некои ученици, вршење притисок на одличните ученици да се вклучат во работата на поголем број секции или да одат на натпревари по повеќе предмети; отворено или прикриено барање на поклон, сексуална злоупотреба и сл.

6.3. Насилство на учениците кон вработените

Овој вид насилство најчесто се јавува во повисоките одделенија (на поголема возраст) од основните и средните училишта. Најчесто е вербално, но се забележува и тренд на пораст на физичко насилство кон вработените во училиштето. Овој вид насилство во училиштата е

најмалку истражуван и затоа во литературата има најмалку податоци за него.

6.4. Институцијата училиште како насилник

Училиштето како институција со некои свои барања или пак со злоупотреба на моќта може да врши насилство над учениците. На пример: лошите услови за работа, преобемни програми и барања, крутост на одделенско - часовниот систем, несоодветна примена на воспитно- дисциплинските мерки, несоодветен начин на работа во училиштата и сл.

7. Насилник, жртва на насилство

7.1. Како да се препознае насилник?

Насилниците во училишната возраст се препознаваат по лошиот успех на училиште, лошото внимание и концентрација. Тие често ги попречуваат училишните активности, често учествуваат во тепачки со други ученици, на критики и провокации реагираат со исклучително лутење, вина и одмазда, често гледаат филмови со содржини во кои се презентира насилство. Насилниците имаат малку пријатели и често се неприфатени заради своето однесување, создаваат пријателство со други деца кои се познати по агресивност и непослушност, константно се спротивставуваат на возрасните, се чувствуваат фрустрирано и не сочувствуваат со другите.

За насилници се сметаат учениците кои повеќе пати во поврат ги задеваат другите деца на непристоен начин, ги исмејуваат, застрашуваат, им се закануваат, ги омаловажуваат, им наредуваат, ги удираат, туркаат, игнорираат и слично.

Воглавно ги избираат жртвите кои се поситни, помлади, послаби, повлечени и попасивни од нив. Насилниците имаат потреба да ја осетат контролата и моќта над другите, затоа понекогаш тие не можат да сочувствуваат со жртвата. Многу пати се незадоволни, влегуваат дури во конфликт со возрасните, асоцијални се и често ги кршат училишните правила. Може да бидат лути и вознемирени заради ситуации дома или во училишната средина. Често се подложни на лутење и лесно

„експлодираат“. Тешко им паѓаат фрустрирачките ситуации. Многу често и тие самите биле жртви на физичко малтретирање и насилство во училиштето. Насилниците секогаш успеваат да најдат начин на застрашување и малтретирање со кој најмногу ќе ја вознемират жртвата така што ќе ја исмејуваат заради тежината, изгледот, бојата на косата, семејството, популарноста, дислексија, диспраксија, религии, љубоморни на жртвата....

Додека едни насилници уживаат во агресијата, се чувствуваат сигурни и прифатени меѓу врсниците, други имаат слаб училишен успех, помалку се популарни кај своите врсници и се чувствуваат помалку сигурни. Напаѓачот не мора нужно да биде вклучен во чинот на насилството, може да биде организатор на групата т.е. да ги поттикне и наговори другите насилно да се однесуваат.

Според Olweus ³² насилниците имаат една или повеќе општи карактеристики:

- телесно се посилни од своите врсници во одделението, посебно посилни се од жртвите, може да се и нешто повозрасни;
- физички се успешни во игрите, спортовите ;
- имаат силна потреба за превласт и потчинување на останатите ученици, сакаат да се пофалат со вистинската или измислената надмоќ над останатите ученици;
- имаат чуден карактер, осетливи се, импулсивни и тешко поднесуваат неуспех, со потешкотии се прилагодуваат кон правилата и тешко ги поднесуваат препреките и одложувањата, настојуваат со лаги да постигнат добивка;
- често се инаетливи, дрски и агресивни кон возрасните (вклучуваат и наставници и родители) и може и нив да ги застрашуваат;
- вешто се извлекуваат со изговори од „тешки ситуации“;
- ги сметаат за тврдокорни и ладни, слабо сочувствуваат со малтретираните ученици;
- не се страшливи или несигурни и имаат размерно поволен суд за себе;

³² Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*, Beograd : Radonić, 118

- многу порано (во споредба со своите врсници) се оддаваат на останатите видови асоцијално однесување, вклучувајќи и кражба, вандализам и пијанчење;
- во однос на училишните постигнувања, во основно училиште може да бидат просечни, над или под просекот, но покасно добиваат пониски оценки и развиваат негативен став кон училиштето.

Мошне важно е да се напомене дека карактеристиките што ги навел Olweus се однесуваат повеќе на момчињата, затоа што се вршени многу малку истражувања за насилното однесување присутно кај девојчињата.

7.2. Кои ученици стануваат жртви на насилство?

Жртви на насилство стануваат оние ученици кои се ранливи заради нешто,

или отскокнуваат по нешто од другите ученици, а тоа насилниците го забележуваат (по бојата на кожата, начинот на одење, името, големината, религијата, носењето очила, семејството, начин на облекување...). Жртви на насилство најчесто стануваат оние ученици кои се нови во одделението, надарени ученици, мирни, тивки, пасивни, љубезни и културни ученици, несигурни и внимателни деца кои имаат мала самодоверба, ученици кои добро се однесуваат со наставникот, ученици со слаб социоекономски статус, ученици од друга етничка заедница, хендикепирани ученици; ученици со посебни потреби, ученици од разведени родители, ученици жртва на семејно насилство...

Жртви на насилство во училишната средина се ученици кои повторно и трајно се изложени на негативни постапки од страна на еден или повеќе ученици. Тие имаат малку пријатели и цврсто се поврзани со родителите. Учениците жртви на насилно однесување во училишната возраст се препознават по: лошите социјални вештини, недостатокот на сигурност, малата поддршка од страна на наставниците и другите ученици, чувството на вина, преголемата желбата да се вклопат во училишната средина. Учениците се плашат да одат и да се враќаат од училиште и често ги молат родителите да ги носат на училиште, одбиваат да одат на училиште, наутро се „болни“ пред да одат на училиште, имаат главоболки или болки во stomакот. И жртвите на

насилство во училишната средина ги карактеризира лош училишен успех, доаѓаат од училиште со искината облека и оштетени училишни книги, стануваат анксиозни, напнати, престануваат да јадат, се закануваат со или имаат обид за самоубиство, заспиваат плаќајќи, имаат ноќни тешкотии...

Посебно е значајно да се нагласи дека учесници во кругот на насилството не се само жртвите, како загрозувана целина или насилниците како иницијатори на насилството и агресивноста, туку и учениците набљудувачи.

Набљудувачите се третата целина
врсници кои индиректно и сами учествуваат во чинот на злоставувањето. Од страв најчесто се наклонуваат кон насилниците со цел да се заштитат. Учениците кои го набљудуваат насилството стануваат несигурни и претрашени. Набљудувачите се плашат дека во иднина тие се потенцијалната жртва, па некои од нив сочувствуваат со ученикот кој е жртва и се несреќни што не можат да помогнат.

Како да се избегне учениците да станат жртва на насилство, да станат насилници? Се разбира сето тоа се постигнува со преземање на одредени превентивни мерки.

8. Што е тоа превенција?

Превенцијата е термин кој секојдневно и често се употребува и би можело да се каже дека на сите им е разбирлив, затоа што се поаѓа од претпоставката дека сите сфаќаат што се подразбира под тој термин и како „функционира“. Треба да се истакне дека превенцијата не е така еднозначна и така едноставна ниту како пракса ниту како знаење.

Превенцијата е чин, постапка или збир на активности кои се преземаат за да се спречи нешто, активност која ќе се произведе како последица, заштита од нешто. Превенирање значи нешто да се пресретне, со одредена активност да се направи нешто, да се избегне. Превентер е секое средство или направа која заштитува од удар, оштетувања, загадувања, инфекции, социјални и слични неволји, итн. или осигурувач, штитник, штит, брана, браник (да се постави, примени... и сл.). Превентива е збир на постапки кои спречуваат нешто да се случи, избие или завладее нешто несакано.³³

Превенцијата е проактивен процес со кој се охрабруваат поединците и групите како да се справуваат со животните предизвици, случувања и

³³ Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: „Školska kniga“ 93

транзиции, создавајќи и поддржувајќи услови кои ќе промовираат здрави однесувања и животни стилови.³⁴

Според Barker, превенцијата значи акција која ја преземаат социјалните работници и други стручњаци заради минимизирање и елиминирање на социјални, психолошки или други познати фактори кои предизвикуваат физички или емоционални болести и понекогаш социјално-економски проблеми или пак влијаат на нив.³⁵

Таа претпоставува создавање услови, прилики и искуства со кои се развиваат здрави и автономни луѓе. Превенцијата е комплексен процес и сеопфатна стратегија втемелена на разбирање на факторите кои доведуваат до проблеми во однесувањето, како и разбирање на можните варијации на тие фактори меѓу поединците, групите, заедниците, етничките групи и групи на различни нивоа на ризик.

Според Hamalainen, социјалната педагогија како една научна дисциплина прави напори научно да се втемелат активностите чија цел е превенирање и ублажување на проблемите како и одржување стандарди и благодети на добар живот, заради што добива истакнато место и важна улога во составот на превентивните дејности.³⁶

Под превенција се подразбира процес со кој се сака да се смали инциденцијата и преваленцијата на пореметувањата на однесувањата кои се јавуваат кај децата и младите. Во речникот Prevention Term Golossary³⁷ превенцијата се дефинира како проактивен процес кој ги храбри поединците и групите да ги задоволат предизвиците на животните случувања и промена, креирање и јакнење на условите како ќе промовираат здрави животни стилови и однесување. Според Prevention Term Golossary, само превенцијата може да ги редуцира сериозните проблеми на младите. Превенцијата е исплатлива особено во споредба со третманот и дополнителната грижа. Но, превенцијата е и хуман императив, затоа што сите пореметувања на однесувањата

³⁴ исто, 94

³⁵ исто, 94

³⁶ Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska kniga, 94

³⁷ исто, 94

предизвикуваат болка и страдање не само на децата и младите туку и на целата заедница на различни начини.

The Wisconsin Department of Public Instruction³⁸ превенцијата ја дефинира како „процес кој на луѓето им пружа можности (помош и потпора) потребна за соочување со стресните животни услови и потреби, како ќе се избегнат однесувања кои ќе можат да доведат до негативни физички, психосоцијални или социјални последици. Тоа се:

- поттикнување знаења, компетенции и вештини;
- поттикнување самодоверба;
- поттикнување вештини за справување со животните ситуации;
- поттикнување на групи за помош во околината на семејството, училиштето, работното место и заедницата;
- поттикнување на здраво опкружување во заедницата“.

Во термините ризични и заштитни фактори кои го зголемуваат или смалуваат развојот на пореметувањата во однесувањата на децата и младите „превенцијата денес може да се дефинира како соработувачки процес (училиштето и заедницата) на планирање и применување на многустрани стратегии кои:

- ги смалуваат специфичните ризици поврзани со проблемите на однесување на младите;
- ги јакнеат заштитните фактори кои го осигуруваат здравјето на младите луѓе и нивната добросостојба“.³⁹

Основното значење на превенцијата, од гледиштето на заедницата, е да се променат условите на живеење во заедницата, кои може да поттикнуваат развој на индивидуални проблеми. Таквите услови би можело да вклучуваат: недостаток на услови за вработување, недостаток на структурирани активности за млади после училиштето, недостаток на комуникација помеѓу младите и училишните раководства, недостаток на отворена комуникација и вежби во училиште.

Ние под превенција ќе подразбираме збир на мерки насочени кон популацијата деца, млади и возрасни со цел поттикнување на

³⁸ исто, 95

³⁹ Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska kniga, 95

позитивниот развој на децата и младите, јакнење на заштитните фактори како и смалување на факторите на ризик за развој на ризични однесувања и пореметувањата во однесувањето, пред нивното појавување.

8.1. Видови превенции

Превенциските напори се реализираат со примена на различни превенциски стратегии, превентивни програми, интервенции - превентивна пракса.

Превентивната пракса ја чинат превентивни програми кои претставуваат фокусирани напори за промена, смалување или креирање „рутинска“ пракса во важните опкружувања (семејство, училиште, соседство, заедница) како најдобри места за превенција на пореметувањата на однесувањата на децата и младите.

Carlan од стојалиштето на превентивната психијатрија придонел за разбирање на превенцијата, вовел поими примарна, секундарна и терцијарна превенција.⁴⁰

Klein и Goldston наместо примарна, секундарна и терцијарна превенција разликуваат примарна превенција, третман и рехабилитација.⁴¹

Со најстарата поделба на превенцијата на примарна, секундарна и терцијарна, постои и поделба на примарна превенција, рана интервенција и третман/рехабилитација.

Кај примарната превенција (посебно кај пореметувањето во однесувањето на децата и младите) станува збор за збир на мерки кои се насочени кон популацијата деца, млади и возрасни, со цел поттикнување на позитивниот развој на децата, младите и намалување на влијанието на ризичните фактори за развој на ризични однесувања и пореметувања во однесувањето пред нивното појавување.

⁴⁰ Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska kniga, 97

⁴¹ исто, 97

Примарната превенција е насочена кон целата популација, а не само на нејзините ризични делови. Нејзината предност е што опфаќа цели групи, ги храбри и мотивира децата кои не се склони кон насилство да помогнат во намалување на насилството. Добра страна на училишните програми е тоа што работејќи со сите деца не се прави дискриминација, се избегнува можната стигматизација без разлика дали станува збор за агресивни деца или за жртви. Овие програми може да се работат рутински, како дел на училишниот курикулум. Понекогаш заради отсуство од настава, учениците кои се пројавуваат со насилно однесување поретко се присутни на овие програми, па излегува дека оние ученици на кои овие програми им се помалку потребни повеќе се ангажирани во нив и обратно.

Следат мерки на рана интервенција (кои често се поистоветуваат со секундарната интервенција). Тоа се мерки насочени кон препознавање на децата во ризик и намалување на веројатноста од појава на ризично однесување.

Секундарната превенција се однесува на работа со оние ученици кои покажуваат проблематично однесување, но во поблага форма. Во областа на насилството, секундарната превенција се однесува на работа со група млади за кои се проценува дека постои ризик да започнат со насилство. Во фактори на ризик се вбројуваат: ниско интелектуално или академско постигнување, хиперактивност, неразвиени социјални вештини, несоодветни воспитни постапки на родителите, судири меѓу родителите, низок социо-економски статус, дружење со деликвентни врсници, дезорганизирано и насилно соседство, достапност на оружје и дрога.

Едно ограничување на овие програми е тоа што учениците се етикетираат како ученици склони кон ризик и може да се замисли какво влијание има таквото етикетање и на самите ученици и на нивните врсници и на нивните наставници. Добра страна е тоа што интервенцијата може лесно да се прилагоди на децата. Од фактот што не се работи со сите деца, спроведувањето на програмата на секундарната превенција може да биде разновидно. Во нив често се користи советување и тераписки пристап, помагање во учење, давање

домашни задачи и активности во помали групи. Ако стратегијата на борба против насилството се насочи кон секундарните програми, може да се јави проблем голем број на ученици со пореметувања во однесувањето да останат неидентификувани, па и без шанса да им се помогне.

Под третман/рехабилитација се подразбира збир на активности и постапки кои ги преземаат специјализираните стручни служби, поединци и/или институции со цел постигнување позитивни, особено и социјално посакувани промени кај децата и младите со пореметување во однесувањето.⁴²

Терцијарната превенција се однесува на работа со младите кои веќе се окарактеризирани како насилници. Постојат различни мислења во врска со тоа каков став да се заземе кон таквите ученици. Од една страна барања за нулта толеранција и остри казнувања и изолирање од потенцијалните жртви. Особено после медиумските обелоденувања на случаите на насилството, јавноста бара остри казни кои би биле одмазда спрема сторителите и остра опомена за во иднина. Проблемот е во тоа што најчесто тоа се очекува од училиштето, но училиштето не е установа која се занимава со казнување. Фактот дека насилството се случило во училиштето, во близина на училиштето или сторителите се ученици, не го прави училиштето одговорно да се занимава со утврдување на вината и казнените мерки. Решението за заштитата на жртвите се бара во терцијарната превенција која би се занимавала со насилниците. Овие програми често се спроведуваат во воспитно – поправните домови и центрите за социјална работа, прашање е колку училиштето е погоден амбиент за реализација на овие програми.

Huizing и Mihalic поделбата на превенцијата на примарна, секундарна и терцијарна ја сметаат за вообичаена. Според нивно мислење, примарната превенција се однесува на активности со кои се превенира влегувањето или појавата на посебни состојби. Секундарната превенција се однесува на обиди на ограничување, спречување или лечење на состојбата откако се појавила, вообичаената рана фаза од таа

⁴² Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska kniga, 99

состојба.Терцијарната превенција се однесува на ограничување на состојбата, па бара контрола или смалување на влијанието на таа состојба откако е утврдена.Тие исто така ја прифаќаат и поделбата на универзална, селективна и индицирана превенција.Според нив универзалните програми на превенција се применуваат на целата популација , селективните програми се насочени на поединци кои се во ризик или на оние кои покажуваат многу низок степен на некоја состојба, а индицираните програми се занимаваат со поединците кај кои состојбата е јасно изразена.⁴³

Според Башиќ, можно е да се дефинираат и универзални и селективни и индицирани превентивни интервенции.⁴⁴

Универзалните превентивни интервенции се однесуваат на општата популација или целиот популациски збир, чии ризици за развој на пореметувањето се минимални. Тие се индицирани на сите членови на некој збир. Даваат резултат и се прифатливи за популацијата, мал е ризикот од нивната примена и по правило се најевтини. Селективните превентивни интервенции се насочени на поединци или подзбирови на популација, чии ризици за развој на пореметувањето се значајно поголеми.Ризичните групи може да се идентификуваат на основа на биолошки, психолошки или социјални ризични фактори за кои се знае дека се поврзани со пореметувањата во однесувањето.Индицираните превентивни интервенции се наменети за високо ризични поединци кај кои е идентификуван минимален, но видлив знак или симптом на некое пореметување, но кој сè уште не ги досегнал дијагностичките степени на пореметувањето.

8.2. Цели на програмата за превенција на насилството меѓу учениците

Во воспитно-образовните установи активностите насочени на превенцијата на насилството во главно имаат темелни цели кои се

⁴³ Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska kniga, 102

⁴⁴ Исто, 105

насочени на: намалување на агресивното однесување, разбирање и поучување за содржината и облиците на насилство, поставување на правила и начини за брзо и доследно препознавање и реагирање на насилството, моделирање на вредности и начела на ненасилно решавање на конфликтите, поучување за тоа како да не се стане жртва, поучување со стратегии да се препознаваат и избегнуваат незгодни (непријателски) ситуации, поучување на самопочитување како и почитување на различноста како низ училишната политика, училишната клима така и низ сите активности во кои учествуваат ученици, училишен персонал и родители.

Дансмир и сораб.⁴⁵ карактеристиките на успешни програми ги одредуваат на следниов начин: „успешните програми во училиштата се одликуваат со висока вклученост на персоналот и учениците, третирање на проблемите и на индивидуално и на групно ниво и на ниво на цело училиште, преку системот на санкции кој постои напоредно со охрабрувањето на просоцијалното однесување и нагласување на односите на доверба и почитување меѓу учениците и меѓу персоналот и учениците“.

Американскиот национален институт за здравје (NIH, 2006) на база на собраните анализи за ефикасноста на различните програми во цел на намалување на насилството, ги одредува следните карактеристики на програмите кои се покажале како ефикасни. Успешните програми според овој институт се :

1. Засновани се на здрави теориски основи;
2. Насочени се на важните фактори на ризик;
3. Вклучуваат долготраен третман, често една година или подолго;
4. Интензивно работат со целните групи;
5. Го користат когнитивно/бихејвиоралниот пристап;
6. Мултимодални се и мултиконтекстуални;
7. Насочени се на развојот на социјалните и другите вештини кај целните групи и нивните родители;
8. Развојно се прифатливи;

⁴⁵ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd : Radonić, 282

9. Не се применуваат на сила;

10. Можат веродостојно да се репродуцираат.⁴⁶

Постојат училишни програми чија целна група се сите категории ученици, а по правило и возрасните – училишниот персонал и родителите. Од фактот што за различни целни групи се поставуваат различни цели и кон нив го прилагодуваат начинот на работата, содржината на програмата е многу сложена. Истата бара детална подготовка и организација, а обично трае долго. Заради комплексноста на содржината, методите на работа и целните групи, се нарекуваат уште и мултимодални или интегративни програми.

Најпозната програма од овој вид, која послужила како прототип за развивање слични програми е тн.Олвеусов програм кој опфаќа три групи мерки: на ниво на училишта, на ниво на одделение и на индивидуално ниво.

8.3. Задачи на превентивните програми

Задачите на превенцијата зависат од тоа за што се работи, за кого се наменети, исто како што и програмите се разделени според тоа за кој се наменети.Превентивните програми ретко имаат една цел, тие почесто имаат и по повеќе цели.

За да може да се делува превентивно и да се уништи насилството, потребно е:

- да се идентификува ученикот жртва или насилник, да се утврди во кои ситуации таквите улоги се најчести и дали некои ситуации во текот на воспитно–образовниот процес може да го сменат однесувањето на ученикот;
- стручниот тим при планирање, да разработи начин на вршење на идентификација на ученикот до детали, затоа што во спротивност кај ученикот може да се создаде траума;

⁴⁶Popadić,D. (2009).*Nasilje u školama*. Beograd: Radonić, 282

- наставникот да го следи однесувањето на ученикот и во рамки на кратки и јасни парадигми кои ѝ се претставуваат на целата група, да се обиде да пренесе просоцијална порака, со која ќе искаже колку не е природно детето да биде жртва на насилството, односно да страда, а исто така и да биде насилник. Во исто време на учениците кои се сведоци на насилно однесување, треба да им се стимулира чувството на одговорност и чувството за неприфаќање на таквото однесување како образец карактеристичен за колектив;
- да се оствари квалитетна интеракција од страна на наставникот помеѓу учениците жртви и учениците кои покажуваат дека социјалните улоги на насилник им прилегаат;
- наставникот да го заштити ученикот жртва и ако насилството потекнува од ученикот или група ученици, кај ученикот да создаде чувство на заштитеност, самопочитување и самодоверба;
- да создаде услови во кои ученикот жртва ниту во еден момент да не се почувствува оставен или занемарен;
- наставникот да анимира група на ученици кај кои е веќе развиено чувството на емпатија, просоцијалност, алтруизам и толеранција да го заштитат ученикот кој е жртва од некој друг врсник или група деца;
- да биде стимулиран и максимално заштитен ученикот жртва, без страв да ги соопштува своите чувства на родителите, педагогот, психологот или некое друго стручно лице, а при тоа да нема чувство на вина, заради тоа што го открил сторителот на насилството;
- наставникот да поседува соодветна ментална, морална и социјална зрелост за да го препознае ученикот жртва и ученикот насилник, затоа што секое претерување или ниско ниво на толеранција во поглед на овие деца може да има долгорочни последици;
- наставникот да развие емоционална стабилност, кога на стручниот тим и на родителите ќе им ги соопштува своите согледувања, затоа што тој треба да настапи самоуверено и авторитативно, како би ја прикажал вистинската состојба и би укажал на можните последици;
- да му се стави на знаење на ученикот со социјална улога на насилник дека за сопствените однесувања ќе трпи последици;

- да има ученикот жртва секојдневно на својата страна што повеќе врсници кои ќе му ја подигаат самодовербата и нема да се однесуваат индиферентно или страшливо во однос на ученикот кој манифестира насилничко однесување;
- да се вклучат родителите, како на учениците жртви така и на учениците кои манифестираат насилничко однесување, затоа што тоа е еден од најважните фактори за психосоцијален развој на ученикот;
- да се вклучи стручниот тим кога наставникот ќе процени дека семејството не е во состојба само да го реши проблемот;
- да се развие чувството на доверба кај ученикот жртва, затоа што често учениците кои бараат заштита се стигматизирани како „тужибаби“, предавници и често врсниците ги отфрлаат;
- ученикот насилник да научи да не ја прифаќа социјалната улога на насилник;
- да се ревидираат наставните планови и програми на Факултетите за образовни науки како би биле соодветни за актуелната состојба во праксата, поконкретно да се работи на воведување на програми кои сериозно ќе се занимаваат со оваа проблематика;
- да се воведи студиска група која ќе се занимава со проблемите на пореметување во однесувањето, пред сè со нивно препознавање, идентификација и педагошка програма за помош во училиштата;
- да се воспостави цврста соработка на училиштата со центрите за социјална работа;
- да се едуцираат перманентно наставниците и стручните соработници, преку семинари, стручни и научни собири, кои ќе им овозможат да стекнат повеќе знаење за пореметувањата во однесувањето;
- да се формираат инклузивни стручни тимови кои ќе се занимаваат со училишното насилство на сеопфатен начин, особено кога се во прашање превенцијата, ресоцијализацијата и рехабилитацијата и др.

Според Popadić⁴⁷ задачи на превентивните програми се:

1.Развивање на социјални вештини - децата да се научат на соодветни вештини во социјалната комуникација;

⁴⁷ Popadić, D. (2009). *Nasilje u školama*. Beograd :Radonić, 228

2.Решавање на социјални проблеми - децата учат како социјалните проблеми да ги решаваат чекор по чекор;

3.Развивање на емпатија - моќна заштита за стопирање на започнатото малтретирање или поттик сведоците да застанат во одбрана на жртвата.

4.Контрола на бесот - децата учат како да го препознаат и контролираат својот бес преку различни техники: релаксација, длабоко дишење, броење до десет, давање инструкции сами на себе и слично.

9. Програми во училиштето за спречување на насилното однесување

Освен семејството, најприродно опкружување за развој и функционирање на децата и младите секако е училиштето и училишното опкружување.

Денес училиштето се среќава со големи предизвици во воспитувањето и образованието на децата и младите. Освен со обезбедување на основни академски знаења и вештини и промовирање на развојот на карактерот, на училиштето му се дава примарна улога во решавањето на многубројни социјални проблеми меѓу децата и младите.⁴⁸ Училиштата се клучни во превенцијата на социјални и здравствени проблеми на децата и младите. Училиштето е природно детско опкружување затоа што:

1. Повеќето деца или поточно сите деца, задолжително посетуваат основно и средно училиште;
2. Времето поминато на училиште може да се мери со години, значи долго трае нивната врска и престој (учењето и животното искуство);
3. Претходноспомнатите години, се мошне важни за формирањето на децата и во однос на нив самите (однесување, ставови, вредности и сл.) и за нивниот однос и снаоѓање во тоа исто опкружување или кон другите опкружувања;
4. Фактот дека во училиштата се вработени стручни луѓе, помалку или повеќе стручни, не само за пренесување на знаење туку и за вложување во животни /социјално – емоционални вештини на учениците, кои се спроведуваат преку воспитни, социјализирачки и посебни активности со деца во опкружување во кое за тоа постојат или треба да постојат сите услови.

Пред да започнат да посетуваат училиште некои деца имаат искуство со престој во предучилишна установа. Возраста во смисла на развојот на предучилишните деца е мошне важна за нивниот позитивен развој и снаоѓање во социјалната средина во која се вклучуваат и во која

⁴⁸ Воспитни крстопати, списание за современо образование , воспитание и настава, книгоиздателство „Свезда“ печати „ Маринг “-Скопје година XII.2007.бр.114 стр.12-15

учествуваат од најраното детство.⁴⁹ Со предучилишното воспитание и образование покрај примарната социјализација, децата ги збогатуваат искуствата и систематски се подготвуваат за успешен старт во основното училиште.

Во училиштата секојдневно „врие како во кошница“. Сè се одвива преку интензивна интеракција исполнета со игра, работа, караници, ривалство, стресови. Едноставно не е можно од првиот до последниот ден во училишната година да не се случи ниту еден посериозен проблем. Исто така не е реално да се очекува од училишниот кадар да може и мора секој таков инцидент да го спречи. Исто така инцидентите се случуваат внатре во училиштето кога не е присутен никој од возрасните и надвор од училиштето. Но, училиштето иако не може да го спречи целосно насилството, тоа е должно да се обиде сè што е во негова моќ, насилството да се спречи, соодветно да реагира.

Во моментот кога ќе се обелодени некој случај на училишно насилство, случајот ни е доказ дека сме соочени со појавата на насилно однесување и дека училиштето, наставниците, директорите и останатите настојуваат на тоа соодветно да реагираат. Инцидентите пак кои повремено се јавуваат во јавноста не значи дека се сигурен доказ за пораст на училишното насилство. Попрво би можело да се каже дека таквите инциденти за жал се неминовност и дека кога такви случаи не би имало во јавноста, тоа најверојатно би значело дека таквите случувања се кријат, а не дека не се случуваат.

Како општествена заедница мора што побргу да реагираме, затоа што извесно е дека насилното однесување секојдневно се модифицира и дека облиците на однесување не се стереотипни, а со самото тоа, стануваат непознати како за едукаторите, родителите па и за стручњациите. Затоа е потребно да се дејствува превентивно, за да се уништи насилното однесување.

Социјалните и емоционалните вештини што треба да ги научат децата за да ги контролираат своите чувства и да се однесуваат просоцијално и

⁴⁹ Воспитни крстопати, списание за современо образование, воспитание и настава, книгоиздателство „Свезда“ печати „Маринг“-Скопје година XII.2007.бр.114 стр.12-15

ненасилно се интегрален дел од создавањето на училишта без насилство. Децата ќе ги научат овие вештини и на формален начин и на неформален начин учејќи преку примери од секојдневниот живот. За да се даде поддршка на училиштата во постигнување на овие цели, [Бирото за развој на образованието](#) со поддршка од [УНИЦЕФ](#) ја изработи [Програмата за образование по животни вештини](#). Програмата ги учи децата да ги препознаат и да се справат со емоциите, да се грижат за другите, да донесуваат правилни одлуки, да се однесуваат на етички и одговорен начин, да развиваат позитивни односи и да избегнуваат негативни однесувања. Забележано е дека програмите како што е Животни вештини даваат и други резултати освен намалување на насилството. Програмите како што е Животни вештини го подобруваат редовното посетување на наставата; го намалуваат насилното однесување; го подобруваат успехот во учењето (оценките); го намалуваат бројот на отстранети ученици од наставниот процес; придонесуваат децата повеќе да го сакаат училиштето; и придонесуваат децата да се чувствуваат посамостојни, независни и да имаат поизразено чувство на припадност. Во програмите се обработуваат пет наставни теми:

1. Јас - личен развој;
2. Јас и ти – интерперсонални односи;
3. Јас и другите – општествени односи;
4. Јас и здравјето – здраво живеење;
5. Јас и околината – однос со надворешната средина.

Темите се поставени на различни нивоа, со активности прилагодени за возраста (одделенија I до III, IV до VI и VII до IX). Во нив се нуди развивање на вештини и однесувања за прифаќање, разбирање или восприемање, како и лично учество на ученикот во настани од секојдневниот живот.⁵⁰

9.1. Програми наменети за жртвите

⁵⁰ www.beznasilstvo.mk преземено на ден 05.07.2011

Прва задача на програмите наменети за жртвите е истите пред сè да се научат да ги препознаат опасните ситуации и да ги избегнуваат, како и да бараат помош од другите. Што се однесува пак до интеракцијата со врсниците, програмите имаат за цел да ги отстранат претпоставените недостатоци во социјалните вештини кои овие ученици ги чинат погодни и препознатливи жртви.

9.2. Програми наменети за врсниците

Овие програми се однесуваат за набљудувачите кои не се ниту насилници, ниту жртви. Цел на овие програми е кај овие групи да се развијат норми со кои ќе се осудува рамнодушноста кон насилството и ќе се научат како соодветно да се реагира, така што ќе се заштити жртвата. Врсниците полесно воспоставуваат комуникација и со насилникот и со жртвата затоа што сите припаѓаат на иста врсничка култура.

9.3. Програми наменети за наставниците

Сè повеќе се покажува неопходна потреба од обука за борба против училишното насилство која е неопходно да биде составен дел од редовните обуки на идните наставници, а не додаток само кај некои од нив кои покажуваат посебна заинтересираност и кои истата ќе ја добијат во текот на своето работно време.

9.4. Програми наменети за насилниците

Работата со насилници подразбира да се знае зошто децата се насилни и како и што треба да се промени за да се намали насилството. Работата со насилниците е тешка и одговорна задача. На насилниците мора да им се стави до знаење дека нивното однесување е неприфатливо, мора да се направи последиците од таквото однесување веќе да не им бидат привлечни, а истовремено не смеат и да се

отфрлат – уште повеќе треба да се наговорат да соработуваат во корегирањето на сопственото однесување.

9.5. Како образовниот систем кај нас, во Р.М. се справува со насилното однесување ?

Кампањата „Заедно за училишта без насилство“⁵¹ е дел од сеопфатна програма што преиспитува како образовниот систем и целото општеството, се справуваат со насилното однесување. Таа претставува дополнително на државната политика и стратегија што во моментот се финализира под водство на Министерството за образование и наука, и на програмата за обука на вработените во училиштата, наставниците и родителите поддржана од УНИЦЕФ.

Кампањата „Заедно за училишта без насилство“ ги повикува училиштата да користат пристап кој ќе го опфати целото училиште. Со оваа кампања се повикуваат наставниците во сè што прават – од раководење со класот, интервенирање кога ќе се случи конфликт или проблем, до стилот на работа што го применуваат наставниците – да поставуваат позитивни примери. Увидувајќи дека постои општо прифаќање на насилните форми на комуницирање меѓу децата, кампањата бара промена во начинот на кој самите деца се однесуваат и како тие реагираат на насилството. Програмата поддржана од УНИЦЕФ исто така согледува дека создавање на побезбедни училишта опфаќа и напори во насока на намалување на семејното насилство. Кампањата ги повикува родителите да се служат со позитивни методи во дисциплинирањето на децата и активно да се ангажираат во училишниот живот. Кампањата е дел од поширока програма на УНИЦЕФ која ја

⁵¹ www.beznasilstvo.mk преземено на ден 05.07.2011

спроведува со владини и невладини партнери за справување со проблемот на насилство во училиштата. Исто така УНИЦЕФ го поддржува изготвувањето национална политика, стратегија и упатство за да им помогне на училиштата да го проценат проблемот и да се справат со насилството. Вработените во училиштата и наставниците се исто така обучени да помогнат во спроведувањето на „пристап кој го опфаќа целото училиште“, за да се спречи и намали насилството како и да им помогне на наставниците да применуваат техники за поттикнување „однесување за учење“, во училниците. Се очекува сите основни училишта да ги завршат обуките до крајот на училишната 2011/2012 година. Овие интервенции се потпираат на и го надоградуваат наставниот план за образование за животни вештини кој беше изготвен порано за да ја зајакне комуникацијата и решавањето на конфликти. Покрај наведената кампања секое училиште презема и соодветни мерки за превенција на насилството.

10. Мерки за превенција на училишното насилство

Многубројните мерки кои се преземаат против насилството во училиштето

може да се групираат според целните групи на кои се насочени.⁵²

Во првата група спаѓаат интервенции насочени кон ученикот во кои спаѓаат: различни облици на помош во учењето, групно, индивидуално и врсничко советување, обука во интерперсоналните вештини, обука во совладувањето стрес, обука во решавањето проблеми, обука во заменување агресија, составување кодекс на права и одговорност, морално воспитување.

Во втората група спаѓаат интервенции насочени на наставниците во кои спаѓаат: обука за справување со агресија, чести контакти надвор од училницата на наставникот и ученикот, поголема интеракција меѓу

⁵² Gašić-Pavišić, S. (2004) *.Mere i programi za prevenciju nasilja u školi*. Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, 36, 168-187

наставникот и родителите, групна дискусија меѓу управата на училиштето, наставниците и учениците.

Во третата група спаѓаат интервенции насочени на училишната програма во која спаѓаат: курсеви од ликовна и музичка уметност, курсеви за правата на учениците, центри за учење, различни видови образование надвор од редовната настава.

Во четвртата група спаѓаат интервенции насочени кон управата на училиштето, во која спаѓаат: користење обучени преговарачи во конфликтни ситуации, јасно одредување одговорности и авторитет меѓу раководните луѓе во училиштето, основање на комитети за училишна безбедност, координираност меѓу училишната управа и полицијата, прирачник за училишни процедури, правилник за права и одговорности, обука за справување со агресија, демократизирано управување со училиштето, курсеви за човечките односи.

Во петтата група спаѓаат интервенции насочени на физичката училишна средина како што се: намалување на големината на училиштето и одделенијата, зголемен надзор од страна на оспособени лица, брзо реагирање после вандализам, електронска проверка за откривање на оружје, инсталирање табли за графити, училишна зграда во која сите учениците ќе имаат лесен пристап кон сите простории за да се олесни комуникацијата помеѓу директорот на училиштето, наставникот и ученикот.

Во интервенциите насочени на родителите спаѓаат: организирање одбор за спречување на отсуствување од настава, обука во вештините на родителство, родителите како предавачи, поголема законска одговорност за родителите за однесувањето на нивните деца, центри за семејно воспитание, договори меѓу учениците и родителите за ненасилство.

Во интервенциите насочени кон лицата од обезбедувањето: лицата кои се ангажирани за обезбедување да ги проучуваат законите, посети на семејствата на учениците и составување на училишен прирачник за безбедност.

Во интервенции насочени на заедницата спаѓаат: програми намагање, образование за спречување вандализам, овозможување на

локалната заедница да ги користи просториите во училиштето после часовите, заедничко прославување и општествено корисни акции организирани со училиштето и во училиштето .

Во интервенции насочени на општеството спаѓаат: воспоставување на единствен систем на известување за случаите на насилство и вандализам, создавање државен надзорен одбор против насилство, построги прописи за носење оружје.

Кои се програмските цели кои треба да се постигнат кај поединечните целни групи:

1. Наставниците и другиот училишен персонал

- да станат свесни за проблемот на насилство;
- да бидат активно вклучени во решавање на тој проблем;
- да реагираат на агресивното однесување во училишниот двор.

2. Родителите

- да станат свесни за проблемот со насилништво;
- да бидат активно вклучени во решавање на тој проблем.

3. Учениците

- да бидат толерантни и да престанат со насилство кон другите;
- да пружаат помош на жртвите на насилство;
- да се спротивставуваат на насилното однесување.

4. Промени во социјалното опкружување

- атрактивно училишно игралиште и сл.

Како методи на работа во превенирање на училишното насилство најчесто се користат мултидимензионалните пристапи и интерактивните техники на учење. Во пониските одделенија тоа подразбира: раскажување на приказни и играње на улоги (особено во конфликтни ситуации), користењето кукли или театарска претстава, примена на техники на илустрација и набљудување на слики, вербални инструкции и совети како во некои ситуации на насилство да се снајдат.

На повозрасните ученици може да им се понудат различни задачи од типот: интервјуирање на возрасните за насилството и решавање на конфликтните ситуации. Често се користат и дискусии во поголеми или помали групи кои се дополнуваат со видеоснимки од секојдневниот

живот, задачи за самостојно истражување на причините и последиците од насилното однесување. Во некои училишта се применуваат и програми на врсничка поддршка. Помала група на ученици се пријавуваат за медијатори и поминуваат соодветна обука надвор од училишните часови. Обуката трае неколку дена и содржи запознавање со конфликти и медијација како и обука. Обуката е преку играње улоги, совладување на вештини потребни за медијација, како што е активното слушање. Медијаторите добиваат постојана поддршка и контрола од возрасните - наставниците и се состануваат еднаш неделно. Учениците – медијатори се занимаваат со полесни случаи како што се оговарање, закани, навредување и слично, додека екстремните облици на вербално и физичко насилство го препуштаат на возрасните. По правило, вклучени се два медијатора. Меѓутоа, медијацијата има и свои ограничувања затоа што понекогаш има голема нееднаквост на моќта кај двете страни во конфликтот, а тогаш се случува едната страна во конфликтот да не сака да и се пристапи, или пак има појава на изразено непријателство на врсниците кон учениците кои ја имаат улогата на медијатор.

11. Наставниците и нивната улога во превенцијата на училишното насилство

Кога во едно училиште има проблем со насилството, заедницата мора веднаш да и даде предност на состојбата и да ѝ посвети внимание, како и да осмисли планска реакција. Без посветеност не можат да успеат проектите, луѓето се обесхрабруваат и насилството станува прифатлив начин за решавање проблеми.

Поттикнувањето на позитивно однесување кај учениците треба да биде основна цел за секој наставник во сите активности што ги презема.

За да бидат превенциските програми на насилство меѓу учениците успешно изведени наставниците, би требало да се информираат за тоа што сè се подразбира под терминот насилство над и меѓу учениците и како да го препознаат, да им се разјасни што се очекува од нив во некои ситуации, како и да се подучат на техники кои ќе им користат при спроведувањето на програмата.

Случаите на насилство не смеат да ги најдат наставниците затечени, во недоумица, дали и како да се реагира кога постои ризик од насилство или кога насилството веќе се случило.

Училиштето всушност, секогаш некако реагира на насилството па дури и кога нема акционен план за превенирање на истото. Еден наставник, насилниот ученик ќе го опомени или казни, друг наставник

таквиот ученик ќе го испрати кај директорот или психологот, педагогот, трет ќе му ја намали оценката од поведението или ќе ги повика неговите родители. Наставниците всушност внимаваат на учениците за време на нивниот престој во училиштето, ги опоменуваат и ги советуваат: на позитивно однесување, одговорност, ненасилно однесување и слично. Но, што всушност треба да направи наставникот?

Она што се однесува до наставниците е моментално да интервенираат и точно да утврдат што се случило; да пружат поддршка и да соработуваат со жртвата и родителите; да зборуваат со насилникот и жртвата одделно за инцидентот, да му објаснат на насилникот кои однесувања се прифатливи, а кои не се и му пружаат потпора доколку воочи проблем и прифати одговорност; да им обезбедат на учениците атмосфера во која без страв можат да го пријават застрашувањето; да ги известат и вклучат и родителите на насилникот и жртвата со цел за спречување на понатамошно насилничко однесување и застрашување и на крајот со своето однесување и самите да дадат пример на примерно поведение.

12. Улогата на родителите во превенирање на училишното насилство

Насилното однесување се учи во раните години од животот, а децата насилници може да имаат бројни причини за своите однесувања: ги имитираат постарите браќа, родителите, роднините, не знаат други, подобри начини на комуникација со другите ученици, сами доживеале злоставување, напнати се заради разни извори на стрес.

Земајќи ја во предвид важната улога на родителот и наставникот во животот на детето, програмите наменети за превенција на насилството подразбираат примена на стратегии со кои се сака да се постигне квалитетно поврзување на родителите и училиштето. Содржините наменети за родителите во главно се однесуваат на едуцирање на родителите за облиците на насилство, неговите причини и последици, можностите за превенција на насилството во семејството и меѓу врсниците.

Родителите во животот и работата на училиштето се вклучени преку Одборот на паралелката, Советот на родителите и Училишниот одбор. Соработката меѓу родителите и училиштето досега се реализираше преку:

- општи родителски средби;

- групни родителски средби (околу некој проблем на група родители);
- индивидуални средби.

Преку овие видови соработка родителот се интересираше само за успехот на ученикот, оценките, изостаноците, некои проблеми и однесувањето на учениците. Поточно тие беа само пасивни учесници на кои им се сервираа готови податоци, информации, готови решенија на проблемите кои се јавуваа со нивните деца. Поради тоа родителите училиштето го чувствуваа туѓо, многу далечно, дури и со страв го посетуваа.

Во современиот начин на живеење, потребно е родителот да се доближи до училиштето, да ги разбере воспитните цели и задачи, да се изнајдат начини да се привлечат на соработка во решавањето на сите училишни проблеми, координирано да се следи воспитната работа на училиштето и семејството, со давање на практични совети на родителите за нивната воспитна функција во домот. Колку повеќе се успее во тоа толку родителите ќе го почувствуваат училиштето како свое, ќе го внесат во сферата на сопствените интереси и ќе го гледат како институција важна за среќата и иднината на своите деца.

Соодветно на својата професија и афинитет, со користење на разни форми на работа: предавања по одредени теми, работилници, демонстрирања, дебати, посета на културни и стопански институции, родителите можат да се вклучат во работата на училиштата. Исто така, тие можат да се вклучат и во организацијата и реализацијата на училишните натпревари по одделни наставни предмети, спортски натпревари, ученички портфолија, ученички екскурзии и сл.

Тргувајќи од сознанијата за важноста на вклученоста на родителите во работата на училиштето, а се со цел да се превенира насилното однесување кај нас се поттикнуваат најразлични форми на соработка како: работа во Советот на родители во училиштето, учество во органот на управување во училиштето (Училишниот одбор), активности на родителите во училница и педагошко-психолошко образование на родителите.

13. Некои аспекти на релевантни истражувања

Бројните истражувања во светот и кај нас покажуваат дека насилното однесување во различни облици, не бирајќи го економскиот статус и општествениот слој во последнава деценија се шири епидемски.

Иако под насилно однесување во училиштата најпрво се мисли на насилство меѓу учениците, постојат барем уште две интеракции кои во училиштето се јавуваат: насилство на возрасните кон учениците и насилство на учениците кон возрасните. Овие два вида насилство многу ретко биле предмет на истражување.

Олвеус (1996,1999) наставничкото насилство го дефинирал како „јавно изнесување на деградирачките негативни коментари за учениците“. Тој во прашалникот спроведен 1985 година во Белзен, Норвешка, во кој шест прашања биле посветени на оваа тема, наведува дека 1,5-2% од 2400 анкетирани ученици го имале тој проблем со

наставниците во претходните пет месеци, според изјавите на учениците, насилно се однесувале околу 10% од наставниците.⁵³

Во анкетата која 2003 година ја спровело Здружението на наставници и предавачи на Англија од преку 2000 наставници, секој втор наставник се жалел дека бил злоставуван од страна на родителите, учениците, управителот, а најчесто од директорот.⁵⁴

Во Финска, секој петти наставник и секој трети управител се жалел дека бил изложен на „силециство“ и ментално насилство од страна на родителите.⁵⁵

УНИЦЕФ во соработка со Министерството за образование и спорт на Република Србија спровел истражување во рамки на проектот „Мое училиште-училиште без насилство“.⁵⁶ Биле анкетирани 26628 ученици од 3 до 8 одделение во 50 основни училишта низ Србија, пролетта 2006 година. Истражувањето покажало дека во период од три месеци 65,3% од учениците, судејќи според нивните изјави, доживеале некој облик на врсничко насилство (процентите зависат од училиштето и се движат од 48% до 80%). Ако се анализираат случаите на повторено насилство, тогаш 20,7% од учениците биле жртви, 3,8% насилници, а 3,6% и жртви и насилници.

На насилство од возрасните се жалеле 35,7% од учениците, а 42% од учениците биле сведоци на вербално насилство на учениците кон наставниците. Најчести облици на врсничко насилство биле навредување 45,6% и правење забуна 32,6%. Момчињата почесто се изјаснувале од девојчињата како насилници и почесто биле изложени на насилството на врсниците и возрасните. Постарите ученици почесто биле насилни и често се жалеле на насилството од возрасните, додека возрасната разлика во изложеноста на насилство била минимална.

За насилното однесување на учениците во училиштата во годишниот извештај на Народниот правобранител на Р. Македонија за 2007 год., соопштени се резултати од спроведено истражување во 86 основни

⁵³ <http://www.stopbullyingnow.com/bullying%20by%20teachers.htm> преземено на ден 15.03.2011

⁵⁴ <http://www.guardian.co.uk/education/2003/apr/14/schools.uk1> преземено на ден 21.03.2011

⁵⁵ <http://www.finlandforthought.net/2005/08/31/one-in-five-finnish-teachers-bullied-by-parents> преземено на ден 05.07.2011

⁵⁶ Georgijevski, P(2009) Društveni kontekst krize škole I oblici školskog nasilja. *Sociologija*, 51, 1-22 преземено на ден 25.04.2011

училишта во Република Македонија, при што биле анкетирани вкупно 4449 ученици од петто до осмо одделение. Резултатите од истражувањето покажале дека:

28% од анкетираните ученици истакнале појава на физичко малтретирање од страна на наставниците, но дека тоа не е честа појава и дека тоа го прават само одделни наставници, а само 5,98% од анкетираните одговориле дека често се врши насилство во училиштето. Поголемиот број од анкетираните ученици 25,56% навеле дека физичкото малтретирање се врши со удирање шлаганица, 24,28% со влечење за уши или за коса. Но не треба да се занемари и процентот на деца 12,03% кои одговориле дека наставниците ги малтретираат на друг начин, односно со удирање клоца или со прачка, и сл. а 8,83% од анкетираните навеле дека наставниците ги удираат со книга или друг предмет.

Во поглед на психичкото малтретирање 32,46% од учениците навеле дека има појава на психичко малтретирање, но дека тоа ретко се врши, само од мал број наставници, а само 5% од учениците навеле дека често се врши психичко малтретирање на децата во училиштата.

Во училиштата има и одреден степен на сексуално вознемирување на децата од одделни наставници, што според дадените одговори најчесто се изразува преку употреба на вулгарни зборови од страна на наставниците, ваков одговор дале 12,34% од анкетираните ученици, а 5,17% од учениците изјавија дека сексуалното вознемирување се врши со непристојно допирање на децата од страна на наставниците, 4,09% изјавиле дека со закани и уцени биле принудувани да исполнат непристојни желби на наставник, додека 4,32% од учениците навеле дека наставник со измама ги принудил на одредени сексуални активности. Ваквото малтретирање во најголем број случаи не се пријавува од страна на учениците, затоа што според 13,10% од анкетираните учениците се срамот да ги пријават ваквите случаи, а само 5,78% од анкетираните ученици навеле дека го пријавиле сексуалното вознемирување дома или во училиштето, но дека не било ништо

преземено, а 6,09% одговориле дека го пријавиле случајот и наставникот е казнет и дека го подобрил однесувањето.⁵⁷

Според извештајот на правобранителот за деца на Р. Хрватска насилството меѓу децата и над децата во 2009 година се случувало во училиштата, но и надвор од училиштата, на улица и спортските игралишта па и во виртуелниот свет по пат на мобилните телефони и интернетот. Уредот на правобранителот за деца примил 51 поединечна пријава за повреда на правата на заштита од секој облик на насилство во училиштата. Од тој број 44 се однесувале на насилството меѓу децата, четири на насилство на наставници над учениците, една на насилство на други сторители кон децата, една пријава се однесувала на насилство од страна на вработените лица кон децата во училиштата, а една на насилно однесување на децата кон вработен во училиштето. Најголем број на пријави се однесувале на деца на училишна возраст од 13 и 14 години (30,38%). Според видот на насилството, 22 пријави се однесувале на физичкото насилство, освен на психичкото, две на сексуалното, а 19 пријави на повеќе видови на насилство. Бројот на пријавено врсничко насилство во однос на 2008 година е помал за 18⁵⁸.

Според податоците на полицијата, во 2010 година биле регистрирани вкупно 48 инциденти во основни и средни училишта низ Македонија, а во првите три месеци од оваа година се регистрирани 33 инциденти. Најчесто инцидентите се случуваат во училиштата и во училишните дворови.⁵⁹

⁵⁷ www.ombudsman.mk/comp.../lizvesta-fizicko%20maltretiranje-mk.pdf преземено на ден 04.03.2011

⁵⁸ <http://www.dijete.hr/attachments/> преземено на ден 12.04.2011

⁵⁹ povrzivanje.blogspot.com/.../blog-post_20.html преземено на ден 21.09.2011

Втор дел

1.Предмет на истражување

Предмет на ова истражување се мислењата и ставовите на наставниците, родителите, стручните соработници и учениците за информираноста, појавните облици, зачестеноста на насилното однесување меѓу учениците во основните училишта во општина Штип.

2.Цел и карактер на истражувањето

Цел на истражувањето е да се добијат квалитативни сознанија за информираноста на учениците, наставниците, стручните соработници, родителите за постоење на насилното однесување во училиштето; облиците на насилно однесување во училиштето; постоење и имплементација на програми за превенирање на насилно однесување во училиштето; местата на изведба на насилното однесување, како и да се идентификуваат предлози, препораки од сите засегнати страни за превенирање и надминување на оваа појава.

3.Задачи на истражувањето

Во однос на проблемот и целта на истражување, дефинирани се следниве **задачи на истражувањето** :

- Да се испита дали родителите, наставниците, стручните соработници и учениците се информирани за појавата насилно однесување во основното училиште;
- Да се добијат сознанија за изворот на информации од кои потекнува ваквата информираност кај учениците;
- Да се добијат сознанија дали во годишниот план и програма за работа на училиштето се имплементирани содржини за превенција од насилно однесување;
- Да се добијат сознанија дали во училиштата се имплементираат содржини насочени кон едукација за превенција од насилно однесување;
- Да се добијат сознанија за тоа дали од страна на учениците, наставниците, стручните соработници, родителите се препознаваат облиците на насилно однесување и тоа не само на релација У-У, но и на релација Н-У и кој облик на насилно однесување најчесто се јавува;
- Да се добијат сознанија поврзани со местата на изведба на насилното однесување;
- Да се добијат сознанија кои се лицата кои се јавуваат во улога на насилници, а кои жртви на насилство;
- Да се добијат сознанија за тоа кому се обраќаат учениците, во случаи кога истите се жртва на насилно однесување;
- Да се добијат сознанија со кого соработуваат стручните соработници на планот на превенирање на насилно однесување;
- Да се идентификуваат препораки за превенција, намалување и надминување на појавата насилно однесување на учениците во основното училиште.

Карактер на истражувањето

Според карактерот истражувањето е:

- Мало педагошко (микро) истражување затоа што во рамки на училиштето рационално ќе се спроведи и организира, бидејќи се занимава со проблеми од мали димензии;
- Применето затоа што неговата цел е со педагошките сознанија да се унапреди воспитната и образовната пракса;
- Емпириско истражување затоа што со него ќе се утврди проблемот и појавните облици на насилство како и влијанието на амбиентот во кој се реализира наставата за појава на насилство во основните училишта во Штип, како и информираноста и знаењето кое учениците го имаат за овој проблем. Емпириско истражување е и затоа што се користат емпириски факти и податоци кои можат објективно и прецизно да се утврдат, а резултатите можат да се проверат во практиката, во конкретниов случај облиците на насилство и влијанието на училишната клима за појавата на насилство во основните училишта и обемот во кој се јавува. Во ова истражување доминира индуктивниот пристап.
- Индивидуално истражување кое ќе го споведам јас како поединец -истражувач, а во соработка со дел од вработените во основните училишта.

4.Хипотези

Општа хипотеза согласно целта на истражувањето:

Постојат разлики во мислењата и ставовите на учениците, наставниците, стручните соработници, родителите за нивната информираност за постоење на насилното однесување во училиштето; облиците на насилно однесување во училиштето; постоењето и имплементирањето на програми за превенирање на насилно однесување во училиштето; местото на изведба на насилното однесување во основното училиште.

Помошни хипотези

- Претпоставуваме дека родителите, наставниците, стручните соработници и учениците се информирани за појавата насилно однесување во основното училиште;

- Претпоставуваме дека во годишниот план и програма за работа на училиштето не се имплементирани содржини за превенција од насилно однесување;
- претпоставуваме дека во училиштата, повремено, на часовите на одделенските/класни раководители се имплементираат содржини насочени кон едукација за превенција од насилно однесување;
- Претпоставуваме дека учениците, наставниците, стручните соработници, родителите ги препознаваат облиците на насилно однесување и тоа не само на релација У-У, но и на релација Н-У;
- Претпоставуваме дека не се бира место за изведба на насилно однесување, т.е. тоа се изведува насекаде низ училиштето;
- Претпоставуваме дека најчесто жртва на насилство се учениците од пониските одделенија, а насилници се учениците од повисоките одделенија,
- Претпоставуваме дека учениците, жртви на насилно однесување за помош најчесто се обраќаат на родителите, класните раководители, педагозите, во училиштата;
- Претпоставуваме дека стручните служби најчесто се обраќаат на колегите од Центрите за социјална работа на планот на превенирање на насилно однесување;
- Претпоставуваме дека заедничката работа и соработка на сите засегнати страни ученици, наставници, стручни соработници, родители, ќе помогне за надминување на оваа појава- насилно однесување во основното училиште.

5.Методи, техники и инструменти на истражување

При реализацијата на ова истражување ја применивме дескриптивно-аналитичката и дескриптивно експликативната метода.

Од техниките за собирање на податоци во процесот на истражувањето се користеа следните: анкетирање и интервјуирање, т.е нивните инструменти анкетен лист и протокол за врзано интервју.

Опис на инструментите и техниките

За потребите на истражувањето се изработи анкетен лист за учениците и наставниците со прашања од затворен и отворен тип (комбиниран прашалник). Со примената на овој анкетен лист се испита информираноста на наставниците и учениците за насилството во училиштето, присуство и појавност на облиците на насилство, личното искуство на учениците кога е во прашање насилството, кои се најчесто насилници во училиштето, предлози за начинот на решавање на проблемот на насилството меѓу учениците.

Во рамките на анкетниот лист беа поставени тврдења подредени по степен на интензитет (никогаш, ретко, понекогаш, често, секогаш) со кои се утврдија односите кои се воспоставуваат меѓу учениците и наставниците како и меѓу самите ученици.

Интервјуто како техника и нејзиниот инструмент протокол за врзано интервју беше наменето за педагозите и за родителите на учениците, членови на училишниот одбор. Со него се испита информираноста на педагозите и родителите за појавата на насилно однесување во училиштата, облиците на насилство, предлози за начинот на решавање на проблемот на насилство меѓу учениците.

6. Популација и примерок на истражувањето

Популацијата во истражувањето беше конечна. Истата се однесуваше на учениците од седмо и осмо одделение во ОУ во општина Штип, родителите на учениците членови на Училишниот одбор, стручните соработници.

Примерокот го сочинуваа неколку субпримероци:

Субпримерок ученици-го сочинуваа ученици од седмо и осмо одделение од неколку ОУ во општина Штип и тоа: ОУ „Тошо Арсов“, ОУ „Димитар Влахов“, ОУ „Ванчо Прке“, ОУ „Гоце Делчев“, вкупно 155 ученика. Учениците се избираа лотариски, па стануваше збор за едноставен случаен примерок на ученици, иако изборот на училиштата беше пригоден.

Субпримерок родители-членови на Училишниот одбор - намерен примерок. Го сочинуваа 11 родители, членови на Училишниот одбор во ОУ „Тошо Арсов“.

Субпримерок стручни соработници - пригоден. Го сочинуваа 11 стручни соработници од сите гореспоменати ОУ.

Субпримерок наставници – пригоден. Го сочинуваа 34 наставници од горенаведените училиштата кои му беа на располагање на истражувачот.

Трет дел

1. Анализа и интерпретација на податоците

Анализирани и интерпретирани се резултатите добиени од анкетирањето на наставниците и анкетирањето на учениците, како и одговорите на интервјуираните стручни соработници и родителите-членови на Училишниот одбор.

1.1. Анализа и интерпретација на податоците добиени по пат на интервју на стручните соработници

Една од техниките за собирање на податоци која ја користевме во текот на истражувањето беше т.н. слободно интервју со неговиот инструмент – протокол за слободно интервјуирање. Протоколот за слободно интервјуирање беше наменет за стручните соработници – педагози, психолози, дефектолози кои се вработени во основните училишта „Тошо Арсов“, „Димитар Влахов“, „Ванчо Прке“ и „Гоце Делчев“ во град Штип.

Целта на ова интервју беше да се испита информираноста на стручните соработници за насилството во училиштето, присуството и појавноста на облиците на насилство, нивните искуства, кои се најчесто насилниците во училиштето, предлози и начин на решавање на проблемите меѓу учениците, постоењето и имплементирањето на програми и колку истите програми се доволни за превенирање на насилното однесување во училишната средина.

Разговорот се реализираше во просториите на основните училишта и траеше две недели. Примерокот го сочинуваа 11 стручни соработници.

Табела 1. Стручни соработници по основни училишта кои учествувале во истражувањето
 Table 1. Professional staff by primary schools that participated in the survey

Основно училиште	Број на стручни соработници	
	f	%
„Ванчо Прке“	4	36,36
„Тошо Арсов“	3	27,28
„Гоце Делчев“	2	18,18
„Димитар Влахов“	2	18,18
вкупно	11	100

Интервјуирањето на стручните соработници, беше насочено кон стекнување на сознанија за тоа колку тие во текот на нивното работно искуство во училиштето се сретнале со појавата на насилно однесување кај учениците, дали содржините кои ги изучувале во текот на нивното образование им помогнале да ги препознаваат појавните облици на насилство, дали тие содржини се доволни или им е потребно континуирано едуцирање по ова прашање. Понатаму разговорот одеше кон спознавање на тоа дали се имплементирани некои програми во Годишниот план и програма за работа во нивното училиште со кои ќе се превенира оваа појава.

Според нивните одговори, сите 11 стручни соработници се сретнале со појавата на насилно однесување кај учениците. Тоа е честа појава. Презентираме некои од најчестите одговори на стручните соработници опфатени со истражувањето, прашани какво е нивното искуство во однос на појавата на насилно однесување кај учениците, по конкретно дали досега се сретнале со појавата на насилно однесување:

Е.Т. – стручен соработник - дефектолог: „Вработена сум во училиштето како стручен соработник и во текот на моето работење сум се среќавала со појавата на насилно однесување меѓу учениците.

В.Н. – стручен соработник – психолог: „Последниве неколку години од моето работење во училиштево сè почеста е појавата на насилно однесување, а не можам да претпоставам зошто“.

С.Д. – стручен соработник - логопед: „Во текот на работењето сум забележала дека учениците физички и вербално насилно се однесуваат меѓу себе“.

О.М – стручен соработник - педагог: „Често се среќавам со појавата на насилно однесување меѓу учениците. Не ми е туѓа појавата, наставник физички насилно да се однесува кон ученик“.

Општиот впечаток за познавањето или уште повеќе непознавањето на оваа проблематика го потврдуваат и одговорите на прашањето:

Л.Ј. педагог: „Благодарение на претходно стекнатите знаења во состојба сум да препознаам насилство, но добредојдено е освежување на знаењето со нови факти“.

А.Е. дефектолог: „Во тоа ми помага знаењето стекнато порано, но се сложувам дека е потребна дополнителна едукација и имплементирање на содржини на превенција во Годишниот план и програма на работа на училиштето“.

З.Ѓ. педагог: „Содржините кои сум ги изучувал во текот на моето иницијално образование не ми помогнаа многу во препознавањето на појавните облици на насилно однесување меѓу учениците во нашето училиште. Затоа сметам дека е потребно континуирано едуцирање на планот на препознавање, реагирање и спречување на насилното однесување меѓу учениците“.

С.Г. психолог: „Во препознавањето на појавните облици на насилно однесување многу ми помогна претходното изучување на содржини за насилно однесување, сметам дека е потребна и континуирана обука со цел истото да се намали“.

Ц.Н. педагог: „Моите предзнаења ги надолнив со посета на неформални обуки во рамки на НВО секторот и многу ми помогнаа“.

Е.Т. дефектолог: „Се покажа дека она што сум го изучувала во текот на моето образование е недоволно за справување со насилството во училиштето“.

За тоа кои се облиците на насилно однесување во нивните училишта, стручните соработници ги дадоа следниве одговори:

З.Ѓ. педагог: „Учениците во нашето училиште најчесто насилно се однесуваат низ следниве облици: психичко, вербално, емоционално и

физичко. Мојам да речам дека и сум се сретнал и не сум се сретнал со насилно однесување на релацијата наставник – ученик и насилно однесување во текот на наставата, учењето, па и кога управувам со одделението. Сепак ги препознавам облиците на насилно однесување како: ударање, штипење, туркање, кубење, навредување и исклучување од игра“.

С.Г. психолог: „Најчест појавен облик на насилство во нашето училиште е физичкото насилство. Во текот на моето работно искуство, во текот на наставата, учењето, управувањето со одделението досега се немам сретнато со насилно однесување на релацијата наставник – ученик, ако се разбира тоа не се однесува на емоционалното насилство во облик на навредување на ученикот“.

Н.Н. педагог: „Во врска со тоа дали учениците насилно се однесуваат со своите врсници мојам да кајам дека тие тоа го прават низ сите облици: вербално, психички, физички, социјално и емоционало. Дури сум сретнал и појава на насилно однесување од колегите кон учениците најчесто како навредување“.

Ц.Н. педагог: „Сум забележала дека учениците насилно се однесуваат со своите врсници, како што е тепање, се навредуваат со лоши зборови и сл. Се случува понекогаш и наставник насилно да се однесува кон некој ученик, се разбира со навредување и употреба на погрдни зборови“.

Е.Т. дефектолог: „Во моето училиште најчесто се соочувам со физичко и вербално насилно однесување меѓу учениците. Исто така се случило и наставник насилно да се однесува кон некој ученик во смисла на туркање, кубење, ударање или навредување“.

У.Ш. социјален работник: „Учениците вербално и физички се пресметуваат меѓу себе. Во текот на годините не сум сретнала случај наставник насилно да се однесува кон ученик во било кој облик“.

С.Д. логопед: „Учениците физички се пресметуваат. За да се навредуваат меѓусебе учениците ги користат и социјалните мрежи. Не сум се сретнала со појавата наставник да се однесува насилно кон ученик се разбира, ако во тоа не се мисли на емоционалното и социјалното насилно однесување“.

Во однос на тоа каде најчесто насилно се однесуваат учениците, стручните соработници ги дадоа следниве одговори:

З.Ѓ. педагог: „Учениците тоа го прават насекаде, во училница, во ходникот, училишниот двор и на патот до и од училиште“.

С.Г. психолог: „Во училишниот двор“.

Н.Н. педагог: „Насекаде“.

Ц.Н. педагог: „Сето тоа се случува во училишниот ходник и на патот до и од училиште“.

У.Ш. социјален работник: „Насилно се однесуваат кон своите врсници во ходникот од училиштето и на патот до и од училиште“.

А.Е. дефектолог: „Тие насекаде насилно се однесуваат меѓу себе“.

Стручните соработници забележале знаци на насилно однесување кај ученици од машкиот пол и кај оние од повисоките одделенија:

З.Ѓ. педагог: „Малтретирани и злоставувани се учениците од пониските одделенија. Сум забележал дека учениците од машкиот пол најчесто насилно се однесуваат, а во поглед на возраста не постојат разлики, насилно се однесуваат и учениците од повисоките и од пониските одделенија“.

У.Ш. социјален работник: „Најчесто учениците од машки пол особено оние од повисоките одделенија ги малтретираат оние од пониските“.

В.Н. психолог: „Поизразено е кај учениците од машки пол“.

А.Е. дефектолог: „Нема некое правило, така се однесуваат учениците и од повисоките и од пониските одделенија“.

С.Г. психолог: „Се среќава кај учениците од повисоките одделенија и од машки пол“.

За тоа како реагираат на насилното однесување од страна на учениците, кои мерки ги преземаат и кого известуваат, стручните соработници одговорија:

З.Ѓ. педагог: „За таквото однесување јас најчесто разговарам со учесниците во насилството, разговарам со родителите и наставниците како и разговор со стручни органи. Кога некогаш ќе се јави проблем тогаш истиот го решавам самостојно, а понекогаш го ставам и како проблем на колегиум. Сепак сметам дека за насилното однесување меѓу учениците потребно е да го известам директорот и често го правам тоа,

како и родителите на ученикот. Секогаш соработувам со родителите и наставничкиот кадар на планот на превенирање на насилното однесување“.

С.Г. психолог: „Доколку забележам насилно однесување кај некој ученик јас во тој случај го советувам или пак му се изрекува педагошка мерка укор.Проблемот кој ми се појавува сам го решавам.Сметам дека понекогаш за насилното однесување треба да го известам и директорот на училиштето како и родителите на ученикот насилник. Одржувам соработка со родителите и со наставниците“.

Ц.Н. педагог: „Сама го решавам проблемот доколку се јави, соработката со родителите ми е на ниво на разговори, присуство на родителите на родителски средби и организирани предавања. Директорот го известувам, меѓутоа сметам дека за тоа треба да се известат и родителите на ученикот. Многу се трудам и родителите да учествуваат во работата на училиштето, но нема доволен одзив од страна на родителите.

Е.Т. дефектолог: „Доколку го забележам, советодавно работам со учениците или пак применувам педагошки мерки по Законот за основно образование и секогаш проблемот го решавам индивидуално. Според мене неопходно е за насилното однесување на ученикот да се известат неговите родители за да се воспостави соработка со нив, а понекогаш и директорот на училиштето“.

У.Ш. социјален работник: „Кога ќе забележам дека некој ученик насилно се однесува тогаш најчесто спроведувам разговор со ученикот со цел да ги откријам причините за таквото однесување, постојано ги следам неговите однесувања и разговарам со родителите и наставниците и тоа индивидуално, никогаш проблемот не го поставувам на колегиум. Во случај кога насилното однесување се повторува тогаш го известувам родителот на ученикот и директорот на училиштето“.

С.Д. логопед: „Кога ќе се соочам со проблем истиот го решавам индивидуално преку консултативно – советодавни разговори со ученикот, ја известувам педагошко-психолошката служба, го известувам Центарот за социјална работа, понекогаш го поставувам на колегиум и го известувам директорот“.

Исто така, на прашањето дали содржините кои им ги понудуваат на учениците се дел од нивната воспитно-образовна работа, дали истите се доволни за да им се даде потребната едукација и информираност во врска со насилното однесување на учениците, дали тие содржини, како такви, би ја подигнале отпорноста кај учениците кога ќе се најдат во ситуација на насилно однесување, размислувањата на стручните соработници се следниве:

З.Ѓ. педагог: „Јас како вработен во училиштето еднаш месечно, а понекогаш и неделно на часовите на одделенската заедница ги запознавам учениците со содржини од превенција на насилство. Меѓутоа тие содржини кои им ги понудувам на учениците не се дел од мојата воспитно - образовна работа и сметам дека нема да придонесат за намалување на бројот на деца со насилно однесување“.

С.Г. психолог: „Еднаш во три месеци на часовите на одделенската заедница со учениците обработувам содржини за насилно однесување и превенција од него и мислам дека се доволни за да ги добијат потребните информации. Според мене многу работи во општеството треба да се сменат затоа што тие делуваат стимулативно на агресивното однесување на младите“.

Ц.Н. педагог: „Еднаш неделно на часовите на одделенската заедница ги запознавам учениците со појавата и превенцијата од насилно однесување и сметам дека тоа е доволно. Исто така убедена сум дека со практикување на стекнатите знаења и умеења посебно од прирачникот „Животни вештини“ ќе се намали бројот на ученици со насилно однесување“.

У.Ш. социјален работник: „Конкретен одговор околу тоа колку често се разговара на конкретни теми не можам да дадам одговор, но онаму кај што се чести појавите на насилно однесување често се разговара, на секој одделенски час. Сметам дека тие разговори се доволни за информирање на учениците во врска со насилното однесување и дека ќе доведат до намалување на насилното однесување кај учениците.

В.Н психолог.: „Во нашето училиште раководителите на одделенските заедници на часот на одделенската заедница обработуваат содржини за превенција од насилно однесување и сметам дека тоа е доволно и се

надевам дека ќе придонесе да се намали бројот на насилно однесување меѓу учениците“.

Мислењата на стручните соработници, дали во нивните училишта се обезбедени сите материјално - технички услови за имплементирање на содржините за превенција од насилни однесувања се:

С.Д. логопед: „Во нашето училиште не се обезбедени сите материјално – технички услови за имплементирање на содржини за превенција од насилни однесувања“.

Е.Т. дефектолог: „Сè уште не се обезбедени услови за имплементирање на содржини за превенција на насилно однесување“.

З.Ѓ. педагог: „Загрижен сум околу непостоење на услови за имплементирање на сите одржини кои се однесуваат на превенција од насилно однесување“.

Врз основа на изнесеното можеме да констатираме дека во ОУ не се обезбедени сите материјално - технички услови, но сепак тоа не е причина да не се обработуваат содржини кои се однесуваат на превенцијата на насилното однесување.

Повеќето училишта во Годишниот план и програма за работа немаат имплементирани содржини за превенција од насилно однесување:

З.Ѓ. педагог: „Во Годишниот план и програма на нашето училиште не се имплементирани содржини за превенција од насилно однесување“.

С.Г. психолог: „Нашето училиште нема имплементирани содржини за превенција од насилно однесување во Годишниот план и програма за работа“.

Н.Н. педагог: „Програми на превенција од насилно однесување не се имплементирани во нашиот Годишен план и програма на училиштето“.

О.М. педагог: „Во нашето училиште во Годишниот план и програма не се имплементирани содржини за превенција од насилно однесување“.

С.Д. логопед: „Не се имплементирани содржини за превенција во Годишниот план и програма за работа, меѓутоа тоа според мене не е причината на се почестата појава на насилно однесување меѓу учениците“.

Може да се донесе заклучок дека во Годишниот план и програма за работа на училиштата не се имплементирани содржини за превенција од

насилно однесување, а со тоа се потврдува и фактот дека спорадично се занимаваат само некои вработени во училиштата со проблемот на насилно однесување меѓу учениците.

За тоа со кои стручни лица и институции најчесто соработуваат и за кои теми ги ангажираат, стручните соработници одговорија:

А.Е. дефектолог: „Остваруваме соработка на ниво на училиште со стручни лица од Медицински центар - лекар, МВР одделение за превенција, Центар за социјална работа кои ги ангажираме за предавање, едукација на актуелни теми: пушење, алкохолизам, трговија со луѓе, дрога и сл“.

С.Д. логопед: „За да биде уште поуспешно се ангажираат лица за обработка на одредени теми „лошото со лошо се враќа“и сл. од Центарот за социјална работа, МВР, педагог и психолог“.

О.М. педагог: „По однос на овие теми се ангажираат стручни лица од Центарот за социјална работа и се обработуваат теми од областа на „ресоцијализација“.

У.Ш. социјален работник: „Едукацијата ја збогатуваме со предавања на стручни лица од најразлични профили: лекари, невладини организации, претставници од одделението за превенција при МВР Штип на теми како што е дрогата убиец на младите, трговија со луѓе, малолетничка деликвенција, алкохолизам и слично“.

Е.Т. дефектолог: „Остварувам и соработка со други стручни лица најчесто психолози, социјални работници, лекари, инспектори, Центри за социјална работа, МВР, Медицински центар, Локалната самоуправа и НВО. Со нив реализирам и ги ангажирам за теми од превенција на болести од зависности, сида, трговија со луѓе, спречување на насилство, современо безбедно училиште“.

На прашањето за предлог мерки за спречување на насилното однесување, стручните соработници го истакнаа следното:

А.Е. дефектолог: „За да има успех во превенцијата од насилно однесување потребно е да се вклучат врсниците, училиштето и семејството, затоа предлагам обуки за ученици, едукативни работилници за наставници и родители“.

С.Д. логопед: „Сметам дека треба сите фактори да се вклучат во превенцијата од: семејството, локалната самоуправа до државата. А како предлог мерки предлагам да се зборува повеќе за последиците од насилството“.

В.Н. психолог: „За намалување на насилното однесување на учениците потребно е да се вклучат сите фактори: семејството, училиштето, врсниците. Мои предлог мерки се почести обуки на наставниците, вклучување во проекти, едукативни работилници како и информирање на учениците за последиците од насилно однесување“.

О.М. педагог: „За да се подобри состојбата потребно е да се едуцираат родителите. Според мене за да се намали насилното однесување меѓу учениците потребно е да се донесат правила на однесување во училиштето и построги казни“.

Л.Ј. педагог: „Моја предлог мерка е помали одделенија и поголема соработка со одделенијата за превенција на МВР и семејството, на теми како алкохолизам, дрога, малолетничка деликвенција и слично“.

У.Ш. социјален работник: „Нужно е семејството и наставниците да се вклучат во превенцијата на насилно однесување, а посебно да се преземат мерки од страна на државата кон медиумите од кои учениците учат агресивно да се однесуваат. За смалување на појавата на насилно однесување сметам дека се потребни чести разговори и предавања како со учениците така и со родителите, рано откривање на насилни однесувања, а повеќе вклучување на учениците во спортски активности за да ја исфрлат негативната енергија“.

Ц.Н. педагог: „ Потребно е да се постави служба за обезбедување за да се спречи влез на надворешни лица во училиштето. Сепак резултати ќе има ако се организираат работилници и предавања за родителите од страна на психолози, социјални педагози, социјални работници и други компетентни лица. За да се намали насилството во училиштето тоа мора да презема работа со фокус групи, проектни истражувања за видовите на насилно однесување, начин на превенција и справување“ .

С.Г. психолог: „Лично сметам дека за да се намали насилното однесување меѓу учениците, родителите треба да посветат поголемо

внимание на своите деца, училиштето и да има поорганизирани форми за користење на слободното време на младите.

Училиштето да работи преку слободни ученички активности и преку работата на одделенската заедница, интерактивно, да се обработуваат меѓу другите теми и темите за насилството“.

З.Ѓ. педагог: „За успешно да се превенира сметам дека е потребно да се вклучат родителите, сите чинители во образовните и воспитните институции, службите за превенција, инспектори за работа со малолетници како и општината. Мошне важно е да има позасилена работа во одделенските заедници, поголемо учество и присутност на родителите во работата на училиштето, етика во наставниот процес и слично“.

* * *

Врз основа на презентираниите резултати од интервјуирањето ги извлекуваме следните заклучоци кои се однесуваат на мислењата и ставовите на стручните соработници за појавата, облиците на насилно однесување, место на изведување на насилно однесување, препораки за превенирање и сл.

- Во годишниот план и програма за работа на училиштата не се имплементирани содржини за превенција од насилно однесување;
- Имплементацијата на содржини насочени кон едукација за превенција од насилство се врши мошне ретко, еднаш во две/три недели;
- Стручните соработници ги препознаваат облиците на насилно однесување, најчесто физичко и вербално на релација У-У, но се забележува и појавата насилно однесување на релација Н-У, најчесто изразена преку вербалниот облик;
- Во случаи на насилно однесување најчесто се известуваат родителите, директорот на училиштето и мерките кои се преземаат (најчесто укор), кои се во согласност со Законот за основно воспитание и образование;

- Места на кои се изведува насилство-насекаде во училиштето (училница, училишен ходник, училишен двор);
- Жртви на насилно однесување најчесто физичко, вербално, се учениците од пониските одделенија, а како насилници почесто се јавуваат ученици од машки пол и тоа од погорните одделенија;
- На планот на превенирање, стручните соработници најчесто соработуваат со Центрите за социјална заштита, МВР, Медицински центар, НВО;
- Предлог мерки кои стручните соработници ги предлагаат се:
 - а) зголемено информирање на учениците за облиците на насилно однесување;
 - б) зголемено информирање на учениците за последиците од насилно однесување;
 - в) организирање работилници и предавања за родителите;
 - г) организирање едукативни работилници за наставниците;
 - д) да се донесат правила на однесување во училиштето;
 - ё) да се спречи влез на надворешни лица во училиштето;
 - е) поголема контрола на медиумите;
 - ж) организирање спортски активности и сл.

1.2. Анализа и интерпретација на податоците добиени по пат на интервјуирање на родителите на учениците, членови на училишен одбор

Интервјуте како техника и нејзиниот инструмент протокол за врзано интервју беше наменето и за родителите на учениците, членови на Училишниот одбор. Интервјуирањето се одвиваше во просториите на училиштето, пред почетокот на состанокот на Училишниот одбор. Беа

интервјуирани 11 родители кои покажаа заинтересираност за проблематиката за која ги интервјуиравме.

Првото прашање се однесуваше на информираноста/неинформираноста на родителите членови на Училишниот одбор за проблемите на насилното однесување меѓу учениците.

Поголемиот број на родители членови на Училишен одбор, поконкретно седуммина од нив истакнаа дека се информирани за постоење на проблеми со насилно однесување меѓу учениците, додека четворица од нив одговорија дека малку се информирани за постоењето на насилство меѓу учениците.

Исто така и родителите членови на Училишен одбор ги запрашавме од кого ги добиваат информациите за насилно однесување меѓу учениците на што тие ни ги дадоа следниве одговори: 4 родители информации добиваат од одделенскиот раководител, 3 родители информации добиле од педагогот, 2 родители информации добиле од медиумите, 1 родител информации добил од своето дете и 1 родител на состанок на Совет на родители или Училишен одбор.

На планот на превенирање на насилното однесување и родителите беа прашани дали се вклучени во проекти и дискусии поврзани со насилно однесување во училиштето каде учи нивното дете. Одговорите што ги дадоа беа поделени. Имаше родители кои воопшто не учествувале во некакви проекти и дискусии поврзани со насилно однесување; родители кои одговорија „да вклучена сум“ и „да, најчесто на состаноци на Училишен одбор и на Совет на родители“. , но дискусијата во главно се насочува на постигнатиот успех и дисциплина на учениците“.

Родителите прашани дали во училиштето каде учи нивното дете постојат програми за работа со ученици кои покажуваат знаци на насилно однесување, одговорија:

А.Н.: „Не постојат“.

И.Л.: „ Не сум запозната со постоење програми за превенирање на насилното однесување, знам дека единствено педагогот и социјалниот

работник работат со учениците за одредена проблематика како: алкохолизам, наркоманија, проституција и сл“.

С.Т.: „Во последно време полициски инспектори за превенција им држат предавања на учениците “.

Родителите, за тоа што треба училиштето да преземе за да се намали насилното однесување кај учениците, беше истакнато:

Р.Т: „Предлог до училиштето да врши почеста едукација и организира трибини, дискусии за превенција на насилно однесување“.

А.Г „Обезбедување на училиштето од страна на МВР“;

Г.Д. „Да се разговора со учениците и да има почести трибини на вакви теми со родителите;

З.Г. „ да се реализираат соодветни дискусии кога такво однесување ќе се јави и да се работи на планот за воведување на мерки за казнување на таквото однесување;

При интервјурањето родителите ги прашавме за мислење во врска со тоа дали според нив во училиштето каде што учи нивното дете се обезбедени сите материјално – технички услови за имплементирање на содржините на превенција од насилни однесувања при што поголем број одговорија:

П.М.: „Јас исто така работам во образованието и сметам дека во училиштата се создадени сите неопходни услови за имплементирање на содржините на превенција“.

Според родителите членови на Училишниот одбор за да се намали насилното однесување меѓу учениците, наставниците и стручните соработници треба да ги преземат следниве предлог мерки:

П.М.: „Почести контакти со родителите на децата со насилно однесување и да се воведат мерки за казнување на таквите однесувања“;

С.Т.: „Построги мерки“;

Р.Т.: „На одделенски час да се зборува со учениците“;

В.А: „Соодветни дискусии“;

И.Л.: „Да го следат однесувањето на проблематичните деца, превентивно да разговараат со нив, да ги упатуваат“.

А она што би требало да биде улога на родителите во преземањето на превентивни мерки за да се спречи појавата на насилно однесување меѓу учениците, самите родители ги даваат следниве предлог мерки:

П.М.: „Поголема активност за време на состаноците со родителите и нивно запознавање со ситуацијата во која може да се најде секое дете“,

И.Л.: „Активно вклучување и дискусии за насилно однесување“,

В.А.: „Соодветни разговори“,

Р.Т.: „Разговори со учениците, дискусија за последиците од насилно однесување, изработка на пишани и видео материјали за спречување на насилно однесување“ и итн.

Врз основа на изнесеното од родителите членови на Училишен одбор можеме да го констатираме следното:

1. Родителите се информирани за проблемот на насилно однесување на учениците во училиштето;
2. Најчест извор на информации за ваквите проблеми се одделенските раководители, стручни соработници во училиштето, но информации се добиваат и учениците кога се засегната страна;
3. Не постојат програми за превенција во училиштето; Родителите ја истакнуваат улогата на наставниците во превенирање, која треба да се состои во организирање на почести контакти со родителите на децата со насилно однесување; построги мерки; конкретни и почести разговори со учениците; следење на однесувањето на проблематичните деца, превентивни разговори со нив;
4. Улогата на родителот, член на Училишен одбор треба да се состои во поголема активност за време на состаноците, дискусија насочена кон предлог на мерки за спречување на насилно однесување во училиштата, работилници на актуелни теми на кои како учесници би биле и учениците и наставниците и тие како родители; материјална финансиска поддршка насочена кон изработка на пишани и видео материјали за спречување на насилно однесување итн.

1.3. Анализа на податоците добиени по пат на анкетање

1.3.1.Анализа на податоците добиени по пат на анкетање на учениците

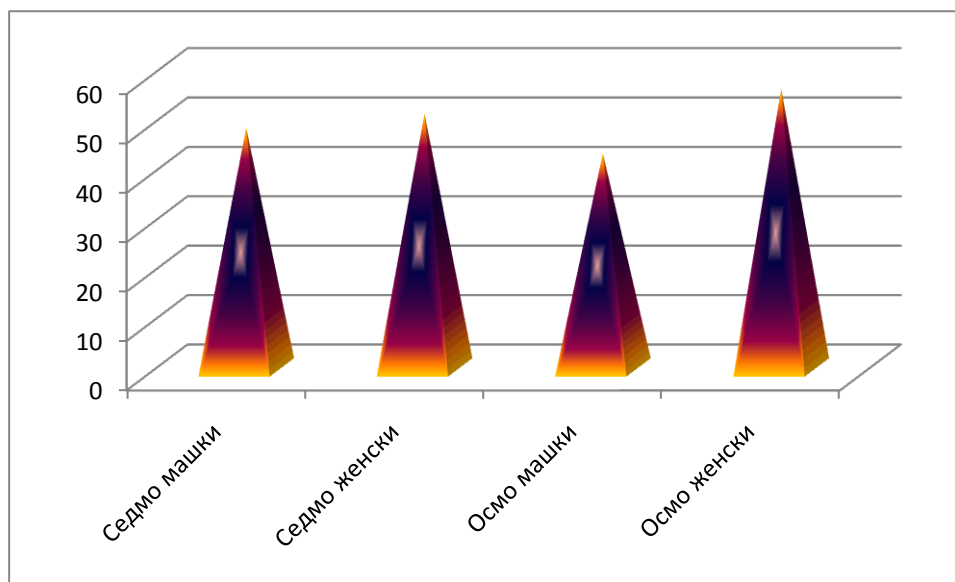
Од техниките за собирање податоци во ова истражување беше применета и техниката анкетање со нејзиниот инструмент прашалник кој содржеше прашања од отворен и затворен тип. Беа подготвени и применети два прашалника еден за учениците, чија цел беше да се испита информираноста на учениците за насилното однесување во училиштето, облиците на насилство, личното искуство на учениците кога е во прашање насилството, кои се најчесто насилници во училиштето, предлози за начинот на решавање на проблемот на насилното однесување меѓу учениците и еден за наставниците чија цел беше да се испита информираноста на наставниците за насилното однесување во училиштето, облиците на насилство, кои се најчесто насилници во училиштето, предлози за начинот на решавање на проблемот на насилното однесување и сл.

Учеството на учениците бараше да издвојат време од еден училишен час за пополнување на овој прашалник.Без нивна помош и соработка истражувањето немаше да биде успешно спроведено.Истражувањето се спроведе кон крајот на месец март и почетокот на месец април.Во соработка со директорите на училиштата и наставниците анкетањето беше спроведено на часот на одделенската заедница.Со анкетањето беа опфатени вкупно 233 ученика од основните училишта во град Штип од двата пола од седмо и осмо одделение. Прашалникот кој беше анонимен целосно го одговорија 155 ученика, а 78 прашалници останаа непотполни и не се земени во предвид при обработка на податоците.

Табела 2: Структура на анкетирани ученици по пол и одделение

Table 2: Structure of surveyed students by sex and grade

отделение	машки пол		женски пол		вкупно	
	f	%	f	%	f	%
седмо одд.	34	48,57	36	51,43	70	45,16
осмо одд.	37	43,35	48	56,47	85	54,84
вкупно	71	45,81	84	54,19	155	100

Графикон 1: Структура на ученици по пол и отделение

Figure 1: Structure of students by sex and grade

Со анкетирање беа опфатени 71 ученик од машки пол или 45,81% од вкупниот број анкетирани ученици и 84 ученика или 54,19% од женски пол.

Ако се земе во предвид категоријата отделение, од седмо отделение анкетирани се вкупно 70 ученика или 45,16% од сите анкетирани ученици од кои 34 машки или 48,57 % од анкетираните ученици од седмо отделение и 36 девојчиња или 51,43 % од анкетираните ученици од седмо отделение, а од осмо отделение 85 ученика или 54,84% од сите анкетирани ученици од кои машки 37 или 43,53% од анкетираните ученици во осмо отделение, а девојчиња 48 или 56,47% од анкетираните ученици во осмо отделение.

Со цел да се сознае каква е информираноста на учениците за појавните облици на насилно однесување во секојдневниот живот, т.е. од каде стекнуваат сознанија за истото, а согласно со поставената прва

посебна хипотеза. Освен испитувањето на информираноста на учениците за насилно однесување, испитуван беше секако - кој е изворот на информацијата.

Анализата на податоците по однос на прашањето за информираноста поставено и на учениците покажува дека: 70,32% од учениците се информирани за појавните облици на насилно однесување, 21,29% се изјасниле дека малку се информирани, а 8,39% дека не се информирани.

Табела 3. Информираност на учениците за појавните облици на насилно однесување

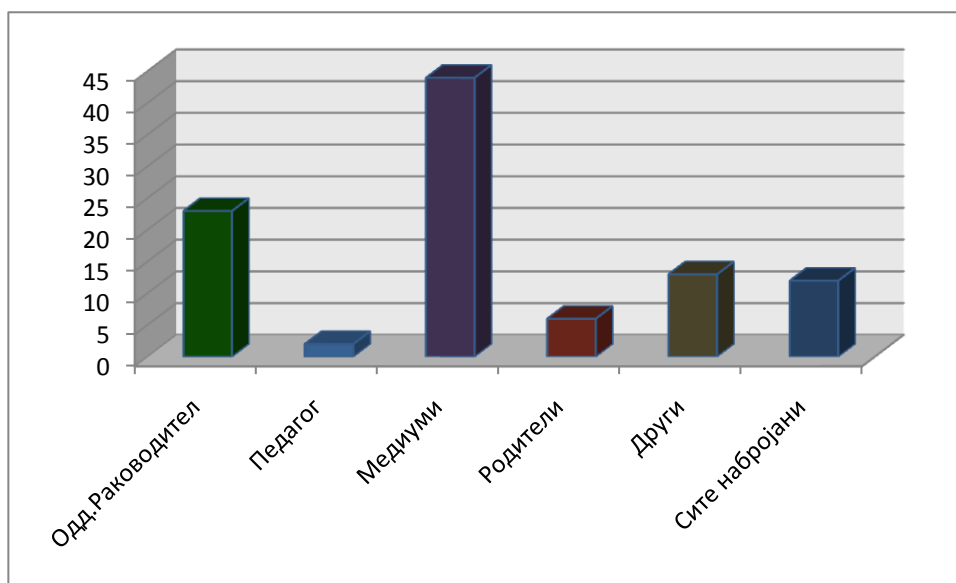
Table 3. Awareness of students for the phenomenal forms of violent behavior

Информираност	да		малку		не	
	f	%	f	%	f	%
ученици	109	70,32	33	21,29	13	8,39

Оттука може да се заклучи дека иако голем процент од учениците се информирани за појавните облици на насилство сепак потребно е да се работи на информираност на учениците за насилството во училишната средина и појавните облици.

На прашањето од затворен тип „Информации за насилно однесување сум добил/ла од“ на кое уште имаа неколку избори, учениците одговориле - од одделенскиот раководител добиле информација 36 ученика или 23,23%, од педагогот 3 ученика одговориле дека добиле информации или 1,94%, од медиумите 69 ученика или 44,52%, од родителите 9 или 5,81%, а опишани како други (социјален работник, ученици, пријатели и сл.) од кои добиваат информации одговориле 20 ученика или 12,90 % и 18 ученика одговориле дека информации добиваат и од одделенскиот наставник, родителот и медиумите или 11,60%.

Од искажаново може да се заклучи дека учениците во најголем процент информации добиваат од медиумите.

Графикон 2. Информации за насилно однесување

Figure 2. Information on violent behavior

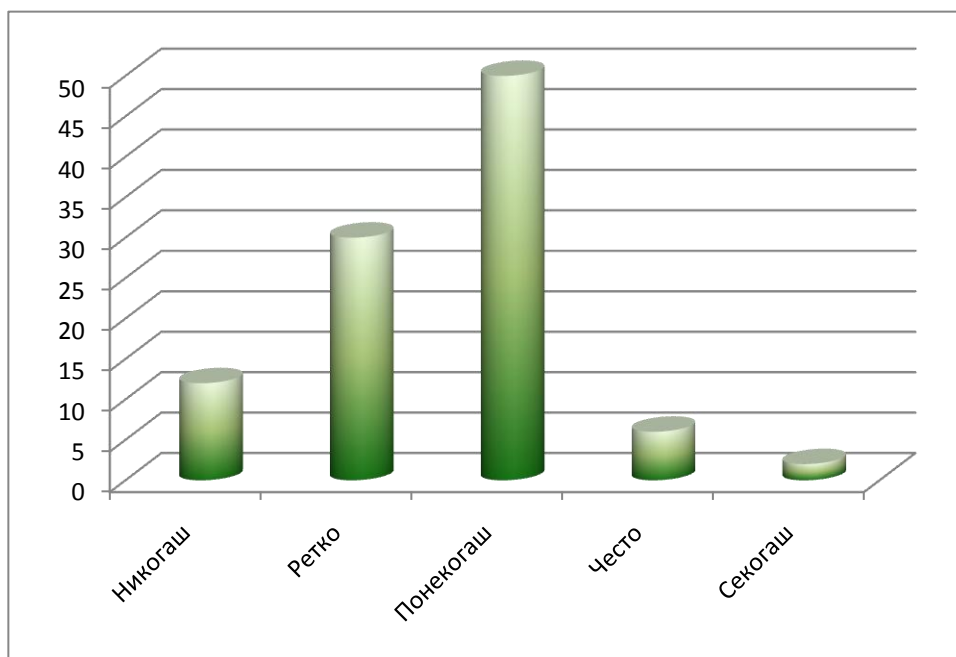
Учениците беа запрашани „колку често насилното однесување е присутно во нивните училишта?“. Анализата по ова прашање може да се види од приложената табела:

Табела 4. Присутност на насилно однесување во училиштата според учениците

Table 4. Presence of violent behavior in schools according to students

присутност	никогаш		ретко		понекогаш		често		секогаш	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
ученици	18	11,61	46	29,68	78	50,32	10	6,45	3	1,94

18 ученици дале одговор дека никогаш не е присутно насилното однесување во нивното училиште или 11,61%, 46 ученици одговориле ретко или 29,68%, 78 ученика одговориле дека понекогаш е присутно насилното однесување во нивното училиште или 50,32%, 10 ученика дале одговор дека насилното однесување често е присутно во нивното училиште или 6,45% и 3 ученика дале одговор дека секогаш е присутно насилното однесување или 1,94%.

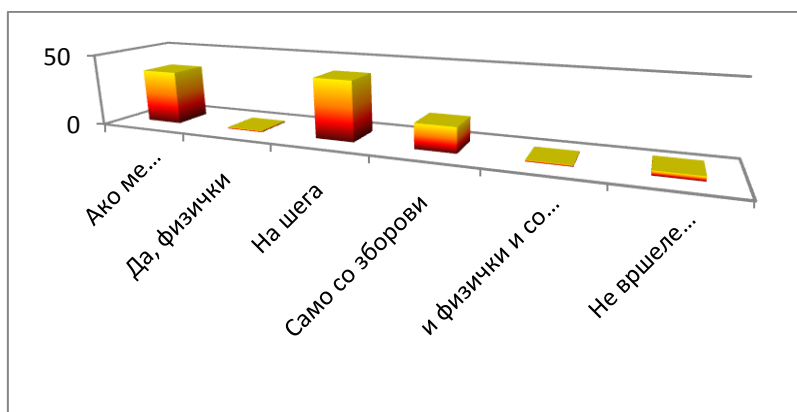
Графикон 3. Присуство на насилното однесување

Figure 3. Presence of violent behavior

Како што може да се забележи од приложениот графикон дури 50,32% од учениците сметаат дека насилното однесување понекогаш е присутно во училиштето, што говори за потреба од преземање на превентивни мерки во училиштата со цел намалување на интензитетот на оваа појава.

На прашањето: „Дали понекогаш насилно си се однесувал/а во твоето училиште?“

Добиени се следниве одговори: 58 ученика или 37,42% одговориле дека насилно се однесувале доколку биле предизвикани, 2 ученика или 1,29% одговориле дека насилно се однесувале физички, 64 ученика или 41,29% одговориле дека насилно се однесувале понекогаш на шега, 26 ученика или 16,77% одговориле дека насилно се однесувале само со зборови, а само 1 ученик или 0,65% одговорил дека насилно се однесувал и физички и со зборови.

Графикон 4. Дали насилно си се однесувал/а?

Figure 4. Have you ever behaved violently?

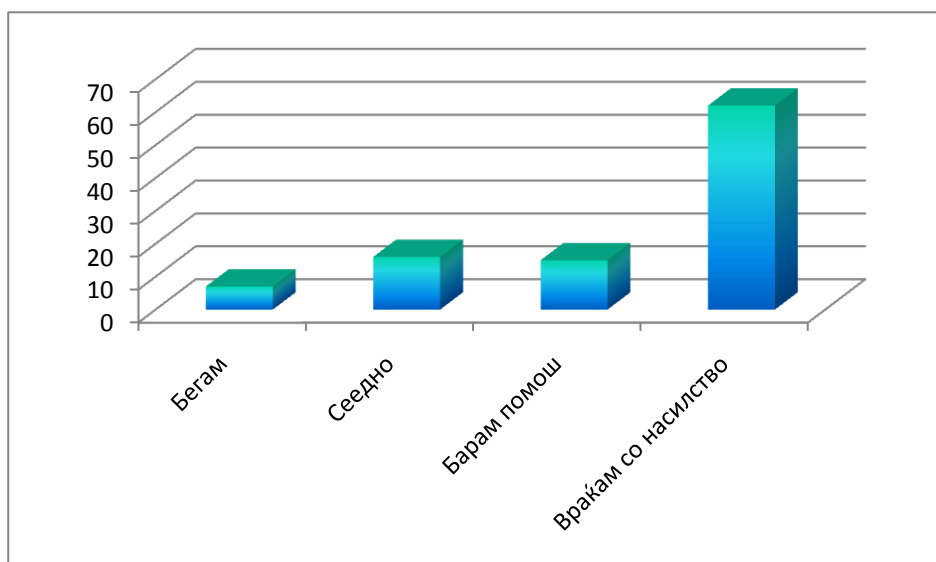
Од графиконот се забележува дека учениците своето насилно однесување во училиштето го оправдуваат со однесување кое го сметаат за шега, без притоа да размислуваат за последиците од таквото нивно однесување. Исто така е голем бројот на ученици кои ако биле предизвикани на насилството одговараат со насилство. Тоа може да биде резултат на недоволното препознавање на обличите на насилното однесување. Што значи дека треба да се работи на информираноста на учениците како и поттикнување на ненасилно решавање на проблемите.

На прашањето од отворен тип на кое учениците требаше да набројат облици на насилно однесување како и непријатни искуства доживевани на своја кожа од соучениците во текот на образованието, најчести одговори беа:

- навредување;
- тепање;
- зборување лоши работи;
- навредливи СМС пораки и сл.

Учениците сепак најчесто меѓу себе вербално насилно се однесуваат преку формата навредување.

За да се утврди „како учениците реагираат во ситуација кога некој насилно се однесува спрема нив“ тие одговорија дека на насилно однесување враќаат со насилство.

Графикон 5. Реакција на учениците кога некој насилно се однесува кон нив

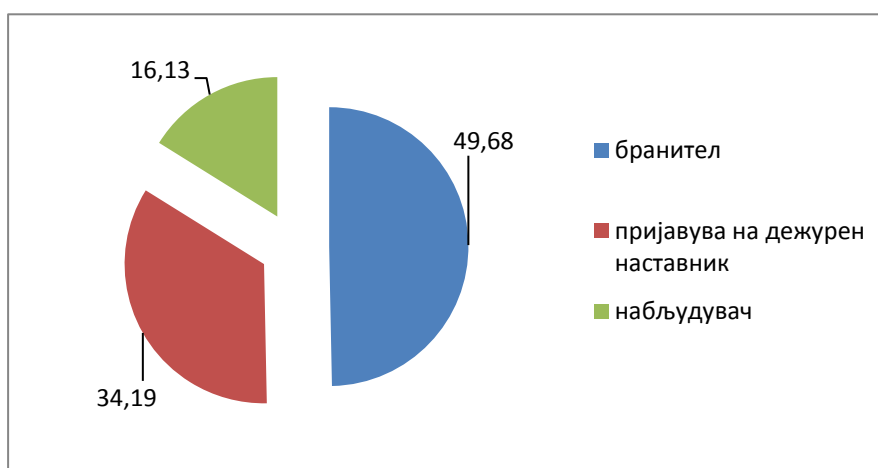
Figure 5. Reaction of students when someone violently refers to them

Следното прашање со кое беа прашани учениците беше „ како реагираат на насилството, кога ќе се најдат во улога на набљудувачи “ и беа дадени следниве одговори:

Табела 6. Реакција на насилството

Table 6. Response to Violence

реакција на насилството	бранител		пријавува на деж.наставник		набљудувач	
	f	%	f	%	f	%
ученик	77	49,68	53	34,19	25	16,13

Графикон 6.Реакција на учениците на насилството

Figure 6. Reaction of students to violence

Од анализата по однос на ова прашање може да се заклучи дека 77 ученика или 49,68% одговориле дека се солидарни и соживуваат со жртвата и затоа ја бранат, 53 ученика или 34,19% одговориле дека на насилството реагираат така што јавуваат на дежурниот наставник, а 25 ученика или 16,13% одговориле дека само набљудуваат.

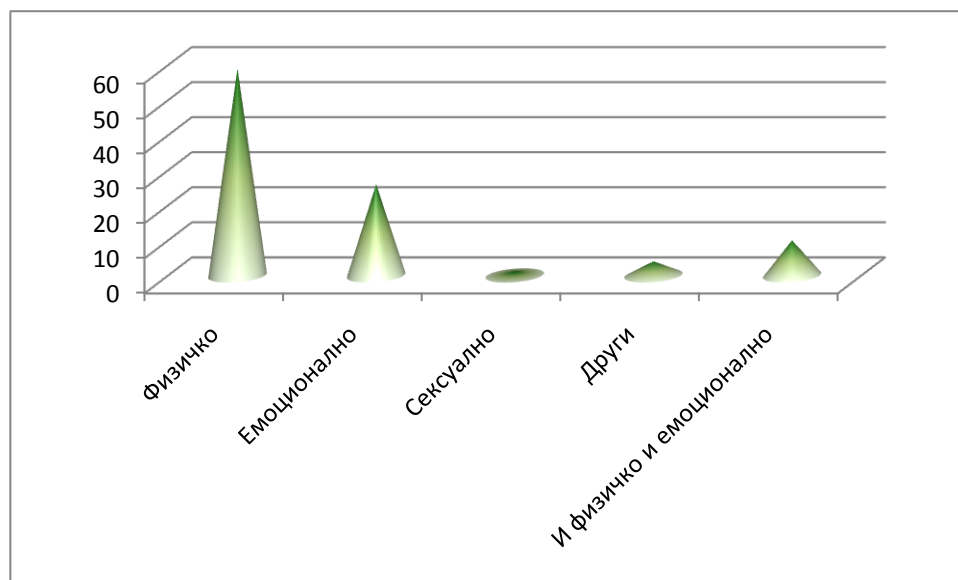
Учениците се солидарни и соживуваат со жртвата и затоа ја бранат.

По однос на прашањето „Кои видови на насилно однесување се најчесто присутни меѓу учениците во Вашето училиште?“ Одговорите беа следните :

Табела 7. Присутен вид насилство во училиштето

Table 7. Present type of school violence

присутен вид насилство	физичко		емоционално		сексуално		други облици		и физичко и емоционално	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
ученици	92	59,35	40	25,81	2	1,29	6	3,87	15	9,68

Графикон 7.Видови насилно однесување според учениците

Figure 7. Types of violent behavior according to students

Од анализата на податоците по однос на ова прашање може да се заклучи следново: 92 ученика или 59,35% од анкетираните ученици одговориле дека најчест вид насилство во нивното училиште е физичкото насилство, 40 ученика одговориле или 25,81% дека најчест вид насилно однесување меѓу учениците е емоционалното насилство, најчест вид насилно однесување е сексуалното однесување одговориле 2 ученика или 1,29%, 6 ученика или 3,87% навеле некои други облици на насилство, а 15 ученика ги набројуваат истовремено и физичкото и емоционалното насилство или 9,68% од вкупно анкетираните ученици.

Може да се констатира дека најчест облик на насилно однесување е физичкото насилство.

Учениците беа прашани „кои се видовите на насилно однесување на наставниците кон нив?“ на што тие одговорија: 94 или 60,65% од учениците од вкупно анкетираните одговориле дека најзастапен вид на насилно однесување е емоционалното насилство, 24 или 15,48% од учениците од вкупно анкетираните одговориле дека најзастапен вид на насилно однесување е физичкото насилство, за социјалното насилство одговориле 19 или 12,26% од учениците од вкупно анкетираните, 10 или 6,45% од учениците одговориле дека наставниците не се однесуваат насилно кон учениците, 3 ученика или 1,94% одговориле дека најзастапен вид на насилно однесување е сексуалното, 4 ученика или 2,58% одговориле дека наставниците насилно се однесуваат и физички и емоционално и 1 ученик или 0,65% од вкупно анкетираните посочил друг облик на насилно однесување (СМС порака).

Табела 8. Присутен вид насилство според учениците

Table 8. Present forms of violence according to students

присутен вид насилство	физичко		емоционално		социјално		сексуално		друг облик		ни еден облик		и физичко и емоционално	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
ученици	24	15,48	94	60,65	19	12,26	3	1,94	1	0,65	10	6,45	7	20,59

Може да се заклучи дека најзастапен вид на насилно однесување на релација наставник – ученик е емоционалното насилство изразено преку навредување на учениците од страна на наставниците. Во некои од

дадените одговори од страна на анкетираниите ученици беше посочено и името на наставникот и наставниот предмет.

За да се добие сознание кои ученици според учениците насилно се однесуваат, поставено е следново прашање за учениците „ако насилно се однесувале спрема тебе од кого си доживеал да бидеш малтретиран?“:

Учениците ги дале следниве одговори: 72 ученика или 46,45% одговориле дека биле малтретирани од врсниците, 44 ученика или 28,39% одговориле дека биле малтретирани од постарите ученици, 6 ученика или 3,87% дале одговор дека биле малтретирани од возрасните, 3 ученика или 1,94 % дале одговор дека биле малтретирани од наставниците, а 30 ученика или 19,35% одговориле дека не доживеале насилство.

Табела 9. Доживеано насилство од:

Table 9. Experienced violence by:

од кого си малтретиран	врсници		постари ученици		возрасни		наставници		не доживеале насилство	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
ученик	72	46,45%	44	28,39%	6	3,87%	3	1,94%	30	19,35%

Оттука може да се заклучи дека насилно кон своите соученици се однесуваат врсниците и учениците од погорните одделенија.

„Кога наставникот ќе забележи насилен ученик“ го прашавме ученикот „каква е неговата реакцијата“?

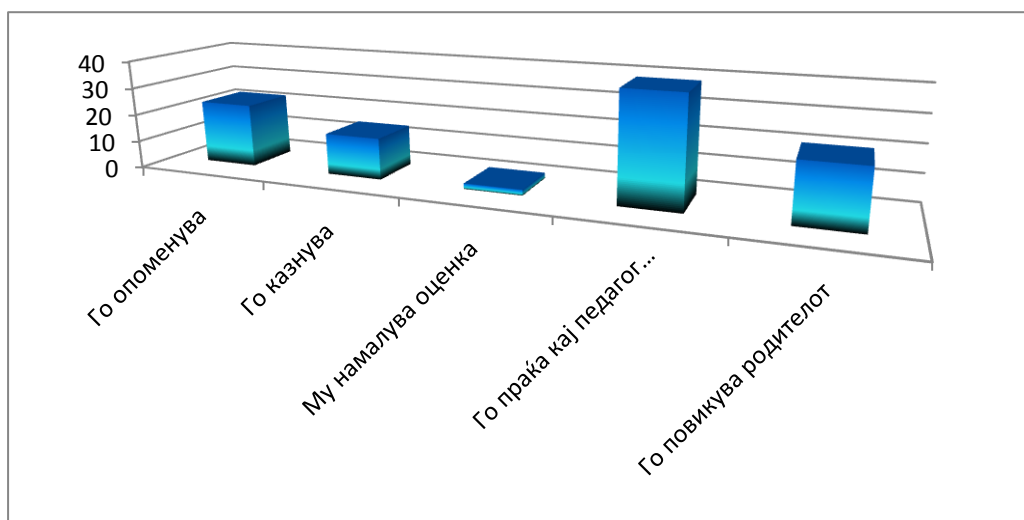
Табела 10. Реакција на наставникот кон насилен ученик

Table 10. Teacher's reaction on a violent student

како реагира наставникот	опомена	казна	праќа кај педагог или директор	намалува оценка	повикува родител
--------------------------	---------	-------	--------------------------------	-----------------	------------------

	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
ученик	35	22,58	23	14,84	61	39,35	3	1,94%	33	21,29

Анализата на податоците по однос на ова прашање покажа дека учениците на понудените одговори одговориле: 22,58 % од вкупно анкетираниите ученици одговориле дека кога некој ученик насилно се однесува наставниците го опоменуваат, 14,84 % од вкупно анкетираниите ученици одговориле дека наставниците кога некој ученик насилно се однесува го казнуваат ученикот, 39,35% од вкупно анкетираниите ученици одговориле дека кога некој ученик насилно се однесува наставниците го праќаат кај педагогот или директорот, 1,94% од вкупно анкетираниите ученици одговориле дека наставникот му ја намалува оценката на ученикот, 21,29% од вкупно анкетираниите ученици одговориле дека наставникот го повикува родителот.

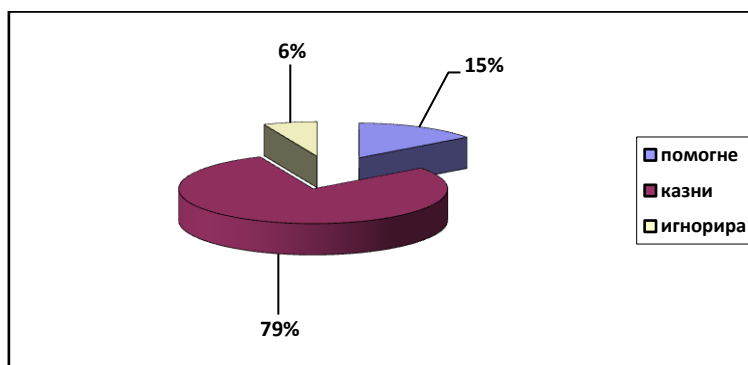
Графикон 8.Реакција на наставникот кон насилниот ученик

Figure 8. Teacher's reaction to a violent student

Ученикот најчесто се праќа кај педагогот или стручниот соработник што говори во прилог на тоа дека само одредени лица спорадично преземаат соодветни мерки на превенција, но тоа не е доволно и е потребно и другите да се вклучат.

Со цел согледување на состојбата, им беше поставено прашање на учениците во врска со нивниот став „како би требало да се постапи кон насилниците кои насилно се однесуваат кон нив“:

Анализата на податоците по однос на истото прашање покажа дека: 23 ученика или 14,84 % од вкупно анкетираниите ученици сметаат дека на насилникот треба да му се пружи помош преку советување, разговори, 122 ученика или 78,71 % од вкупно анкетираниите ученици сметаат дека насилникот треба да се казни, а 10 ученика или 6,45 % од вкупно анкетираниите сметаат дека насилникот треба да се игнорира.

Графикон 9. Како да се постапи кон насилникот

Figure 9. How to proceed to bully

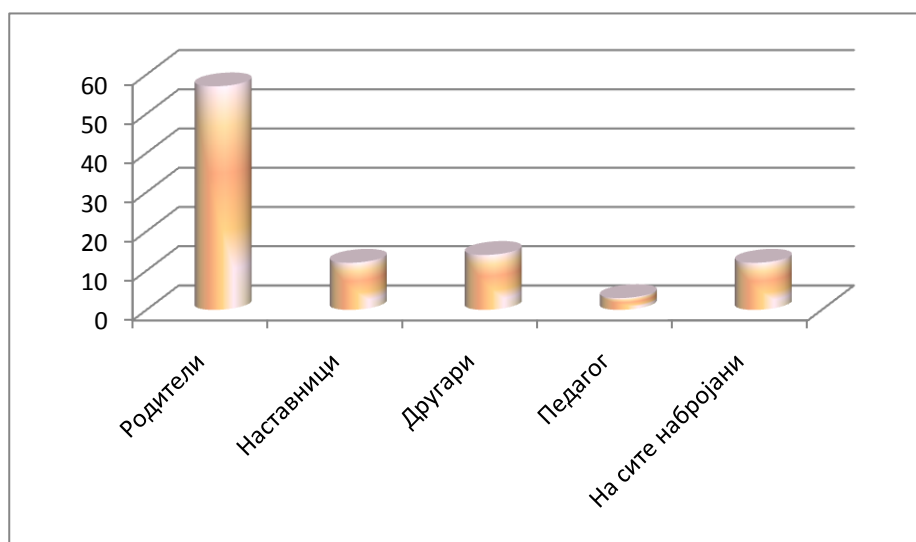
Може да се донесе заклучок дека учениците бараат насилникот да се казни.

На поставеното отворено прашање кои казни ги предлагат тие за своите соученици кои насилно се однесуваат, анализата покажа дека немаат некои конкретни предлози туку бараат само казна, а меѓу малкуте од тие кои дале предлог се издвојува:

- парична казна,
- теглење за уво и сл.

Им беше поставено и прашање со кое се испитуваше нивниот став кој се однесуваше на кое лице се обраќаат во ситуација на насилно однесување. Одговорите го покажаа следното: 58,71% од вкупно анкетираниите ученици одговориле дека за доживеано насилство се обраќаат на родителите, 2,58% дале одговор дека се обраќаат на

педагогот во училиштето, 12,26% од вкупно анкетираниите ученици за доживеано насилство ги известуваат наставниците, 14,19 % ученика од вкупно анкетираниите, за доживеано насилство се обраќаат на другарите. 14,84% од вкупно анкетираниите ученици даваат одговор дека за доживеано насилство се обраќаат на сите: родителите, наставниците, педагозите и другарите.

Графикон 10. Кому се обраќаат учениците за доживеаното насилство

Figure 10. Who is addressing students experienced violence

Може да се забележи дека учениците во најголем процент се обраќаат на родителите за доживеано насилство, наспроти наставниците кои сметаат дека учениците во најголема мера се обраќаат за помош во училиштето.

1.2.2. Анализа на податоците добиени од анкетањето на наставниците

За потребите на истражувањето се изработи и анкетен лист за наставниците. Со примената на овој анкетен лист се испита информираноста на наставниците за насилството во училиштето, присуството и појавност на облиците на насилство, сопствените искуства, кои се најчесто насилниците во училиштето, предлози и начин

на решавање на проблемите меѓу учениците. Со анкетањето беа опфатени вкупно 34 предметни наставници од двата пола.

Табела 11. Анкетирани наставници по пол и степен на образование

Table 11. Teachers surveyed by sex and level of education

образование	машки пол		женски пол		Вкупно според степен на образование	
	f	%	f	%	f	%
више	/	/	4	100	4	11,77
високо	10	33,33	20	66,67	30	88,23
Вкупно според пол	10	29,41	24	70,59	34	100

Како што може да се види од приложената табела имајќи ја во предвид категоријата пол од вкупно анкетираниите 34 наставници, 10 наставници се од машки пол или 29,41% од вкупно анкетираниите наставници и 24 наставници од женски пол или 70, 59% од вкупно анкетираниите наставници. Со завршено високо образование се вкупно 30 наставника или 88,23% од вкупно анкетираниите наставници, а само 4 наставника се со вишо образование или 11,77 % од вкупно анкетираниите наставници. Од табелата може да се забележи дека сите 4 наставника со више образование се од женски пол. Со високо образование од машки пол се 10 наставници или 33,33% од анкетираниите наставници со високо образование, а од женски пол се 20 наставници или 66,67 % од анкетираниите наставници со високо образование.

Анализата на податоците по однос на прашањето „Дали учениците во Вашето училиште се информирани за постоење на насилно однесување“ покажа дека: 61,76% сметаат дека учениците се информирани, 35,29 % од наставниците сметаат дека учениците малку се информирани, а 2,95% се изјасниле дека не се информирани.

Според наставниците учениците се информирани за постоење на насилно однесување.

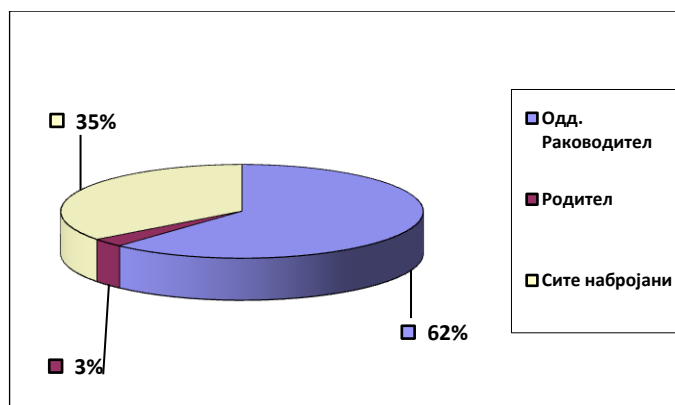
Табела 12. Информираност на учениците според наставниците за појавните облици на насилно однесување

Table 12. Awareness of students by teachers phenomenal forms of violent behavior

Информираност	да		малку		не	
	f	%	f	%	f	%
наставници	21	61,77	12	35,29	1	2,94

Анализата на податоците по однос на прашањето поставено на наставниците: „Информации за насилно однесување учениците добиваат од“ ги даде следниве резултати: 21 наставник одговорише дека учениците информации добиваат од одделенскиот раководител на часовите на одделенската заедница или 61,76%, 1 наставник дал одговор дека учениците информации добиваат од родителот или 2,94%, додека 12 наставници одговорише дека учениците информации добиваат од одделенскиот раководител, педагогот по пат на едукативни предавања, медиумите и родителите или вкупно 35,30 % од анкетираниите наставници.

Од искажаното според наставниците може да се заклучи дека учениците во најголем процент информации добиваат од одделенскиот раководител на часот на одделенската заедница.

Графикон 11. Од кого добиваат информации учениците за насилното однесување ?

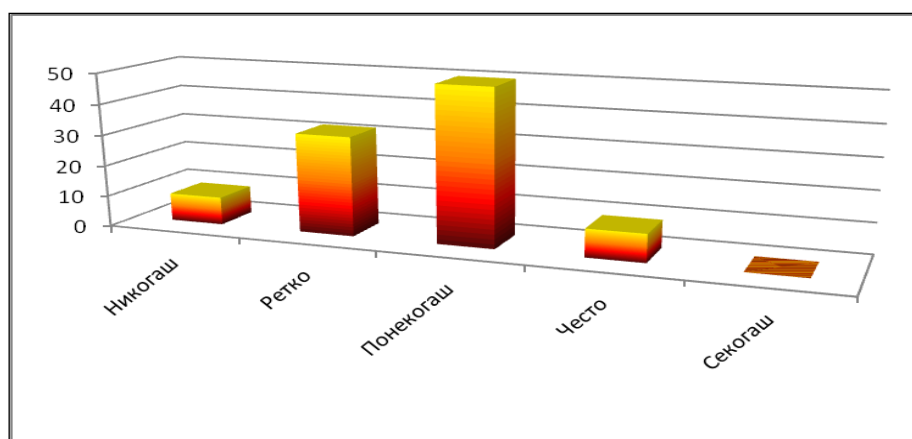
Figure 11. Who receive information from students for violent behavior

Наставниците беа запрашани, „ колку често насилното однесување е присутно во нивните училишта?“. Анализата по ова прашање може да се види од приложената табела:

Табела 13. Присутност на насилно однесување во училиштата според наставниците

Table 13. Presence of violent behavior in schools by teachers

присутност	никогаш		ретко		понекогаш		често		секогаш	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
наставници	3	8,82	11	32,36	17	50,00	3	8,82	0	/

Графикон 12. Присутност на насилно однесување во училиштата според наставниците

Figure12. Presence of violent behavior in schools by teachers

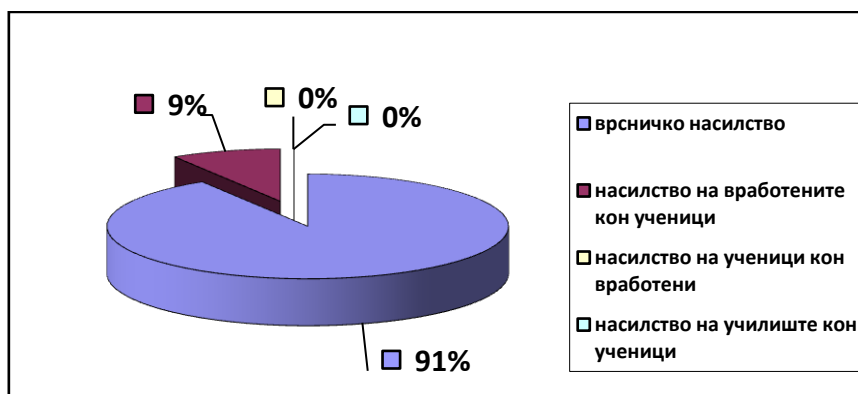
Како што може да се забележи од приложениов графикон дури 50% од наставниците сметаат дека понекогаш е присутно насилното однесување во училиштата, што говори во прилог на потребата од преземање на превентивни мерки во училиштата во насока на намалување на интензитетот на оваа појава.

На прашањето за најчестите видови на насилство присутни во нивното училиште, наставниците ги истакнаа следниве одговори:

Табела 14: Најчест присутен вид на насилство според наставниците

Table 14: The most common type of violence present by teachers

Најчест присутен вид	врсничко насилство		насилство на вработените кон учениците		насилство на ученици кон вработени		насилство на училиштето кон ученици	
	f	%	f	%	f	%	f	%
наставници	31	91,18	/	/	/	/	3	8,82

Графикон 13. Најчест присутен вид на насилство според наставниците

Figure 13. The most common type of violence present by teachers

Од анализата на податоците по однос на ова прашање може да се заклучи дека 31 наставник или 91,18% одговориле дека најчест вид е врсничкото насилство, а само 3 наставника или 8,82% одговориле дека најчест вид е насилно однесување на учениците кон вработените во училиштето.

Причините за идентификувањето на овој вид на насилство се најверојатно во препознавањето на елементите на овој вид

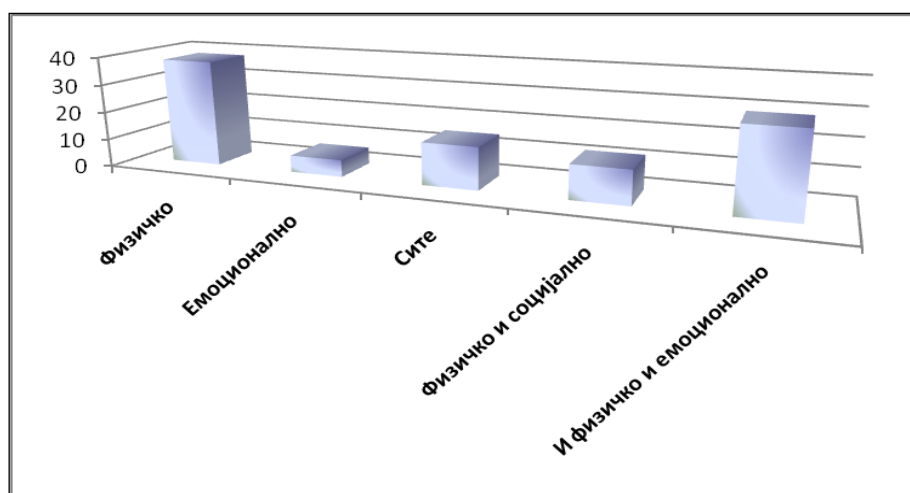
насилство и преовладување на она што значи лично учество во насилство, препознавање на облиците на насилство.

Како надолупнување на претходно поставеното прашање и претпоставениот одговор на наставниците им беше поставено и прашање за видови на насилно однесување најчесто присутни меѓу учениците. Одговорите на ова прашање се следниве :

Табела: 15 Видови насилно однесување присутни меѓу учениците

Tabela: 15 Types of violent behavior among students present

присутен вид насилство	физичко		емоционално		физичко и социјално		други облици		сите облици		и физичко и емоционално	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
наставници	13	38,24	2	5,88	4	11,76	6	3,87	5	14,71	10	29,41

Графикон 14. Видови насилно однесување присутни меѓу учениците

Figure 14. Types of violent behavior among students present

Од графиконот може да се констатира дека најчест присутен вид е физичкото насилство, како и физичко и емоционално насилство меѓу учениците.

Со цел да се добие сознание дали за време на наставата, учењето, раководењето со одделението во текот на нивното работно искуството се сретнале со појавата на насилно однесување на релацијата наставник – ученик, 25 наставника или 73,53% од вкупно анкетираниите одговориле

не, 8 наставника одговориле да или 23,53%, а 1 наставник не дал одговор на поставеното прашање или 2,94%.

Состојбата е така затоа што со законот за работни односи е забрането насилничко однесување од страна на наставникот. Постојат дисциплински мерки за санкционирање на учениците пропишани со Правилникот за педагошки мерки, како и постоење во некои училишта кодекс на однесување на учениците и кодекс на однесување на наставникот.

Табела 16. Насилно однесување на релацијата наставник – ученик

Tabela16. Violent behavior between teacher - student

насилно однесување наставник – ученик	да		не		без одговор	
	f	%	f	%	f	%
наставник	8	23,53%	25	73,53%	1	2,94%

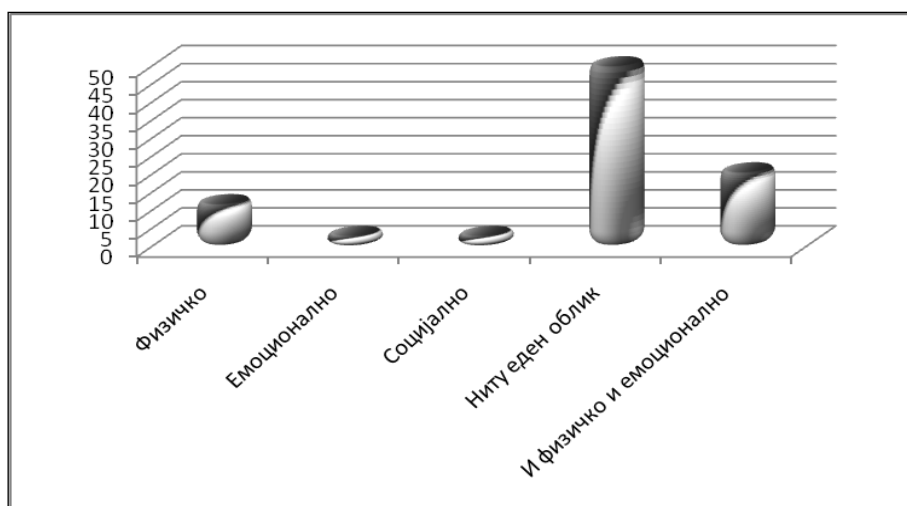
Наставниците беа запрашани „кои се најчестите облици на насилно однесување на релацијата наставник – ученик ?“

Табела17.Облици на насилно однесување на релација наставник – ученик

Tabela 17. Forms of violent behavior between the teacher and the student

присутен вид насилство	физичко		емоционално		социјално		ни еден облик		и физичко и емоционално	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
наставници	4	11,76	1	2,95	1	2,95	17	50,00	7	20,59

Од анализата по однос на ова прашање се заклучи дека 17 наставници или 50,00% не препознаваат ниту еден облик од наведените, 4 наставника или 11,76% од анкетираните наставници се сретнале со физичко насилство во училиштето, 1 наставник или 2,95% се сретнал со емоционално насилство, 1 наставник или 2,95% се сретнал со социјално насилство, а 7 или 20,59% наставници од вкупно анкетираните препознале и физичко и емоционално насилство на релацијата наставник –ученик.

Графикон 15. Облици на насилно однесување на релација наставник - ученик

Figure 15. Forms of violent behavior between the teacher and the student
Може да се заклучи дека сепак се појавуваат некои облици на насилно однесување на релацијата наставник - ученик иако истите претходно отсежно таа појава ја негираат.

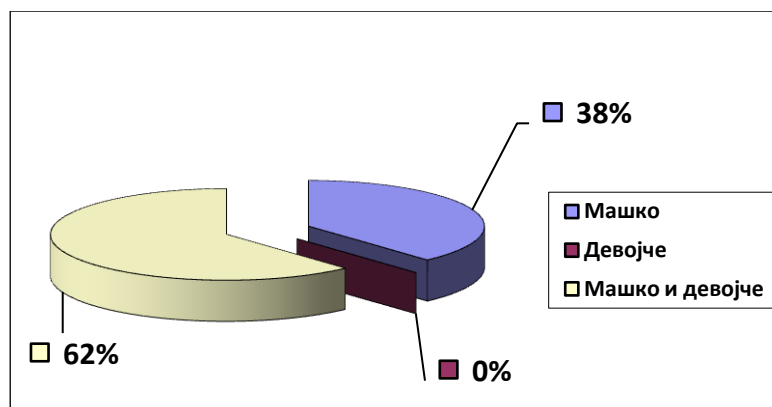
Со цел да се сознае „кои ученици во училиштата насилно се однесуваат кон своите соученици?“ беа запрашани и наставниците.

а) машко

б) девојче

в) машко и девојче

Од анализата на податоците по ова прашање наставниците ги дадоа следниве одговори: 13 наставника или 38,24% одговориле дека насилно се однесуваат учениците од машки пол, а 21 наставник или 61,76 % од анкетираните наставници одговориле дека насилно се однесуваат учениците од двата пола. Значи може да се констатира дека и машките и девојчињата насилно се однесуваат кон своите соученици. Ниту еден од анкетираните наставници не дал одговор дека насилно се однесуваат девојчињата.

Графикон 16. Кои ученици насилно се однесуваат

Figure 16. Which students act violently

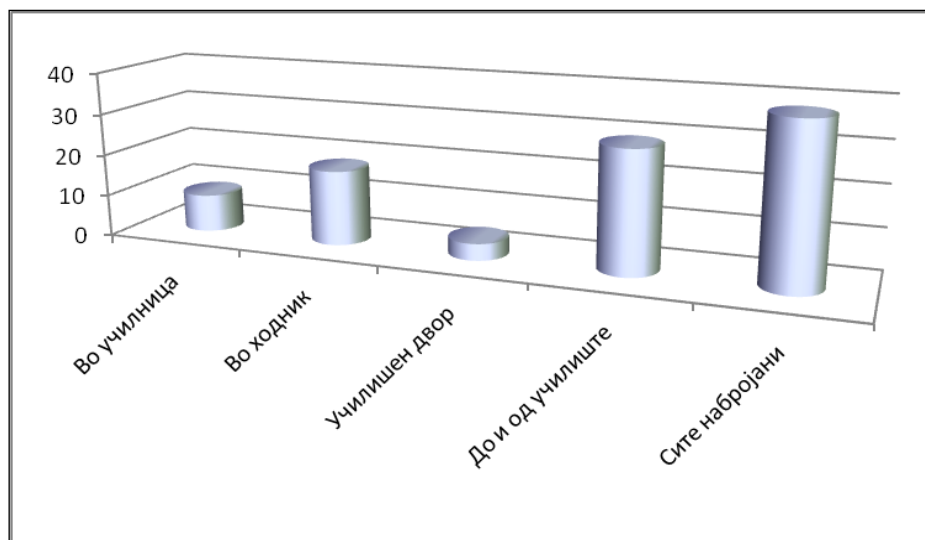
Она што може да се забележи е дека насилство меѓу учениците постои и дека е во пораст и кај двата пола.

Наставниците беа запрашани и за местото на одвивање на насилното однесување, дали истото се одвива само во училницата, или и во училишниот двор, ходниците, по патот од и до училиште:

Табела 18. Место на одвивање на насилно однесување

Tabela 18. The place of violent behavior

насилно се однесуваат во	училница		училишен двор		ходник		по пат од и до училиште		насекаде	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
наставници	3	8,82	2	5,88	6	17,65	10	29,41	13	38,24

Графикон 17. Место на одвивање на насилно однесување

Figure 17. The place of violent behavior

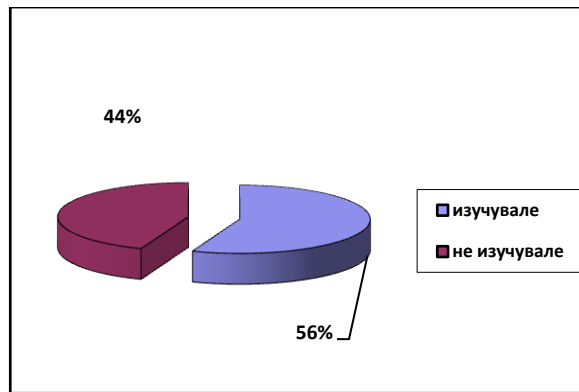
Графиконот покажува дека место на одвивање на насилно однесување е и училишниот двор, училницата, ходникот, патот до и од училиште, значи не се бира место за одвивање на насилно однесување.

Може да се заклучи дека насакаде учениците насилно се однесуваат.

Дека недоволната стручна подготовка на наставниците за препознавање на насилното однесување кај учениците во основните училишта може да биде причина за зголемувањето на различните облици на насилно однесување кај учениците, на наставниците им беше поставено следното прашање:

„Дали во текот на иницијалното образование имате изучувано посебен предмет кој се однесува на спречување на насилното однесување или пак во рамки на постојните предмети, содржини кои се однесуваат на постоење на насилно однесување и превентивни програми за спречување на истото?“

Анализата на податоците по однос на ова прашање покажува дека 19 наставника или 55,88% од вкупно анкетираниите во текот на своето образование не изучувале посебен предмет или содржини кои се однесуваат на спречување на насилно однесување, а останатите 15 наставника или 44,12% немаат изучувано посебен предмет туку изучувале содржини во рамки на предметите педагогија, психологија.

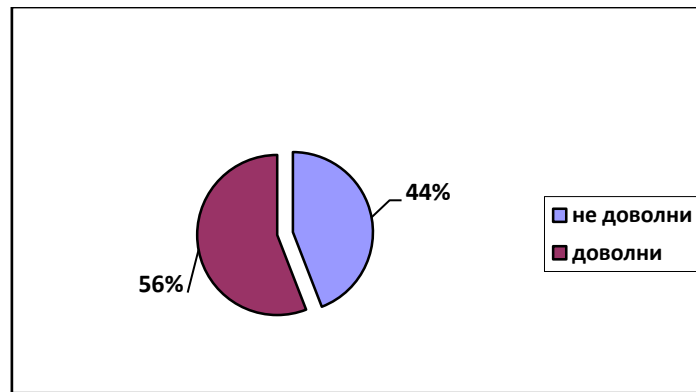
Графикон 18. Содржини кои се однесуваат на спречување на насилно однесување

Figure 18. Content related to the prevention of violent behavior

Понатаму анализата покажа дека оние наставници кои имаат одредени предзнаења, на прашањето „колку содржините што сте ги изучувале Ви помогнале да ги препознаете појавните облици на насилно однесување?“ одговориле дека им помагаат делумно и многу малку.

Наставниците исто така беа запрашани „Дали сметаат дека знаењата кои ги имаат стекнато во нивното досегашно образование или посебно посетените обуки за истото, им се доволни или им е потребно континуирано едуцирање на планот на препознавање, реагирање и спречување на насилно однесување меѓу учениците во нивното училиште?“

Анализата на податоците по однос на ова прашање покажа дека 15 наставника или 44,12% сметаат дека знаењата не им се доволни и дека е неопходно континуирано едуцирање, кое е условено од видот на работните задачи и опкружувањето, а 19 наставника или 55,88% дале одговор дека предзнаењата им се доволни и дека знаат да ги препознаат појавните облици на насилно однесување, само им е потребна едукација на тема спречување на појавата на насилно однесување и надминување на ситуации од таков вид.

Графикон 19. Претходни предзнаења

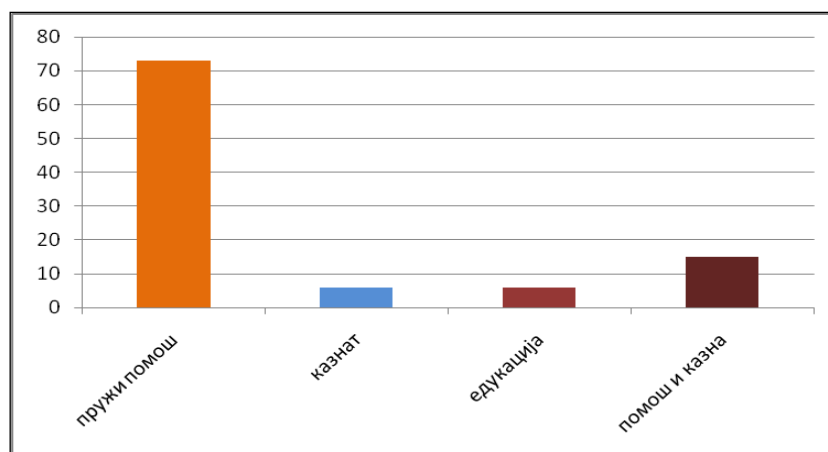
Figure 19. Previous knowledge

На прашањето: „Кога ќе се најдете во ситуација да забележите насилен ученик каква е вашата реакцијата?“ ги добивме следните податоци:

14,70 % од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека го опоменува ученикот, 44,12 % одговориле дека го опоменуваат ученикот и го повикуваат родителот, 23,53% од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека го опоменуваат ученикот и го праќаат кај педагогот или директорот, 17,65% го опоменуваат ученикот, го праќаат кај педагогот или директорот и го повикуваат родителот.

За да се испита ставот на наставниците за начинот на постапување со насилниците им беше поставено прашањето: „како би требало да се постапи кон оние кои насилно се однесуваат кон соучениците“.

Анализата на податоците по ова прашање покажа дека: 73,53 % од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека на насилниците треба да им се пружи помош, 5,88 % одговориле дека насилниците треба да се казнат, 5,88% одговориле дека е потребна едукација на учениците, додека 14,71 % одговориле дека е потребно на учениците насилници да им се помогне и да се казнат.

Графикон 20. Како да се постапи кон насилниците

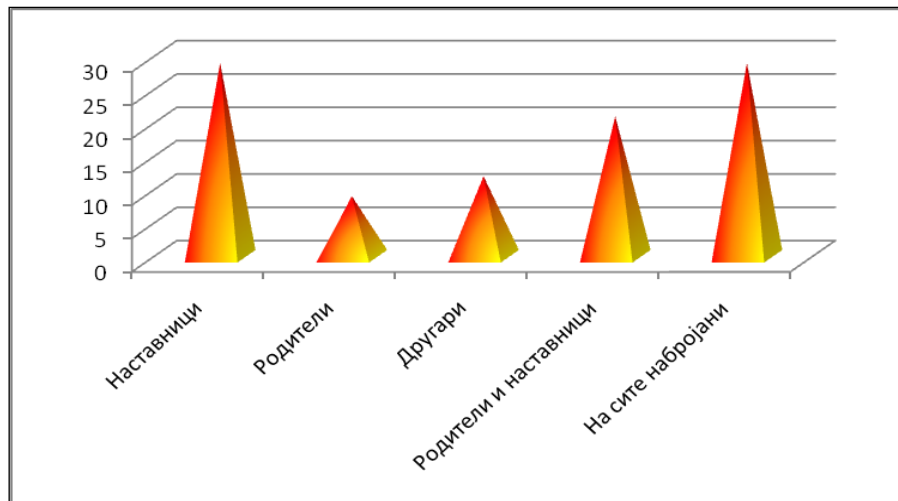
Figure 20. How to act on bullies

Може да се донесе заклучок дека став на наставниците е на насилниците да им се пружи помош.

Им беше поставено прашање на наставниците во врска со нивниот став „кому се обраќаат учениците кога се наоѓаат во ситуација на насилство“.

Анализата на податоците по однос на ова прашање е следнава:

29,41% од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека учениците се обраќаат на наставниците, 8,83% одговориле дека учениците се обраќаат на родителите за доживеано насилство, 11,76% одговориле дека учениците за доживеано насилство се обраќаат на другарите, 20,59% од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека учениците се обраќаат и на родителите и на наставниците, а 29,41% одговориле дека учениците за доживеано насилство се обраќаат на родителите, педагозите, наставниците и на другарите.

Графикон 21. Кому се обраќаат учениците кога се во ситуација на
насилство

Figure 21. Who do students turn to when they are in a situation of violence

Повеќето наставници сметаат дека учениците кога се во ситуација на насилство за помош најчесто се обраќаат на наставниците и на родителите, од што може да се донесе заклучок дека за доживеаното насилство учениците се обраќаат на возрасните.

По однос на ставот на наставниците за вклученоста на родителите во училишни проекти и дискусии, соработка со наставниците и учениците, а со тоа и влијание на создавање на позитивна училишна клима на наставниците им беше поставено прашањето: „Кој е најефикасниот начин на борба против насилно однесување во училиштата, а резултат е создавање на позитивна училишна клима“ :

Според нивното мислење најефикасен начин за борба против насилното однесување и развивање позитивна училишна клима во училиштата е следниов:

- а) подобра соработка меѓу училиштето и родителите;
- б) развивање на вештина на ненасилно однесување;
- в) принципиелно казнување на насилникот;
- г) поголем број на интересни воннаставни активности;
- д) поголемо ангажирање на педагозите и психолозите;
- ѓ) интересни методи на настава;
- е) потполн надзор над учениците;
- ж) подобра соработка на наставникот и ученикот.

Кога овие мерки ќе се стават во контекст на поширока стратегија, кога ќе се формализираат со правила и систематски ќе се спроведуваат, тогаш ќе се препознаат како мерки против училишно насилство и би можеле да дадат позитивни резултати.

На прашање од отворен тип „на кој начин наставниците соработуваат со родителите на планот на превенирање на насилното однесување во училиштето“ дадени се следниве одговори:

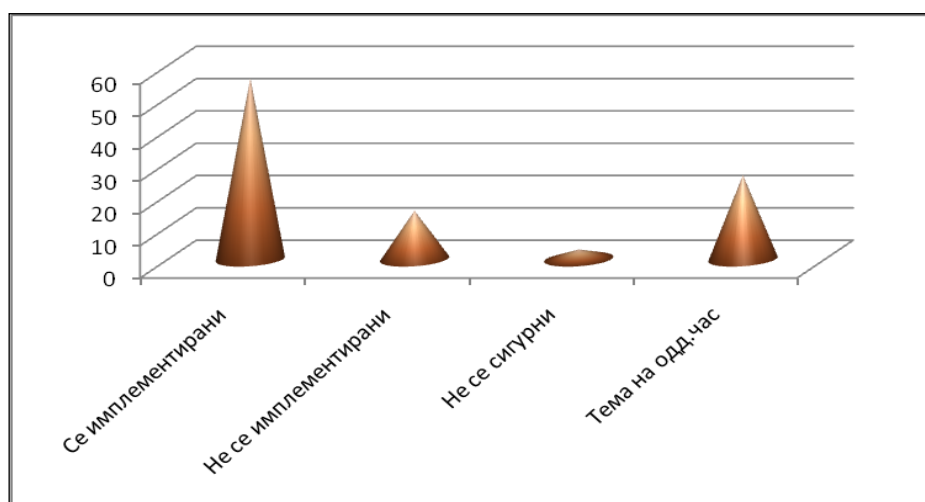
„Не знам“, „Со разговор“, „Остварување на средба со родителите на родителски состанок, понекогаш телефонски разговор или електронско информирање за настаните или дисциплината“, „Индивидуални средби и консултации со стручни соработници“, „Непосредни контакти и разговори“, „Чести родителски средби и разговори“ и сл.

Со цел да се утврди какви се мислењата на наставниците во врска со тоа што можат да направат родителите за да се намали насилното однесување меѓу учениците ги добивме следниве одговори: „Родителите почесто да разговараат со своите деца“, „Родителите да разговараат со своите деца и да имаат почест контакт на релација родител – наставник“, „Родителите да се однесуваат кон детето како личност“, „Да се едуцираат родителите како да родителствуваат“, „Поголема одговорност од родителите и соработка со училиштето“, „Воспитување на децата што е правилно, а што неправилно“, „Поголемо внимание, разговор, разбирање и љубов за сопствените деца“, „Родителите да ги казнуваат своите деца“ и сл.

Во врска со претпоставката дека во училиштата не постојат програми за превенција и сузбивање на насилството меѓу учениците на наставниците им беа поставени неколку прашања.

Анализата на податоците по однос на прашањето „Дали во Годишниот план и програма за работа во училиштето се имплементирани содржини за превенција од насилно однесување“ е следна: 55,88% од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека во нивното училиште се имплементирани содржини на превенција од насилно однесување, 5 наставника одговориле дека во Годишниот план и програма на нивното училиште не се имплементирани содржини за превенција, 2,94% не е сигурен, а 26,47% одговориле дека во Годишниот план и програма за

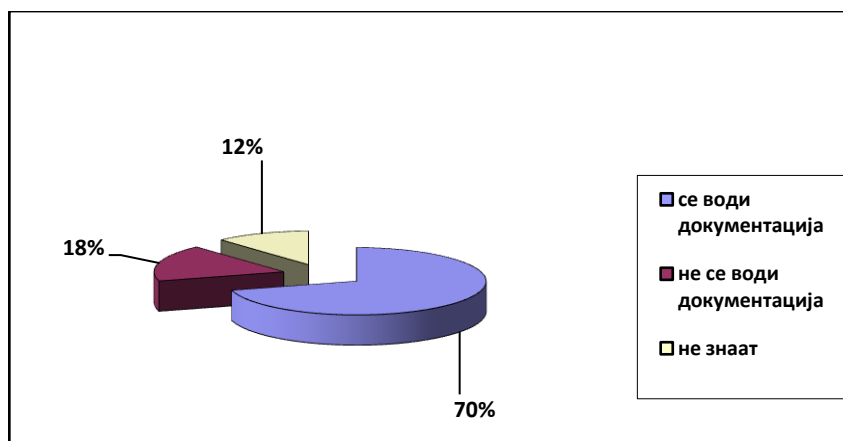
работа на нивното училиште се имплементирани содржини за превенција преку обработување на теми на часот на одделенската заедница, во повисоките одделенија, теми од програмата „Животни вештини“ или теми обработени во соработка со други стручни лица.

Графикон 22. Имплементирани содржини за превенција од насилно однесување
Figure 22. Implemented content for prevention of violent behavior

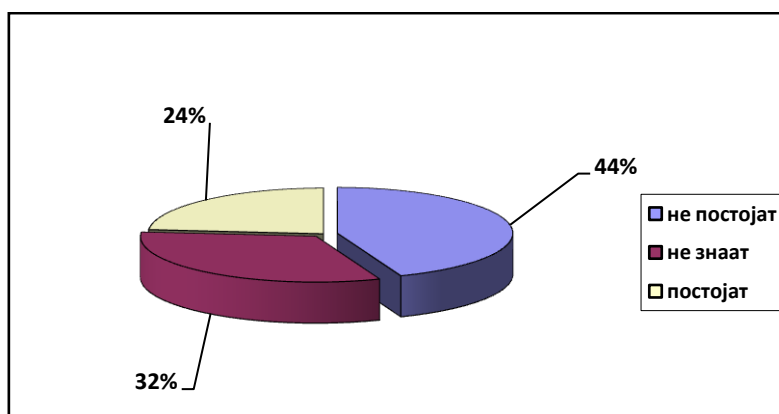
Анализата на податоците по однос на прашањето „Дали во вашето училиште се води документација за учениците кои покажуваат насилно однесување“ е следнава: 70,59% од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека во нивното училиште се води документација за учениците кои покажуваат насилно однесување, 17,65 % од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека немаат документација, а 11,76% од вкупно анкетираниите наставници одговориле дека не знаат дали во нивното училиште се води документација за ученици кои покажуваат насилно однесување.

Во училиштата се води документација за учениците кои покажуваат насилно однесување и ако тоа е така, тогаш тоа е само еден од чекорите за превенцијата на насилното однесување меѓу учениците.

Графикон 23. Документација за учениците кои покажуваат насилно однесување
 Figure 23. Documentation for students who demonstrate violent behavior

Анализата на податоците по однос на прашањето „дали постојат програми за работа со ученици кои се жртви на насилство“ наставниците ги дале следниве одговори: 15 наставници или 44,12% од вкупно анкетираните наставници дале одговор дека не постојат програми во нивното училиште за работа со ученици кои се жртва на насилство, 11 наставници или 32,35 % одговориле дека не знаат за постоење на програми за работа со ученици кои се жртва на насилство, 8 наставника или 23,53% дале одговор дека во нивното училиште постојат програми за работа со ученици кои се жртва на насилство и на дополнителното прашање да наведат кои програми - споменуваат „Животни вештини“ како и посебни програми на педагошко- психолошките служби. Во училиштата не постојат програми за работа со ученици кои се жртва на насилство.

Графикон 24. Програми за работа со ученици - жртви на насилство

Figure 24. Programs for working with students - victims of violence

Исто така беа прашани наставници за мислење во врска со тоа што училиштето треба да преземе за да се намали насилното однесување меѓу учениците, па ги дадоа следниве предлог мерки:

„Засилени педагошки мерки“, „Одговорноста да ја преземат родителите“, „Училиштето да биде поактивно, да се овозможат кабинетски услови на работа и поблизок однос наставник-ученик“, „Треба повеќе надзор на учениците од страна на родителите и наставниците“, „Надзор од лица за безбедност во училиштата и построги казни“, „Работилници со содржини од кои ќе научат како меѓусебно да комуницираат, да одбираат и да следат ТВ емисии, литература за читање“, „Трибини и предавања“, „Пропагирање на спортски и други активности“, „Зголемено ангажирање на педагошко - психолошката служба околу соработката меѓу училиштето и родителите“ и сл.

Споредбената анализа на резултатите добиени од анкетаирањето на наставниците и анкетаирањето на учениците го покажа следното:

- Согласноост во поглед на информираност за насилно однесување и кај учениците, наставниците, за информираноста на учениците;
- Постојат разлики во поглед на идентификување на изворот на информации, т.е. според наставниците учениците во најголем процент информации добиваат од одделенскиот раководител на часот на одделенската заедница, според учениците информации се добиваат најчесто од медиумите;
- Согласноост за присутноста на насилно однесување во училиштето и кај наставниците и кај учениците; што говори во прилог на потребата од превземање на превентивни мерки во училиштата во насока на намалување на интензитетот на оваа појава;
- Согласноост за најчесто присутниот вид т.е. физичкото насилство помеѓу учениците;
- Разлики во поглед на ставот за постоење на насилно однесување на релација Н-У, иако истиот се препознава од страна на наставниците , а

идентификуван е и од страна на учениците; идентификуван е обликот физичко и емоционално насилство,

- Согласност кај двете засегнати страни за местото на изведба на насилно однесување т.е. училишниот двор, училницата, ходникот, патот до и од училиште;
- Согласност и кај учениците и кај наставниците за лицето кај кое се упатува ученикот со пројавено насилно однесување-најчесто педагогот, психологот во училиштето;
- Согласност кај двете засегнати страни за потребата од поактивно учество на родителите во работата на училиштето, поголемо партиципирање на родителите во работата на училиштето низ најразлични форми и дека на тој начин ќе се зголеми нивната заемна соработка со што ќе се влијае на создавањето на позитивна клима во училиштето, а со тоа ќе се намали и појавата на насилно однесување меѓу учениците.
- Согласност и кај наставниците и кај учениците дека на насилниците треба да им се пружи неопходната помош во рамки на училиштето;
- И според наставниците и според учениците насилно се однесуваат учениците од двата пола и тоа од повисоките одделенија.

Споредбената анализа на ставовите на наставниците и стручните соработници покажа дека постојат извесни разлики во нивните ставови во поглед на:

- Имплементацијата на содржини за превенција од насилно однесување. Имено, сите стручни соработници потврдно одговорија дека раководителите на одделенските заедници на часот на одделенската заедница обработуваат содржини на превенција од насилно однесување и сметаат дека тоа е доволно и се надеваат дека тоа ќе придонесе да се намали бројот на насилно однесување меѓу учениците, но во споредба со одговореното слично прашање 9% од вкупно анкетираните наставници дадоа одговор дека на часот на одделенската заедница се обработуваат содржини од фактори и облици на насилно однесување и можни превентиви мерки.

- Постојење на посебни програми за превенција на насилно однесување во основното училиште.

Имено, 55,88% од наставниците одговорија дека во училиштата постојат програми за превенција и сузбивање на насилството меѓу учениците, но поконкретно спомнуваат за програмата „Животни вештини“ која сите ја посетувале како и посебни програми на педагошко- психолошките служби.

Стручните служби пак истакнуваа дека не постојат програми за работа со жртви на насилство или не знаат за постоење на такви програми, а истото мислење го имаат и родителите т.е. „не постојат, или не се запознати за постоење, единствено педагогот и социјалниот работник и полициски инспектори работат со учениците за одредена проблематика“.

Во таа насока, сите засегнати страни ја истакнаа потребата од развивање на специфични програми за спречување и намалување на насилството во училиштата, програми кои ќе се занимаваат со училишната средина вклучувајќи и поттикнувајќи на ненасилен пристап на решавање на судирите и взаемно почитување на сите членови на училишната заедница.

ЗАКЛУЧОК (CONCLUDING REMARKS)

Анализата на теоретските расправи на овој проблем како и емпириските податоци до кои дојдовме во истражувањето со користење на техниките: интервјуирање, анкетирање, непосредните контакти со учесниците во истражувањето ни овозможија расветлување на поделни аспекти на проучуваниот проблем.

Заклучоците од ова истражување треба да се уважат во насока на натамошно подобрување и збогатување на програмите за превенција на насилното однесување кај учениците во основните училишта. Непосредниот контакт со субјектите во текот на истражувањето нè води до следниве заклучоци:

1. Сите засегнати страни, наставници, ученици, стручни соработници, родители се информирани за појавните облици на насилно однесување во рамките на основното училиште. Постојат разлики кај засегнатите страни во поглед на изворот на информација. Резултатите покажаа дека учениците најмногу информации за насилното однесување добиваат од медиумите, а според наставниците, учениците се информираат на часовите на одделенската заедница, но потребно е да се работи на информирање на оние ученици кои не се информирани како и да се изнајде начин како да се информираат.
2. Појавата на насилно однесување во училиштето не е нова. Во училиштето се јавуваат сите облици на насилно однесување (физичко, емоционално, социјално, вербално, психичко), но сепак како најзастапен облик е физичкото насилство. Исти одговори се добиени и од наставниците и од учениците. Оттука може да се заклучи дека насилството е присутно во сите облици и дека е потребно рано превенирање.
3. Анализата на резултатите од анкетата на учениците покажа дека како облик на насилно однесување на релацијата наставник –ученик, учениците го препознаваат емоционалниот облик на насилно однесување изразен низ формата навредување. Спротивно од учениците само еден наставник посочил таков облик на насилно однесување. Загрижува фактот на минимално препознавање или непознавање на другите облици на насилно однесување на таа релација од страна на учениците.
4. Се потврди хипотезата дека подеднакво насилно се однесуваат учениците од двата пола и тоа од повисоките одделенија, според одговорите од анкетниот лист и на наставниците и на учениците.

5. Не постои ограничено место каде учениците насилно се однесуваат, тие тоа го прават насекаде (во училница, ходник, училишен двор, по патот до и од училиште).
6. Наставниците имаат некои минимални претходни знаења за препознавање на насилното однесување на учениците, знаења од иницијалното образование кои делумно им помагаат, но и самите се свесни дека тоа не им е доволно и дека им се потребни обуки за превентивно делување, начини на постапување и казнување на учениците со насилно однесување како и помош на жртвите на насилство.
7. Со анкетаирањето кое беше наменето за наставниците се потврди хипотезата дека со вклучувањето на родителите во работата на училиштето ќе се влијае на создавањето на позитивна училишна клима, преку поголемо партиципирање низ најразлични форми со што ќе се намали и појавата на насилно однесување меѓу учениците.
8. Содржини на превенција се реализираат еднаш неделно на одделенскиот час од страна на одделенскиот раководител или еднаш во три месеци од страна на стручни лица со кои училиштата соработуваат. Посебно изготвени програми на превенција во голема мера позитивно ќе влијаат на намалувањето на појавата на насилно однесување меѓу учениците.
9. Одговорите на наставниците поделени се околу постоењето на програми за превенција од насилно однесување. Во главно истакнуваат дека се работи програмата „Животни вештини“, обука која сите ја посетувале, како и посебни програми на педагошко-психолошките служби. Наспроти овие наставници постојат и наставници кои никогаш не слушнале за постоење на такви програми. Педагогот и социјалниот работник работат со учениците за одредена проблематика.
10. Идентификувани се предлог мерки за превенирање од насилно однесување во основното училиште и тоа:

Предлог мерки кои ги предлагаат стручните соработници:

- а) зголемено информирање на учениците за облиците на насилно однесување;
- б) зголемено информирање на учениците за последиците од насилно однесување;
- в) организирање работилници и предавања за родителите;
- г) организирање едукативни работилници за наставниците;
- д) да се донесат правила на однесување во училиштето;
- ѓ) да се спречи влез на надворешни лица во училиштето;
- е) поголема контрола на медиумите;
- ж) организирање спортски активности и сл.

Предлог мерки од родителите:

- а) Поголема активност за време на состаноците со родителите и нивно запознавање со ситуацијата во која може да се најде секое дете;
- б) Активно вклучување и дискусии за насилно однесување;
- в) Разговори со учениците, дискусија за последиците од насилно однесување, изработка на пишани и видео материјали за спречување на насилно однесување;

Предлог мерки од наставниците:

- Засилени педагошки мерки;
- Одговорноста да ја преземат родителите;
- Училиштето да биде поактивно, да се овозможат кабинетски услови на работа и поблизок однос наставник-ученик;
- Повеќе надзор на учениците од страна на родителите и наставниците;
- Надзор од лица за безбедност во училиштата и построги казни;
- Работилници со содржини од кои ќе научат како меѓусебно да комуницираат, да избираат и да следат ТВ емисии, литература за читање;
- Трибини и предавања;
- Пропагирање на спортски и други активности;
- Зголемено ангажирање на педагошко - психолошката служба околу соработката меѓу училиштето и родителите.

Оттука може да се изведе заклучокот дека во училиштата има појава на ученици кои насилно се однесуваат меѓу себе, секое училиште на свој начин ги решава појавените проблеми, а со учениците кои насилно се однесуваат се работи спорадично.

ПРЕПОРАКИ

Факт е дека учениците непрекинато како во семејството, преку медиумите така и во училиштето се сведоци на однесување кое содржи елементи на насилство и дека тие обрасци ги усвојуваат како модели на однесување.

Она што загрижува и претставува голем проблем се неоткриените облици, кои учениците никогаш не ги покажуваат и кои се посуптилни од физичкиот или вербалниот облик на насилство. Постои значително поголем број на случаи кои не се откриени или не се препознаени од страна на учениците како вид на насилство.

Од таа причина постои потреба од систематска работа на решавање на овој проблем кој подразбира рана идентификација и превенција на појавните облици на насилно однесување меѓу учениците, работа со родителите и наставниот персонал.

Главната одговорност треба да ја имаат возрасните. Вработените во училиштата често не се добро информирани или обучени, многу оптоварени се и незадоволни од условите за работа. Оттаму е потребно да се работи и на нивната понатамошна доедукација која ќе се однесува на оспособеност за детекција, интервенција, превенција на различни девијантни, деструктивни појави во основното училиште.

Како најповикани се стручните соработници, кои посебно внимание треба да посветат на едукацијата на младите преку организирани трибини, предавања, советувања на актуелни теми: алкохолизам, пушење, употреба на дрога, насилно однесување и мерки за превенција од истото, љубов, пријателство, сексуално преносливи болести и како да се заштитиме од нив и сл.

Не помала е улогата и одговорноста и на наставникот. Тој е оној кој мора да најде начин како да делува на факторите на ризик, тој мора да пронајде доволно оптимизам кај себе и грижа за учениците. Наставникот треба да се информира и да научи за различните национални, културни и социо-економски услови од кои потекнуваат

учениците и како да се комуницира со дисфункционални семејства. Но, се разбира тоа не е можно без негова постојана едукација, без негов постојан професионален развој.

Училиштето би требало да преземе чекори за да воспостави позитивна училишна клима, да изнајде начини со кои ќе стане продолжение на семејството, односно да обезбеди континуитет помеѓу двете средини. Поаѓајќи од тоа училиштето треба да обезбеди:

- позитивна и топла атмосфера во која децата ќе се чувствуваат сигурни и слободни (место каде ќе се почитува личноста на ученикот, без дискриминација во однос на полот, етничката припадност, религијата, општествено-економскиот статус или некоја друга разлика, каде ќе се обезбедуваат детските права, место каде ќе се развива односот помеѓу наставниците и учениците врз основа на меѓусебно почитување и сл.);
- посебно внимание кон идентификација и развој на индивидуалните способности на секој ученик (училиштето да внимава и да го почитува различниот индивидуален ритам и стил на учениците, како и поранешното искуство на учениците, постојано да го следи напредувањето на учениците, а при планирањето на идните ученички задачи да се земаат во предвид до тогаш добиените резултати);
- да им помогне на учениците да развијат самопочит, одговорност и општествени вештини (да се поттикнува почитување на личноста на секој ученик, наставниците да покажат позитивен став кон учениците-да веруваат во способноста на учениците, училиштето да промовира соработка помеѓу учениците и да обезбедат образовна атмосфера која стимулира кооперативно учење);
- пријатна средина за учење во која учениците можат да ги задоволуваат своите образовни потреби (училиштето да обезбеди услови во кои активностите кои ќе се бараат од учениците треба да одговараат на нивната возраст и карактеристики, наставата и учењето да бидат поврзани со реалната животна ситуација);

- да се научат учениците како треба да учат (учениците да се упатуваат кон различни информации и начини на нивно користење, да развијат критички пристап кон знаењето, активно да учествуваат во процесот на учење, слободно изнесување на своето мислење, идеите и предлозите, да ги аргументираат, да поставуваат прашања и сл.);
- развој на креативноста, критичкото мислење, отвореност, толеранција (училиштата да бидат места каде се цени и почитува мислењето на учениците и каде нивната фантазија и креативност постојано ќе се стимулира);
- демократија во училиштето – механизми за вклучување и учество во комуникацијата и одлучувањето (внатрешните училишни правила треба да го регулираат начинот на кој наставниците и учениците, родителите и сите заинтересирани за образование можат да бидат вклучени и да учествуваат во процесот на одлучување како училишни одбори, наставнички активи, ученички форуми и сл.);
- организирање на слободното време на ученикот;
- засилен надзор и сл.

Од големо значење е родителите навремено и редовно да се информираат за сите планирани активности во училиштето на нивните деца.

Со училишната политика за развивање на позитивна училишна клима за партнерство со родителите, треба да бидат запознати сите родители како и начинот и описот за нивно вклучување.

Можности за вклучување на родителите во работата на училиштето:

- партиципирање во работата на телата на училиштето преку пријавување како членови на Училишен одбор;
- учествување во работата на Советот на родители во училиштето;
- разговор со учениците за изборот на нивното идно занимање;
- помош во реализација на дел од наставните содржини;

- помагање на ученик во совладување на содржините од домашната или писмена работа;
- помагање на работата на училишните секции;
- демонстрирање на сопствени вештини во интерес на училиштето;
- презентација на теми/ содржини во интерес на учениците, наставниците и училиштето;
- помагање во подготовка на учениците за училишни натпревари и сл.

Исто така пожелно е да се зголеми соработката со локалната средина преку:

- посредување и помагање при организирање на ученичка посета на работна организација во локалната средина;
- давање идеи за посета на културна или спортска манифестација;
- одење на локални прошетки со наставникот и учениците итн;.

Училиштето како и родителите мора децата и младите да ги подготви со соодветни мислења, вредносен систем, начин на однесување, кои ќе им овозможат конструктивно решавање на секојдневните животни ситуации.

Проблемот со насилно однесување во училиштата бара брзо дејствување и ефикасни програми за превенција на насилно однесување посебно помеѓу учениците, нешто за кое сме повикани сите ние како членови на пошироката општествена заедница.

ПРАШАЛНИК ЗА НАСТАВНИЦИ

Почитувани,

Истражувачкиот проект чија реализација е во тек има за цел да ги испита Вашите мислења и ставови за Вашата информираност за постоење на насилно однесување во Вашето Училиште, различните облици и форми во кои тоа се јавува, Вашата улога во превенирање и надминување на оваа појава.. Свесни сме дека учествувањето во ова истражување бара и време и напор, но без Ваша соработка и помош тоа не би се реализирало. Добиените податоци исклучиво ќе послужат во научна насока.

Упатство

Во прашалникот се дадени и прашања во кои се бара Вашето мислење, став кои бараат целосни одговори.

Во прашалникот се дадени прашања на кои се понудени одговори со 3 и повеќе можности. На овие прашања одговарате со заокружување на буквата пред одговорот кој што најмногу одговара на Вашиот суд. За некои од овие прашања се бара и образложение на Вашиот суд. Тоа треба да го напишете кратко, со директно образложение на судот и со наведување на фактите врз кои се заснова тој суд

Општи податоци

Пол: М Ж

1. Имате завршено: а) више б) високо образование

2. Дали во текот на Вашето иницијално образование имате изучувано посебен предмет кој се однесува на спречување на насилното однесување или пак во рамки на постојните предмети, содржини кои се однесуваат на постоење на насилно однесување и превентивни програми за спречување на истото?

3. Колку содржините што сте ги изучувале во текот на Вашето образование, Ви помогнале да ги препознаете појавните облици на насилно однесување меѓу учениците во Вашето училиште ?

4. Сметате ли дека знаењата кои ги имате стекнато во вашето досегашно образование или посебно посетените обуки за истото, Ви се доволни или ви е потребно континуирано едуцирање на планот на препознавање, реагирање и спречување на насилно однесување меѓу учениците во вашето училиште?

а) Да

б) Не

Зошто?

5.Кои видови насилство најчесто се присутни во Вашето училиште :

- а) врсничко насилство (bullying)
- б) насилство кон учениците од страна на вработените во училиштето
- в) насилство на учениците кон вработените во училиштето
- г) насилство на училиштето како институција кон учениците

6. Дали учениците во Вашето училиште се информирани за постоење на насилно однесување:

- а) да
- б) малку
- в) не

7. Информации за насилно однесување, учениците во училиштето добиваат од :

- а) одделенскиот раководител на часовите на одделенската заедница
- б) педагогот- по пат на едукативни предавања за ученици
- в) медиумите
- г) родителите

д) _____ (нешто друго)

8. Учениците во Вашето училиште се пројавиле со насилно однесување ?

- а) никогаш
- б) ретко
- в) понекогаш
- г) често
- д) секогаш

9. Видови насилство најчесто присутни меѓу учениците во Вашето училиште се:

- а) физичко (ударање, штипење, туркање, кубење, кршење)
- б) емоционално (навреди)
- в) сексуално (навредливи коментари, несакани контакти)
- г) социјално (злоставување – исклучување од игра)
- д) економско (изнудување пари, кражба)
- ѓ) други облици насилство (по пат на СМС порака, интернет, недозволени снимања со камера)
- е) _____ (допиши)

10. Насилството над другите деца го вршеле :

- а) машко
- б) девојче
- в) машко и девојче

11. Дали во Вашето искуство во текот на наставата, учењето и управувањето со одделението сте се сретнале со појавата на насилно однесување на релацијата наставник – ученик ?

Да

Не

12. Кои се најчестите облици на насилно однесување на релацијата наставник – ученик ?

- а) физичко (ударање, штипење, туркање, кубење, кршење)
- б) емоционално (вреѓање)
- в) сексуално (навредливи коментари, несакани контакти)
- г) социјално (исклучување од игра)

- д) економско (изнудување пари, кражба)
- ѓ) други облици насилство (по пат на смс порака, интернет, недозволен снимача со камера)

13. Каде најчесто насилно се однесуваат учениците во Вашето училиште:

- а) во училница
- б) во ходникот
- в) во училишниот двор
- г) на пат до и од училиште

14. Кога ќе забележите насилен ученик Вие го:

- а) опоменувате
- б) го казнувате
- в) праќате кај педагог или директор
- г) му ја намалувате оценката
- д) го повикувате родителот
- ѓ) _____ (допиши)

15. По Ваше мислење кон насилниците би требало да се постапи на следниов начин :

- а) да им се пружи помош
- б) да се казнат
- в) да се игнорираат
- г) нешто друго _____ (наведи)

16. Кога учениците ќе доживеат насилство кому се обраќаат:

- а) родителите
- б) педагозите
- в) наставниците
- г) другари/другарки

17. Дали во Годишниот план и програма за работа во Вашето училиште се имплементирани содржини на превенција од насилно однесување?

18. Постојат ли во Вашето училиште програми за работа со ученици кои се жртви на насилство? Ако постојат наведете кои!

19. Постои ли во Вашето училиште документација за учениците кои покажуваат насилно однесување?

Да

Не

20. Што по Ваше мислење, можат родителите да направат да се намали насилното однесување меѓу учениците?

21. Што по Ваше мислење, треба да преземе училиштето со цел смалување на насилното однесување меѓу учениците?

22. По Ваше мислење, кој е најефикасниот начин на борба против насилно однесување во училиштата, а резултат е создавање на позитивна училишна клима :

- а) подобра соработка меѓу училиштето и родителите
- б) развивање на вештина на ненасилно однесување
- в) поголемо ангажирање на педагози и психолози
- г) принципиелно казнување на насилникот
- д) поголем број на интересни воннаставни активности
- ѓ) подобра соработка на наставникот и ученикот
- е) потполн надзор над учениците
- ж) интересни методи на настава

23. На кој начин соработувате со родителите и со стручните соработници на планот на превенирање на насилното однесување во училиштето?

24. Кои, по Ваше мислење, предлог мерки треба да ги преземе училиштето со цел смалување на насилното однесување меѓу учениците ?

Благодарам на соработката !

Прилог 2

Протокол за слободно интервју за стручните соработници

Целта на ова интервју е да се испита Вашето мислење во врска со појавата на насилно однесување кај учениците и постоењето и имплементирањето на програми за превенирање на насилното однесување кај ученици во основните училишта

Интервјуист:

Интервјуирани:

Место на интервјуирање:

Време на интервјуирање:

Тек на истражувањето	Забелешка

Прилог 3

ПРОТОКОЛ ЗА ВРЗАНО ИНТЕРВЈУ

Наменето за родителите-членови на Училишен одбор

Целта на ова интервју е да се испита Вашето мислење во врска со појавата на насилно однесување кај учениците и постоењето и имплементирањето на програми за превенирање на насилното однесување кај учениците во основните училишта

Интервјуист:

Интервјуирани:

Место на интервјуирање:

Време на интервјуирање:

1. Дали како родител на дете ученик во основно училиште сте информирани за постоење на проблеми со насилното однесување меѓу учениците :

- а) да
- б) малку
- в) не

2. Информации за насилно однесување меѓу учениците, Вие како родител на ученик во основно училиште ги добивате од :

- а) одделенскиот раководител
- б) педагогот
- в) медиумите
- г) _____ допиши

3. Дали, Вие родителите сте вклучени во проекти и дискусии поврзани со насилно однесување во училиштето каде учи Вашето дете?

4. На кој начин соработувате, дали соработката се сведува само на присуство за следење на успехот и дисциплината на учениците ?

5. Постојат ли во училиштето каде учи Вашето дете програми за работа со ученици кои покажуваат насилно однесување? Ако постојат наведи кои !

6. Според Вашето мислење, дали превентивните програми и содржини кои се реализираат со учениците во училиштето ќе доведат до намалување на бројот на деца со насилно однесување?

7. Дали во училиштето каде учи Вашето дете се обезбедени сите материјално - технички услови за имплементирање на содржините на превенција од насилни однесувања?

ДА

НЕ

8.Што по Ваше мислење, треба да преземе училиштето со цел смалување на насилното однесување меѓу учениците ?

9. Која би била Вашата улога во преземање на превентивни мерки за да се спречи појавата на насилно однесување меѓу учениците?

Благодарам на соработката!

ПРАШАЛНИК ЗА УЧЕНИЦИ ВО ОСНОВНИТЕ УЧИЛИШТА

Драг ученику!

Пред тебе се наоѓа низа на прашања кои се однесуваат на појавата насилно однесување во твоето училиште. Те молам внимателно да ги прочиташ и искрено да одговориш. Прашалникот е анонимен .

1.Пол:

- а) машки
- б) женски

2.Одделение:_____

3.Сум слушал/а за насилството меѓу учениците :

- а) да
- б) малку
- в) не

4. Информации за насилно однесување сум добил/а од :

- а) одделенскиот раководител
- б) педагог
- в) медиумите
- г) _____ допиши

5. Насилството во твоето училиште е присутно:

- а) никогаш
- б) ретко
- в) понекогаш
- г) често
- д) секогаш

6. Ако некогаш си бил/а жртва на насилство од кого си доживеал/а да бидеш малтретиран/а :

- а) врсниците
- б) постари ученици
- в) помлади ученици
- г) возрасните
- д) наставниците

7.Дали ти си вршел/а насилство над другите ученици во училиштето ?

- а) ако ме предизвикале
- б) да, физички
- в) понекогаш „на шега“

- г) да, само со зборови
- д) да, и физички и со зборови

9. Наведи сопствени непријатни искуства кои си ги доживеал/а од врсниците или наставниците во училиштето:(наброј)

10.Кога некој е насилен спрема мене јас :

- а) бегам
- б) сеедно ми е
- в) барам помош
- г) враќам со насилство

12.Кога ќе забележам дека другите ученици се насилни кон некој врсник јас :

- а) го бранам другарот
б) пријавувам на дежурниот наставник
в) само набљудувам
13. Кои видови на насилство се најчести меѓу врсниците во твоето училиште?
а) физичко (ударање, туркање, кубење)
б) емоционално (навреди)
в) сексуално (навредливи коментари, несакани допири)
г) социјално (исклучување од игра)
д) економско (изнудување пари, кражба)
ѓ) други облици на насилство (СМС порака, интернет, снимање со камера)
14. Наставниците најчесто насилно се однесуваат кон нас учениците во нашето училиште низ следниве видови:
а) физичко (ударање, туркање, кубење)
б) емоционално (навреди)
в) сексуално (навредливи коментари, несакани допири)
г) социјално (исклучување од игра)
д) економско (изнудување пари, кражба)
ѓ) други облици на насилство (смс порака, интернет, снимање со камера)
15. Кога наставникот ќе забележи насилен ученик тој го:
а) опоменува
б) казнува
в) праќа кај педагог или директор
г) му ја намалува оценката
д) го повикува родителот
ѓ) _____ (допиши)
16. Кога би доживеал/а насилство на кој би му се обратил/ла за помош : (заокружи)
а) родителите
б) педагогот
в) наставникот
г) другар/другарки
д) останати ----- (наведи)
17. Според тебе што треба да се преземе против насилникот: (заокружи)
а) треба да му се помогне
б) треба да се казни
в) треба да се игнорира
г) нешто друго _____ (наведи)
18. Што, според тебе, треба да направат наставниците за да се намали насилното однесување меѓу учениците?
- _____
- _____
- _____

Благодарам на соработката!

Користена литература (REFERENCES)

1. Ангелоска – Галевска, Н. (2005) *Планирање на научно истражување*. Скопје: интерен материјал;
2. Bašić, J. (2009). *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga;
3. Bakovljević, M. (2007) *Statistika u pedagoškim ispitivanjima*. Beograd: Naučna knjiga;
4. Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S. (2004) *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja*. ERF, Sveučiliste u Zagrebu;
5. Basic, J., Zizak i sar. (1992) *Programski aspekti tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju*. Zagreb: Socijalna zaštita;
6. Bandžur, V., Potkonjak, N. (1999) *Metodologija pedagogije*. Beograd: Savez Pedagoških društava Jugoslavije
7. Bouillet, D., Uzelac, S. (2007) *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga;
8. Bud, D. J. (1996) *Efikasne škole*, Centar za usavršavanja rukovodilaca u obrazovanju, Beograd;
9. Вујаклија, М., (1974) *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета;
10. Georgijevski, P. (2009) Društveni kontekst krize škole I oblici školskog nasilja. *Sociologija*, 51, 1-22
11. Glasser, W. (1994) *Kvalitetna škola-škola bez prisile*. Zagreb: Educa;
12. Grupa avtoru (1998) *Vrednovanje i rejting osnovne škole- istrazivanja*, Beograd;
13. Група автори, (1996) *Општа педагогија*. Београд: Учитељски факултет;
14. Gašić-Pavišić, S. (1998) *Nasilje u školi*; u M. Milosavljević (red.): *Nasilje nad decom*. Beograd: Fakultet političkih nauka;
15. Gašić-Pavišić, S. (2004) *Mere i programi za prevenciju nasilja u školi*, Zbornik instituta za pedagoška istraživanja, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja,
16. Emmer, E., L. Stough. Classroom Management: A Critical Part of Educational

Psychology, With Implications for Teacher Education. Educational Psychologist, Summer 2001, Vol. 36 Issue 3;

17. Жужул, М. (1986) *Преглед теорија агресивности*. Загреб : Пенолошке теме

18. Ilić, M., Branković, D., Milijević, S., Suzić, N., (1999) *Pedagoške i psihološke*

osnove vaspitno obrazovnog rada, Društvo pedagoga RS, Banja Luka;

19. Ivić, I., (1996) *Položaj dece u našem društvu i šta se može učiniti za djecu sad*

i ovdje. Beograd;

20. Камчева-Лакинска Б. (1996) *Самостојната работа на ученикот во наставата*. Кавадарци: Даскал Камче;

21. Коскарова-Попова, Р. (2004) *Вовед во педагогијата*. Скопје: График мак принт ДООЕЛ-Експорт Импорт Скопје.

22. Kocijan, H.D. (1996) *Moje se dete menja u cemu je problem*. Zagreb: Školska knjiga;

23. Malić, J. (1973), *Razrednik u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga;

24. Mandić, D, P. (1968) *Saradnja porodice u škole*. Sarajevo: Zavod za izdavanje

udžbenika;

25. Milosavljevic, M. (2004) *Zlostavljanje i zanemarivanje dece*. Socijalno-humanitarno „Sačuvajmo decu“. Beograd: Intergraf MM.

26. Мојаноски, Ц. (1998). *Методологија на научно - истражувачката работа*. Штип: 2-ри Август-С;

27. Pejovic – Milovancevic, M. (2001) *Poremećaj ponašanja dece i omladine*. Beograd, Zadužbina Andrejević;

28. Poldrugac, Z., Marusic, D. i Zizak, A. (2006). *Poludnevni tretman djece i mladezi s poremećajima u ponašanju*. Sveučiliste u Zagrebu, Edukacijsko rehabilitacijski fakultet;

29. Петрова - Ѓ., Е. (2007). *Современото училиште и моралното воспитание*. Штип: Педагошки факултет;

30. Петрова-Јовановска, М. (1999), *Креативноста на учениците низ слободните активности во основното училиште*. Битола: Биангл;

31. Popadic, D. (2009), *Nasilje u školama*. Beograd: Radonic;

32. Попоски, К., (1997) *Психолошки основи на современата настава*. Скопје:
Просветно дело;
33. Раткович, М. (2000). *Школа у променама*. Београд: Учитељски факултет;
34. Rot, N., (1994), *Osnovi socijalne psihologije*.Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd;
- 35.Singer, M.(1984)*Nasilničko ponašanje*,Zagreb: *Penoloske teme*, br.3-4
36. Стоилковска, А. (2005) *Како да се изгради здрава училишна клима*. Битола,
Скопје, Херакли Комерц;
- 37.Стојановска,В. (2004). *Дидактички аспекти на соработката меѓу училишниот педагог и наставниците*, Скопје: Форум;
38. Stavanović, M., Ajanović, D. (1997), *Školska Pedagogija*, Varaždinske toplice;
39. Suzić, N. (1994) *Vaspitni rad u odjeljenjskoj zajednici*, Banja Luka:Vid;
- 40.Stakic, Dj.(1991) *Metodika rada sa maloletnim delikventima*, Gornji Milanovac: Decje novine;
- 41.Сулејманов,З.,Стојановски, Н. (2002). Социјална патологија.Скопје: Фило-зофски факултет;
42. Trnavac, N.(1992) *Škola pod lupom-škola kao predmet kritike*. Institut za pedagogiju i andragogiju, Beograd:FF;
43. Fromm,E.(1976)*Anatomija ludske destruktivnosti*. Zagreb: Naprijed;
44. www.unicef.org/tfymacedonia/MK_Studija_za_nasilstvo.pdf
45. www.ombudsman.mk/comp.../lizvesta-fizicko%20maltretiranje-mk.pdf
- 46.<http://www.bullying.org/>
- 47.<http://stopbullyingnow.hrsa.gov/kids/>
- 48.<http://www.anti-bullyingalliance.org.uk>
- 49.<http://www.childsafetyaustralia.com.au/children/bullying/bullying.htm>
- 50.<http://www.olweus.org/public/index.page>
51. <http://www.dijete.hr/attachments>
- 52.http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/SchoolViolence_FactSheet-a.pdf
- 53.http://www.justice.gov/jmd/ps/schoolviolence_1006.pdf
54. www.vesta.ba/images/publikacije/nasiljemedjudjecom.pdf

55. <http://smhp.psych.ucla.edu/pdfdocs/violence/violence.pdf>
56. <http://202.198.141.77/upload/soft/0-article/+024/24187.pdf>
57. <http://www.guardian.co.uk/education/2003/apr/14/schools.uk1>
58. <http://www.finlandforthought.net/2005/08/31/one-in-five-finnish-teachers-bullied-by-parents>
59. www.beznasilstvo.mk
60. <http://www.indiana.edu/~safeschl/psv.pdf>